

НАШ ЈЕЗИК
XLIX СВ. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Живојин СТАНОЈЧИЋ, др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Весна Ломпар, др Ђорђе Оташевић,
др Стана Ристић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs.

Штампарија 3D+, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Штампарија 3D+).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLIX

Св. 2 (2018)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- У другој половини Речника САНУ. Двадесет томова српског тезауруса
(НАТАША С. ВУЛОВИЋ, МАРИЈА С. ЋИНЋИЋ, ДАНИЈЕЛА
М. РАДОЊИЋ) 1–22
- Прихватљивост микроманевра лексичког планирања: истраживање
случаја (ДАНКО М. ШИПКА) 23–33
- Акцент трпног глаголског придева код глагола прве врсте
у књижевном језику (у поређењу са колубарским говором)
(СТЕФАН М. СТЕПАНОВИЋ) 35–51

П р и к а з и

- Александар Белић – српски лингвиста века
(СЛОБОДАН Б. НОВОКМЕТ) 53–61
- Словенска терминологија данас*. Зборник радова (РУЖИЦА С.
ЛЕВУШКИНА) 63–76
- Рајна Драгићевић, *Српска лексика у прошлости и данас*
(ПРЕДРАГ ПИПЕР) 77–82
- Драгана Вельковић Станковић, *Како мислимо речи – њрилози њроучавању
когнитивних асјекаита српске лексике* (СТАНА С. РИСТИЋ) 83–91
- Орњиолошки речник* (МИЛИЦА Н. РАДОВИЋ ТЕШИЋ) 93–98
- Предраг Пипер, *Прилози историји српске лингвистичке славистике,
друга половина XX века* (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ) 99–104

Хроника

Научни округли сто посвећен српском правопису (ВАЛЕНТИНА М. ИЛИЋ)	105–108
--	---------

Примљено 18. децембра 2018. г.
Прихваћено 28. децембра 2018. г.

НАТАША С. ВУЛОВИЋ*
МАРИЈА С. ЂИНЂИЋ
ДАНИЈЕЛА М. РАДОЊИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ РЕЧНИКА САНУ.¹ ДВАДЕСЕТ ТОМОВА СРПСКОГ ТЕЗАУРУСА

Предмет овога рада јесте израда Речника САНУ и до сада објављених 20 томова овог речника. У тексту се разматрају концепција његове израде, његов научни и лексикографски значај. Такође, износе се неки занимљиви подаци у вези са Речником САНУ. Посебна пажња посвећена је 20. тому овог речника.

Кључне речи: речник, лексички фонд, лексикографска обрада, грађа за израду речника, одредница, стране речи, изрази.

Речници представљају различито организоване пописе речи (било азбучно, појмовно, или како другачије) праћене тумачењима њиховог значења.² Узимајући у обзир чињеницу да постоје две врсте речника, лингвистички и енциклопедијски, може се рећи да лингви-

* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs
marija.djindjic@isj.sanu.ac.rs
daniijela.radonjic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка исцртаживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Текст представља значајно проширену верзију предавања *Речник САНУ и његов нови ѿом*, који су ауторке прочитале 20. новембра 2018. године у Коларчевој задужбини, у оквиру циклуса „Српски речници од Вука до данас“ поводом двеста година од првог издања Српског рјечника.

¹ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, у даљем тексту Речник САНУ или Речник.

² О речницима, пре свега дескриптивним исп. Гортан Премк 2017: 291–292.

стички речници „идентификују реч као јединицу лексичког система“ (Гортан Премк 2017: 291), и да се они међу собом разликују по језичкој грађи коју обрађују, по времену из кога је та грађа, по начину на који грађу обрађују, како је организују, затим по намени, по обиму и др. Такође, овакви, лингвистички речници могу бити описни (дескриптивни речници) и специјални, при чему дескриптивни речници могу бити тезаурусног типа (обухватају лексику једног језика или књижевну лексику једног језика) или ужег типа (обухватају само део лексике једнога језика). Тезаурусне речнике сматрамо примарним, док су други речници ужег типа изведени, секундарни. У лексикографији једнога језика, па тако и српскога језика, дескриптивни речници заузимају централно место. Такав тип великог тезаурусног речника српског језика јесте Речник САНУ. Он пописује и описује богатство лексичког фонда српског језика, како књижевног, тако и народног језика. Иако се често истиче да Речник САНУ, као велики дескриптивни речник тезаурусног типа претендује да обухвати целокупни лексички фонд српског језика у протекла два века, такав задатак није могуће у потпуности остварити. Посао на изради оваквих речника обично је вишедеценијски, док нове речи настају такоређи свакодневно. Ипак се без устручавања може рећи да Речник САНУ најпотпуније представља лексику српског језика.

Ако се осврнемо на историјат израде Речника САНУ,³ пре свега треба истаћи да је прикупљање грађе за овај речник започето на иницијативу академика Стојана Новаковића. Новаковић је посебним посланицама (1887. и 1893. године) указао на потребу почетка рада на „новом Српском речнику“, након чега је и основан Лексикографски одсек Српске краљевске академије. Прва огледна свеска објављена је 1913. године под називом *Српски речник књижевнога и народнога језика*. Између два светска рата, а посебно пред почетак Другог светског рата, када је пословима руководио Александар Белић, наставило се са допуњавањем грађе примерима из новијих књижевних дела и часописа, примљене су и нове збирке речи из народних говора, а у то време у састав грађе ушли су и први примери из књижевних дела хрватских писаца. Нова огледна свеска Речника реализована је током ратних година до 1944. године, под руководством Радосава Бошковића, а публикована је после рата под насловом *Речник српскога књижевног и народног језика, оглед I*. У оквиру Академије наука 1947. године оснива се Институт за српски језик, на челу са Александром Белићем као управником. Нова огледна свеска излази из штампе 1953. године под називом *Речник српскохрватског књижевног језика*, док је први

³ Детаљније о историјату Речника САНУ в. Ристић 2014; Ристић – Лазич Коњик 2016; Ивановић 2018.

том објављен 1959. године као *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, а тај назив се задржао и до данас. Стога, можемо рећи да временски период који обухвата лексички материјал почиње од почетака 19. века, од периода Вука и Доситеја, па до данашњег времена, с обзиром на то да је ексцерпција новије грађе у току.

Подаци које до сада имамо говоре у прилог томе да ће, када буде завршен, Речник САНУ бити међу највећим, најобимнијим дескриптивним речницима словенских језика. Када је почињао рад на изради Речника, првобитна процена била је да ће он имати приближно 20 томова, и да ће обухватити око 350.000 речи. Изласком његове 20. књиге по реду број до сада обрађених речи јесте нешто више од 241.000. Процењује се да је у питању половина посла и да ће за обраду преосталих речи бити потребно још најмање 15 томова. Како се речничка грађа континуирано осавремењује, чиме се Речник богати новим изворима, али и новим речима, разумљиво је да је из повећања обима грађе нужно проистекло и повећање обима Речника. Да Речник САНУ представља најзначајнији лексикографски пројекат на овим просторима, потврђују и сами подаци о броју речи које он бележи:

I том (од <i>А</i> до <i>Богољуб</i>)	16.212,
II том (од <i>богољуб</i> до <i>Вражогрнци</i>)	15.344,
III том (од <i>вразнуџи</i> до <i>гушчурина</i>)	14.985,
IV том (од <i>Д</i> до <i>дугуља</i>)	13.973,
V том (од <i>дугуљан</i> до <i>закључиџи</i>)	14.174,
VI том (од <i>закључница</i> до <i>земљен</i>)	10.751,
VII том (од <i>земљенасџи</i> до <i>инџонирање</i>)	11.796,
VIII том (од <i>инџонираџи</i> до <i>јурве</i>)	11.824,
IX том (од <i>јургеџи</i> до <i>колиџва</i>)	14.960,
X том (од <i>колиџи</i> до <i>кукуџица</i>)	15.524,
XI том (од <i>кукуџика</i> до <i>маква</i>)	14.460,
XII том (од <i>маквен</i> до <i>мозурица</i>)	13.698,
XIII том (од <i>моџре</i> до <i>наклаџуша</i>)	10.087,
XIV том (од <i>накласаџи</i> до <i>недоџруо</i>)	8.565,
XV том (од <i>недоџуџав</i> до <i>нокаваџ</i>)	9.499,
XVI том (од <i>нокаџи</i> до <i>одврзиваџи</i>)	7.968,
XVII том (од <i>одвркао</i> до <i>Ојово</i>)	8.056,
XVIII том (од <i>ојовргавање</i> до <i>оџариџи</i>)	8.500,
XIX том (од <i>оџаџи</i> до <i>џеџогласник</i>)	11.511,
XX том (од <i>џеџогодан</i> до <i>џогдегод</i>)	9.370. ⁴

⁴ Број речи по томовима варира. Разлога за то је више, а један од најважнијих јесте категорија одреднице, тј. велики број глагола (како је то нпр. у 18. тому), или

Уколико желимо да читаоцу и кориснику сликовитије прикажемо Речник САНУ, можемо навести и следеће податке: укупан број одредница износи 241.257, до сада објављених 20 томова Речника САНУ обухвата 16.000 страница великог формата двостубачно, густо штампаног речничког текста, укупна тежина објављених томова износи близу 36 кг, а њихова дужина више од једног метра. А свакако је занимљив и податак да би нам, ако бисмо покушали да читамо по једну страницу речничког текста дневно, биле потребне чак 43 године да прочитамо до сада објављене томове Речника САНУ.⁵

Како бисмо сагледали место и значај Речника САНУ у српској лексикографији, осврнућемо се и на релевантне речнике српског језика, на податке о њиховом типу и броју обрађених одредница (ради веће прегледности представљени су табеларно).

БРОЈ РЕЧИ У РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

РЕЧНИК	тип речника	број одредница
Вуков Српски рјечник (1818)	речник књижевог језика на народној основици	26.270
Вуков Српски рјечник (1852)		преко 47.000
Речник ЈАЗУ	речник књижевног и народног језика	300.000
Речник М. Московљевића ⁶	речник савременог књижевног језика	50.000 речи
Речник МС (шестотомни)	речник књижевног језика	150.000
Једнотомни речник МС	речник књижевног језика	80.000
Речник САНУ (1–20, <i>А–йогдегод</i>)	речник књижевног и народног језика	до сада око 240.000

лексема са много значења, лексема са развијеном фразеолошком парадигмом, која се бележи испод значења речи под квалификативом Изр. (као што су то нпр. лексеме *око*, *памет*, *пас*, *певати*, *писмо*, *пишање*).

⁵ Исп. са подацима изнетим након завршеног 17. тома Речника (Вуловић–Бинђић–Радоњић 2008: 172–173).

⁶ *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником* др Милоша Московљевића, чије се прво издање појавило 1966. године, било је забрањено и готово цео његов тираж је уништен. Стога, нажалост, овај речник није могао имати улогу која му је била намењена.

Илустрације ради, Речник САНУ можемо упоредити са још једним дескриптивним речником. У питању је највећи дескриптивни (историјски) речник енглеског књижевног језика, *Oxford English Dictionary*,⁷ чија је израда отпочела средином 19. века, свега пар деценија пре него што су почеле припреме за рад на Речнику САНУ. У току је израда трећег, допуњеног издања *Оксфордског речника енглеског језика*, које се, за сада, припрема једино у електронској верзији, а то је посао који треба обавити и за Речник САНУ.

Oxford English Dictionary (OED)	– 1. издање, из 1928. године броји 10 томова и око 400.000 речи и израза; ⁸ 2. допуњено издање, из 1989. године броји 20 томова и око 22.000 страница (штампана и електронска верзија). – У току је израда трећег, допуњеног, електронског издања. ⁹
Речник САНУ	– До сада објављених 20 томова (1959–2017) обухвата 241.257 одредница на 16.000 страница. – У току је израда 21. тома, а очекује се још најмање 16 томова (чиме ће се укупан број одредница приближити броју од 500.000).

Речник САНУ од свога првог тома има јасну концепцију и методологију за све фазе израде, како у одабиру грађе и одређивању значења, у утврђивању њиховог редоследа, тако и у стилистичкој и граматичкој обради лексема, и у представљању појединих граматичких категорија (в. Ристић 2007: 139).¹⁰ „У складу са лингвистич-

⁷ Једно од мишљења које се у литератури може срести јесте и да енглески језик поседује најбогатији лексички фонд (McCrum–Cran–MacNeil 1992: 1).

⁸ Скрећемо пажњу на то да ову чињеницу треба имати у виду приликом поређења броја одредница у овом речнику и Речнику САНУ, који израде не наводи посебно, као засебне одреднице.

⁹ Подаци преузети са интернет странице *Оксфордског речника енглеског језика* (<https://public.oed.com/history/>).

¹⁰ Проблемима методологије рада на Речнику САНУ највише су се бавили Митар Пешикан, Ирена Грицкат и Даринка Гортан Премк. Неопходно је споменути и *Уједињена за израду „Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ“*, спис интерног карактера који је намењен обрађивачима и сарадницима Института, у чијој су изради највише су били ангажовани Ирена Грицкат, Драгослав Илић и Митар Пешикан, а који према речима Е. Фекетеа представља „својеврстан збир лингвистичко-лексикографских начела наше науке о језику, а не само пуки скуп методолошких скица за израду Речника“ (Фекете 1993: 33–34). Фекете указује и на то да су прве свеске речника биле знатно „критичније у погледу селекције материјала, сажетије у разграничавању значења речи и концизније при дефинисању – рађене с идејом да

ком концепцијом у обради лексеме, након одредничке речи дају се граматички и семантички подаци о речи. Одреднице су наведене у књижевном фонолошком и морфолошком облику и са акцентом који одговара акценатском систему књижевног језика, уз указивање на акценатске промене у парадигми.¹¹ Иза одреднице даје се и ознака њене граматичке категорије. Када је потребно, наводи се и етимологија, а уз маркиране речи наведени су и квалификатори употребне и функционалностилске вредности. У оквиру граматичких информација дају се и синтаксичке карактеристике речи.¹² Дефиниција се најчешће састоји од описног дела и синонима (уколико одредница има синониме), а у неким случајевима наводе се и антоними. Иза дефиниције налазе се примери који потврђују употребу неке речи и њено значење у језику. Примери су распоређени претежно хронолошки, од старијих времена до данас, а води се рачуна и о њиховој територијалној и стилској разноврсности – како би се потврдила територијална и функционалностилска употреба речи¹³ (Вуловић–Ђинђић–Радоњић 2008: 174–175). Речник САНУ представља дескриптивни речник књижевног и народног језика, али он има и елементе нормативности; нормирање се спроводи различитим лексикографским поступцима: упућивачким дефиницијама или квалификаторима (као што су: покр(ајинско), дијал(екатско), некњ(ижевно), вулг(арно), варв(аризам) и др.), који обавештавају кориснике речника о нормативном статусу речи, односно о статусу њеног појединачног значења (в. Грицкат 1960: 218; Упутства: 2).

Грађа за речник, по својој природи врло разноврсна, ексцерпиранија је из неколико хиљада дела (књижевних, стручних, популарних), неколико стотина дијалекатских збирки речи, из часописа и новина и других публикација, као и из дела народног стваралаштва, из речника

цео корпус не премаши десет томова. Касније се од тога одустало, тако да се новије свеске одликују већом разуђеношћу значењских нијанси речи, исцрпнијом семантичко-синтаксичком стилизацијом дефиниције, богатијом контекстуалном илустрацијом значења, знатнијом искоришћеношћу лексичке грађе и др.“ (Фекете 1997: 47).

¹¹ У књижевном облику и са књижевним акцентом дају се и лексеме оквалификоване као покрајинске, што је предмет сучељавања мишљења међу домаћим лингвистима. О неким аспектима овог проблема в. Гортан Премк 1980а; Гортан Премк 2004.

¹² Подацима о синтаксичкој позицији речи дефинишу се синтагматске карактеристике једне од компонената парадигматских значења речи, при чему се ти подаци дају „само за оне синтагматске карактеристике речи (било целе речи било неког од њених значења) које су битне, неопходне за реализацију значења које се идентификује или које су по било чему необичне, особене за општи лексички тип коме реч припада“ (Гортан Премк 1980б: 92).

¹³ О структури речничког чланка исп. Гортан Премк 1980а; Драгићевић 2007: 30–32.

и енциклопедија у којима се релевантна грађа може пронаћи. У грађу је укључен „материјал из свих области писане речи – науке, уметности, политике, журналистике, администрације, привреде, спорта, домаће и стране терминологије, техничких дисциплина различитих струка, па и колоквијалног миљеа, дакле грађе целокупне наше културе“ (Фекете 1993: 26). По свом временском опсегу грађа обухвата период од почетка 19. века до данашњег времена (в. Фекете 1993: 30; Пешикан 1973–1974: 13, 16), односно од аутора попут Георгија Захаријевића, Вићентија Ракића и Павла Соларића, па до савремених српских књижевника попут Радована Белог Марковића, Горана Петровића, Михајла Пантића. У ексерпирењу грађе за овај речник, што је подразумевало и подвлачење у књигама речи за ексерпцију, и исписивање речи са потребним речничким окружењем на листиће, учествовали су између осталих и Стојан Новаковић, Јаша Продановић, Милорад Митровић, Радоје Домановић, Јован Скерлић, Глиша Елезовић, Милош Московљевић, Александар Белић, Исидора Секулић, као и многи други знаменити и заслужни културни посленици. Међу онима који су сакупљали збирке речи вредно је поменути и нпр. Јована Јовановића Змаја, Светозара Ћоровића, Новака Радонића, Марицу Косановић Теслу.¹⁴ Интересантан је и податак да је у току Другог светског рата Иво Андрић тражио да му се одобри учешће у раду на Речнику, међутим до те сарадње ипак није дошло.¹⁵

Целокупна речничка грађа према извршеној процени садржи приближно 10 милиона листића са исписаним речима и примерима њихове употребе. Ови листићи чине картотеку смештену у 32 метална ормана у наменским просторијама Института. Дигитализација картотеке је у току; листићи су скенирани и припремљени за даљу обраду у процесу дигитализације. Разлог за приступање послу дигитализације картотеке јесте чињеница да она представља материјал не само непроцењиве језичке и научне него и културне вредности. О њеном значају сведочи и податак да је грађа за Речник током Другог светског рата, у фебруару 1944. године, због опасности од бомбардовања, премештена у трезоре Народне банке (Белић 1959: XVIII), у којима је истовремено чувано и Мирослављево јеванђеље.

¹⁴ У Уводу Речника САНУ (Белић 1959) наведени су детаљни подаци о учесницима у ексерпцији грађе.

¹⁵ Према архивским подацима у Институту за српски језик: „Г. Иво Андрић изјавио је жељу да и он, као члан Академије, сарађује на Речнику“ (председник Српске краљевске академије А. Белић у званичној преписци са комесаром Министарства просвете, од 8. августа 1941. године; заведено под бр. 235).

Највећи број ексцерпираних листића, као и одредница, има слово *П*.¹⁶ То значи да речи на ово слово заузимају највећи број томова, и претпоставља се да ће их бити осам укупно јер за њихову обраду постоји тачно сто шездесет пет кутија, а у свакој од њих је 4000 до 4500 листића, не рачунајући новију грађу. Дакле, за речи које почињу овим словом исписано је око милион листића. Један од разлога за овако богат инвентар јесте и чињеница да слово *П* обухвата бројне речи настале префиксацијом,¹⁷ творбеним процесом у којем учествују веома продуктивни префикси (*йо-*, *јод-*, *јре-*, *јред-*, *јри-*, *јро-*).

*

Кооауторска концепција рада у 20. тому остала је иста као и у претходним томовима, а она се спроводи у више лексикографских фаза и поступака:

- обрада (раде је обрађивачи) – израда прве верзије текста на основу грађе;
- помоћна редакција (коју раде помоћни уредници) – израда друге верзије текста на основу прве верзије текста и на основу грађе;
- редакција (коју раде редактори, уредници Речника) – израда коначне верзије текста на основу друге верзије која ће, са неким изменама и дорадама, бити објављена у речнику;
- суредакција – ревизија редакцијског текста (коју раде редактори, уредници):
 - сређивање суредаторских напомена (ради редактор);
 - рецензија текста (раде је два рецензента, које одређује Академија; обично су то академици или врхунски лингвисти);
 - сређивање рецензентских напомена (раде редактори на сопственим редакцијама).

Семјуел Џонсон, аутор *Речника енглеског језика (A Dictionary of the English Language)* истакао је како се међу несрећним смртницима налази и писац речника, кога човечанство није сматрало учеником већ робом науке, као и чињеницу да сваки други аутор може тежити похвали, док лексикограф може само да се нада да ће избећи прекор. У своме речнику лексикографа је дефинисао као писца речника; *безојас-*

¹⁶ Што је случај и у другим словенским језицима.

¹⁷ Према речима В. Павковића, још од прве књиге Речника „префикси се посебно региструју и обрађују на почетку парадигми које оформљују. У почетку рада на речнику овакве семантичке парадигме нису исцрпно обрађиване. Касније се унеколико изменио однос према том делу нашег лексичког блага, па су овако сложене речи детаљно, у складу са могућностима грађе, дефинисане и илустроване примерима“ (Павковић 1984: 114).

ног *йрегаоца* који је заокупљен трагањем за оригиналним и исцрпним значењем речи (Џонсон 1755, под *lexicographer*¹⁸). Уз то, *безойасне йрегаоце* колективних речника као што је Речник САНУ прати судбина и својеврсне анонимности, те ћемо овом приликом да поменемо цео тим који је радио на 20. тому.

Рецензије текста урадили су проф. др Даринка Гортан Премк, проф. др Милорад Дешић и академик Милосав Тешић. И овај том је, као и претходни томови, резултат тимског рада сарадника Института за српски језик САНУ. Уредници књиге су др Даринка Гортан Премк, мр Милица Вујанић, академик Милосав Тешић, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић, мр Васа Павковић, мр Милорад Симић, др Никола Рамић, др Рада Стијовић (председник Уређивачког одбора), мр Љиљана Ного, мр Радојка Вуксановић, др Неђо Јошић и др Александра Марковић. Учесници у обради и помоћној редакцији су др Милосав Чаркић, др Радмила Жугић, др Марија Ђинђић, др Наташа Вуловић, др Ружица Левушкина, Мирјана Којић, др Драгана Ратковић, др Драгана Радовановић, др Ивана Лазић Коњик, др Владан Јовановић, др Бојана Милосављевић, др Гордана Штрбац, др Светлана Ђирковић, мр Марија Милосављевић Тодоровић, мр Мирјана Гочанин, др Марина Спасојевић, др Ненад Ивановић, др Драгана Цвијовић и Бојана Томић. Техничку редакцију текста урадили су др Јованка Милошевић и Никола Санковић. Наведени подаци о ауторима у разним фазама израде су веома важни, јер указују на то да је Речник САНУ монографско дело састављено од бројних ауторских секција и да су самим тим аутори одговорни за своје лексикографске обраде.

О томе да је Речник САНУ научно лексикографско дело изузетно високог квалитета говори и податак о великој цитираности у *Српском цитативном индексу*, о наведености у неколико стотина научних радова који су посвећени различитим пољима истраживања: семантичким, дијалектолошким, контрастивној семантичкој анализи, фразеолошким и етимолошким темама, позајмљеницама, рекцији глагола и бројним другим темама (Ђинђић 2014: 115).¹⁹

¹⁸ „A writer of dictionaries; a harmless drudge, that busies himself in tracing the original, and detailing the signification of words.“

¹⁹ Као што је истакала Рада Стијовић, руководица пројекта израде Речника САНУ, на представљању 20. књиге у Српској академији наука и уметности, на материјалу Речника је за последњих 10 година урађено више од 100 докторских дисертација на Филолошком факултету у Београду. Такође, с ослонцем на њега урађени су и *Речник српскохрватскога књижевног језика* и *Речник српскога језика* Матице српске, урађени су готово сви дијалекатски речници, неки фразеолошки, као и речници језика писаца. На њега су се ослањали и аутори *Речника славеносрпског језика*, који у предговору

У овом тому је од одреднице *йей̄огодан* (**петогодан**, -дна, -дно *в. йей̄огодишњи*; исп. петогодишњи (а)) закључно са одредницом *йогдегод* (**погдегод** ијек. **погдјегод** прил. *на неким месѣима, негде, йонегде*) обрађено 9.370 речи.

Нови том садржи велики број основних, простих, неизведених речи, које чине основу лексичког система српскога језика (као глаголи *йећи* (*се*), *йиѣи*, *йлашиѣи* (*се*), *йливайѣи*, именице *йиле*, *йечайѣи*, *йлан*, *йламен*, *йлоча*, придеви *йламен*, *йиѣиом*, *йлемениѣи*, *йоган*, *йлав*). Међу њима је и проста, деривационо непродуктивна, а полисемантички развијена лексема – предлог *йо*. Међу речничким одредницама преовлађују творенице са префиксом *йо-* (*йобеоградиѣи*, *йовишен*, *йовременосѣи*, *йоврискуша*, *йовуковски*, *йовући*, *йогајѣаниѣи*, *йогасиѣи*), које до последње граничне речи *йогдегод* заузимају око трећине ове књиге.

Уз велики број квалификатором неозначених одредница које припадају општем лексичком фонду, у 20. тому забележене су бројне број речи које су означене неким од квалификатора употребне и функционалностилске вредности. И у овом тому Речника САНУ, као и у претходном,²⁰ превагу по бројности односе покрајинске лексеме које припадају различитим сферама духовне и материјалне културе: именице *йей̄иричка*, *йей̄ировача*, *йей̄ироуље*, *йећалук*, *йећарица*, *йехлић*, *йовишка*, глаголи *йехнуѣи*, *йеѣијаѣи*, *йлионуѣи*, *йоајѣириѣи се*, *йобуландисаѣи*, *йоводнейѣи*, придеви *йећарев*, *йеѣкав²*, *йечав¹*, *йечав²*, *йовојачки*, *йоврчѣи*, *йогибенички*, прилог *йеѣаво*, *йеѣијски*, *йогански*, *йоглавушке*, заменица *йогдеки*.

Маркирана лексика подразумева и застареле именице, као *йей̄о-драмац*, *йиѣиѣаљка*, *йиѣиѣиѣелница*, *йиѣиѣољубље*, *йлаѣиѣеж*, *йлаѣиѣиѣељ*, *йоблагодарѣиѣи*, затим историзме *йей̄иѣолейѣика*, *йехарник*, *йиѣиѣос*, *йобеглуѣиѣи*, *йобир* и сл.

Лексика је тематски веома раслојена, односи се на различите области или сфере њене употребе, на шта указују многобројни квалификатори наведени у Речнику у виду скраћеница. Током времена су се додавали нови квалификатори. Тако су у 20. тому забележена два нова квалификатора: *геом.* (геометрија, геометријски) и *хришћ.* (хришћанство, хришћански). У Речнику је описана лексика из 76 тематских области, међу којима су нпр. *администѣираѣија* (адм.), *анѣиѣројѣологија* (антроп.), *архѣиѣекѣѣура* (архит.), *боѣиѣаника* (бот.), *грамѣиѣика* (грам.), *зоологија*

огледне свеске кажу: „Дефиниѣије, систем хиѣерархѣизаѣије и обраде полисемантичке структуре преузимани [су], уз мање или веће стилизаѣије, из Речника САНУ“ (Р. Стијѣвић, промоѣија 20. тома Речника САНУ, 23. 10. 2018, Свечана сала САНУ).

²⁰ Исп. Ђинѣић 2014: 116–117.

(зоол.), *економија* (екон.), *етинологија*, *етинографија* (етн.), *информатика* (информ.), *козметика* (козм.), *куварство* (кув.), *лингвистика* (лингв.), *медицина* (мед.), *музика* (муз.), *политика* (пол.), *психологија* (псих.), *спорт* (спорт.), *техника* (техн.), *технологија* (технол.), *уметност* (ум.), *фармација* (фарм.), *филозофија* (фил.), *хемија* (хем.) и сл. Навешћемо неколико примера из области математике, граматике, лингвистике, психологије, филма, уметности, политике и козметике:²¹ математика (**петоугао**, -гла м мат. *геометријска слика са њених углова, ограничена са њених дужи*; исп. петоугаоник; **планиметрија** ж а. мат. *део геометрије који истражује геометријске облике у једној равни*); граматика (**плуралија** с мн. непром. само у изразу: ~ **тантум** (тантум) (лат. pluralia tantum) грам. *назив за именице које имају само облик множине, иј. именице које обликом множине означавају један предмет, орган и сл. састављен од најмање два дела (нпр. *враћа, клешта, леђа, панталоне, љућа, усња*) или власитио име које се употребљава само у множини за означавање насељених места, манастира, израза ијд. (*Пљевља, Беране; Дечани, Ђурђеви стубови; Дејинци, Духови, Мајерице, Оци* и др.); исп. сингуларија тантум; **плусквамперфек(а)т**, -кта м (према лат. plus, више, quam, него и перфек(а)т) грам. *сложени глаголски облик којим се означава радња која се (из)вршила пре друге прошле радње, давно прошло време*); лингвистика (**пехлеви**, -ија м лингв. *сиријски језик у западној Персији, мешавина персијског и семитског језика*); **пиктограм** м (према грч. pictos, сликан и gramma, слово) лингв. *слика, цртеж предмета као симбол појма односно речи, знак у сликовном испису, иконографији, идеограм*); психологија (**пирофобија** ж (према грч. pyros, ватра и phobos, страх) псих. *нарочито изражен, болестан страх од ватре, пургофобиа*; **латонизација** ж псих. *преовладавање духовне привлачности над сексуалношћу*); филм (**план**¹ м (лок. плану; мн. планови (планови)) (фр. plan; нем. Plan) (некњ. плам) 7. филм. *ризор, сцена снимљена из одређеног угла или равни без померања камере*; исп. крупни план (план изр.) (К–Ш 1); **крупни** ~ филм. *приказ неке сцене, лица ијд. снимљен из близине*); уметност (**пластика** ж (грч. plastikos, погодан за обликовање) 2. ум. а. *једна од грана ликовних уметности, уметности, вештина управљања криволинијом, шестодимензионалних облика и шела од чврстог материјала (камена, дрвета, метала, глине и др.), вајарство, криволинијом, вајарско дело, криволинијом, криволинијом*); политика (**плурализација** ж пол. *увођење плурализма; демократско уважавање разлика у мишљењу, одређењу и одређењу политичких права*; исп. плурализам (3)); козметика (**пилинг** м (мн. пилинзи,*

²¹ Дате су само дефиниције, без илустративних примера и потврда значења.

ген. пилинга) (енгл. peeling, љуштење) козм. **а.** *йосѣуѣак уклањања изумрлог слоја еѣидерме на лицу и шѣлу.* **б.** *козметѣички ѣреѣарайѣ који се ѣримењује у ѣу сврху).*

Овај том бележи и бројне стране речи, међу којима су лексеме које припадају стандарду, док нам наведени етимон у оквиру речничког чланка указује на њихово порекло, на пример из енглеског језика: *йѣѣшой, йѣч, йивойѣ, йикай, йиксел, йилинг, йин, йинк, йирсинг, йис*; из руског: *йобедан, йобедоносан, йиѣомац, йланомеран*, из немачког: *йишингер, йицајзла*; из италијанског: *йлоѣун, йијанизам*; из француског: *йиканѣан, йилоѣ, йиједестѣал, йираѣерија, йире, йион*; из грчког: *йлага, йлазмогонија, йлазма, йланейѣа, йлагиосѣома*; из турског: *йешкир, йилав, йиринач, йихѣија*. Поред страних речи које припадају стандарду, у Речнику САНУ су се нашле и лексеме страног порекла које су означене квалификатором покр., на пример турцизми: *йешерма, йешин, йешкеш, йешѣемаљ*, квалификатором заст. (*йѣча, йишерма, йовеѣилиѣи*), као и квалификатором ист. (*йијаде*). Већина ових турцизама је данас непозната говорницима српског језика, једино је реч *йијаде* позната као патроним, презиме познатог званичника Моше Пијаде. Презиме *Пијаде*, којем је као основ за патронимизацију на основу занимања послужио турцизам *йијаде*, данас је застарела реч. *Пијаде* је војни термин, историзам којим се именовао војник у пешадији, пешадинац. Турцизми су међу најбројнијим речима страног порекла у Речнику САНУ. У првих 20 томова има преко 4.500 одредница које су означене као турцизми. Двадесет томова Речника САНУ пружају најпотпунији попис турцизама у српском језику и представљају основу за писање речника турцизама којим би били обухваћени сви турцизми из књижевног и народног језика (исп. Ђинђић 2015).

*

Приликом лексикографске обраде одреднице, у Речнику САНУ се испод значења као последњи део речничког чланка обрађује и језички материјал класификован под квалификатором Изр. Ту се наводе изрази (уколико су у грађи или језички конвенционално посведочени) у којима је дата одредница компонента, како је то и предвиђено у Упутствима за израду Речника САНУ: „Изрази се дају после свих значења у засебном пасусу, са ознаком Изр.“ (Упутства: чл. 73). Грађа која спада под *Изр.* (израз) подразумева посебно уређени део за обраду вишелексемних спојева различитих врста (уз фразеографска ограничења), у неким случајевима формиран у три одељка диференцирана новим редом и на крају квалификатором НПосл (народне пословице). Тако је рађено и у

новообјављеном, 20. тому Речника САНУ, што се може видети на примеру обраде лексеме-одреднице *пиће*: Изр. **вода за пиће** *вода која је бактериолошки и хемијски исправна, вода која се пије, пијаћа вода; жестоко (јако, тешко) пиће* *алкохолно пиће које у себи садржи велики проценат алкохола; јак на пићу* *каже се за онога ко добро подноси алкохолна пића, ко може доста да попије и да пријом остане презан; огрести у пићу, одати се пићу* *посијати пијанац, алкохоличар, проићи се; одрећи се пића, оставити пиће* *пресијати пићи алкохолна пића; при (у) пићу у пијаном стању; слаб на пићу* *каже се за онога кога и мала количина алкохолног пића омије; ударити у пиће* *пићи, испијати алкохолно пиће; ухватило га пиће* *каже се за онога ко се напије, ко је пијан. НПОсл човек се у пићу познаје* *пијан човек говори оно што стварно мисли, открива своју праву личност.*

Уочљиво је да се у овом речничком чланку најпре наводе терминолошке синтагме, као што је и у обради одреднице **пећ** техн. висока пећ уређај који се користи у металургији за добијање гвожђа *пољењем и редуцијом руде гвожђа*; исп. пећ (2а); **микроталасна пећ** *електрични кухињски уређај у којем се помоћу микроталаса за веома кратко време термички обрађује (кува, пече, одгрева и сл.) храна; Сименс-Мартенова пећ* *уређај у коме се сирово гвожђе претвара у челик изгарањем примеса и дела угљеника; уранска пећ* *в. нуклеарни реактор (под реактор изр.), уређај у којем се одвија контролисана нуклеарна реакција фисије, тј. цепања атомског језгра нуклеарног горива (углавном уранијума) ради добијања (електричне) енергије, одн. за производњу радиоактивних изотопа или неутрона, нуклеарни реактор; исп. нуклеаран; огњена пећ* *рлг. ад, њако.* Потом су издвојене фразеологизирани (углавном) именичке синтагме као што је: **девете пећи омело** *покр. врло далек род; исп. девети (десећи) кисела вода (под вода изр.).* У засебном реду наводе се различите устаљене структурно-семантичке вишелексемне конструкције (предлошко-падешке, глаголско-именичке, реченичне), које се издвајају као што стоји у Упутствима (чл. 105): „Од синтагми треба добро разликовати синтагматске изразе. То су спојеви речи у којима 1) једна реч или цео израз има умерено или промењено значење, односно 2) такви спојеви који сами по себи имају неки нарочити смисао.“ Тиме су оне издвојене од терминолошких синтагми, а осим фразеолошких јединица садрже и форме који спадају у предмет проучавања фразеологије у ширем смислу (нпр.: перифразе, изрази, поздраве, клетве, узречице, блаже псовке итд.). Под одредницом *пећ* бележи се једна таква конструкција: **од много пећи хлеба јести** *попуцати се као просјак, просјачићи.*

Навођење термилошких синтагми из различитих области науке, технике или културе чини Речник САНУ богатим извором грађе за термилошка проучавања српског језика. То се може илустровати још двама примерима из 20. тома. Најпре термилошким синтагмама под одредницом *писмо*, где је наведено 30 именичких синтагми, од чега су 29 термини из различитих области људске делатности, дипломатије, права, банкарства, односно поштански, црквени и религијски термини (7 њих су историзми): акредитивно писмо дипл. *писмено овлашћење дипломатског представника једне земље код владе друге земље*; **беговско писмо** ист. в. *босанчица (1)*; **благословено писмо** цркв. *писмени благослов, сагласносћ, доушћење*; **веровно писмо** правн. ист. *правни документи владара неке земље или црквеног великодостојника чијој се садржини верује, који је гарант за нешто*; **вредносно (новчано) писмо** *поштански коверат за слање новца или других вредносћи*; **гарантно писмо** правн. *писмена изјава која служи као материјално покриће, гаранција за нешто*; **даровно, дародавно писмо** правн. ист. *писмени доказ о дару, поклону*; **еснафско, мајсторско писмо** ист. *писани документи о изученом занату, о мајсторском праву*; **изазивачко писмо** ист. *писмена објава рата*; **калфенско (калфинско), помоћничко писмо** ист. *писани документи као доказ да је неко изучио занат и постао калфа, помоћник*; **клинасто писмо** *врста старог писма код кога један клин или више клинова заједно означавају поједине слоге, којим су се служили древни народи: Сумерци, Хејити, Вавилонци, Арамејци и др.*; **кредитно писмо** банк. *писмени налог којим банка на захтев свог клијента (физичког или правног лица) овлашћује своју филијалу или другу банку да на њен рачун, а на његово истраживање или кредитног клијента, лицу означеном у налогу исплати одређену своју новца, акредитив*; **крштено писмо** заст. *извод из књиге крштених с личним подацима о крштеној особи, крштеница, родни лист*; **мртвачко писмо** покр. *писмена потврда о нечијој смрти, умрлица*; **опозивно писмо** *писмени документи о опозиву, престанку вршења одређене дипломатске функције у некој старој земљи*; **опроштајно писмо** *писмо које самоубица оставља за собом*; **отворено писмо** *писмо које излаже мишљење, став о неком питању од општег значаја, а упућено је некоме путем медија (новина, радија, телевизије и сл.)*; **писмо са седам печата** *писмо које се чува у највећој тајносћи*; **препоручено писмо** пошт. *писмо за које пошта даје потврду о пријему и одговара за његову испоруку*; **препоручно писмо** покр. *званична писмена поштом*; **распусно писмо** заст. *писмени документи о разводу брака*; **Свето писмо** 1) рлг. *књига која садржи догме јеврејске и хришћанске религије, Библија*; 2)

разг. оно што је за некога, за нешто веома важно, значајно; *слејачко* (сљејачко) *писмо* нераспр. *писмо* којим се служе *слеји*, које се састају од исцучених *пачкица* на *пациру*, чијом се комбинацијом добијају поједина слова, Брајева азбука; **слепо писмо** в. водени знак (*под знак изр.*); **сликовно (пиктограмско) писмо** *писање* *представљањем* *предмета* и *животиња* у *сликама*; **спроводно писмо** правн. *писмени документи* који се шаље по ономе који некога службено *спроводи*, *прати*; **тужбено писмо** правн. заст. *писмена* *представка* суду, *тужба*; **умирно писмо** заст. *писмени документи* о *помирењу* родбине убијеног са убицом; **царско писмо** ист. најважнији законски *акт* неке земље који *владар лично потврђује*; **шифровано (шифрирано) писмо** *писмена* *порука* *писана* уговореним знацима који се могу *читати* само *помоћу* *кључа* за *шифре*. Овде је наведена и једна фразеологизирана именичка синтагма: *писмо са седам печата*, која је синонимична варијанта библизма *књига са седам печата*.

Очекивано је да под одредницом *плућа* има терминолошких синтагми из области медицине и зоологије: **голубарска плућа** мед. *алергијска реакција дисајних путева на неке материје које потичу од голубова*; **душњачка плућа** зоол. анат. *орган за дисање код паук*; **емфизем плућа** мед. *трајно увећање дисајних путева које настаје услед присуства ваздуха*; исп. *емфизем*; **запаљење, упала плућа** мед. *акутно обољење плућа изазвано вирусима или бактеријама, клицама и др. паразитима, праћено повишеном температуром, малаксалошћу, боловима у грлу и кистима и др. тегобама, pneumonia*; **корен плућа** анат. *горњи део плућа са лимфним чворовима, кроз који улазе плућне артерије и живци а излазе плућне вене, hilus pulmonis*; **морско плуће** зоол. *врста големе медузе Rhizostoma pulmo из пор. Scyphomedusae, чије тело достиже величину до 80 cm са осам усних кракова*; **туберкулоза плућа** мед. *заразно обољење плућа изазвано бактеријама врсте Mycobacterium tuberculosis одн. Коховим бацилом*; **челична плућа** мед. *најрава у коју се ставља болесник који болује од парализе центра за дисање*.

Као што је већ речено, други део обраде израза обухвата глаголско-именичке и реченичне конструкције. У Речнику САНУ су различити начини обраде фразеолошке грађе. У највећем броју случајева принцип одређивања места обраде фразеологизама је лексичко-граматички, ређе семантички (в. Вуловић 2017: 259–268). Дакле, изрази и фраземе најчешће се обрађују под именицом која улази у састав фразеолошке јединице, која често јесте семантички фокус, али у неким примерима и није, што упућује на примену формалног лексичко-граматичког мето-

да.²² Каткад се праве изузеци. Наиме, у публикованом тексту Речника приказано је готово решење које је редактор дао, тако да су невидљиве многе фазе обраде, најпре критеријуми избора грађе (нпр. само устаљеност и репродуктивност нису довољне компоненте, као ни репродуктивност или експресивност), формирање фразеоформе, уопште питања лексикографско-фразеографске кодификације (Бушуј 2010: 47). Често се глаголско-именичка фразема наводи у оквиру лексикографске обраде глагола, уколико недостаје код већ обрађене именице у Речнику или је именица-одредница веома удаљена од тома у којем је глагол. Тако је и под одређеним глаголима у 20. тому наведена и обрађена таква језичка грађа. На пример, код глагола *ѝлакаѝи*, након седам значења забележени су изрази: **ђаво га плакао** нераспр. *каже се кад хоће да се изрази чуђење, дивљење и сл.*; **плакати као киша (као година)** *јак*о *ѝлакаѝи*, *ѝролиѝи* *мно*го *суза*; **то је (било и сл.) богу плакати** *каже се кад се неѝиѝо констѝаѝује са жаљењем*. Такође, под глаголом *ѝливаѝи*, који има 8 значења, обрађени су изрази: **(некоме) плива и олово** *каже се кад некоме све иде лако у живоѝу*; **плива као секира (брус, жрвањ, цртало)** *ир. не знаѝи ѝливаѝи, ѝонуѝи*; **пливати посред противних струја** нераспр. *биѝи сналажљив, сналазиѝи се*; **пливати са струјом чиниѝи** *неѝиѝо, ѝосѝуѝаѝи у складу са владајућим мишљењем*; **пливати у дугу** *биѝи ѝрезаѝужен*; **пливати у крви водиѝи** *ѝешке, краве биѝке*; **пливати узводно (уз воду), пливати против струје чиниѝи** *неѝиѝо, ѝосѝуѝаѝи суѝроѝно од владајућег мишљења*; **пливати у оделу (ципелама)** *носиѝи ѝревелико одело (циѝеле)*; **пливати у сузама много ѝлакаѝи, много ѝаѝиѝи. Лексикографска обрада глагола *ѝобећи*, након 9 значења, наводи следеће вишелексемне конструкције: **не може се побећи из те (ове и сл.) коже** *в. из ове (ѝе и сл.) коже (не може се и сл.) никуд, никамо (ѝод кожа изр.)*; **очи му побегле у главу** *каже се за онога ко болесно изгледа, ко одаје уѝисак болесне, врло слабе, немоћне особе*; **побегао му желудац (пупак)** *в. сѝао ми (ѝи, му иѝд.) је желудац (ѝод желудац изр.)*; **побегла ми (му, јој и сл.) реч из уста** *каже се кад неко изговори неѝиѝо нехоѝиѝце, у брзини*; **побећи главом без обзира** *в. главом без обзира (бежаѝи, уѝећи и сл.) (ѝод глава изр.)*; **побећи из војске самовољно оѝићи са фронѝа, дезерѝираѝи**; **побећи од сиротиње оѝоравиѝи се, уздићи се маѝеријално**; **побећи у прхлу земљу** *в. несѝаѝи, ишчезнуѝи са лица земље (ѝод земља изр.)*. Међу њима се издваја једна терминолошка глаголско-именичка конструкција**

²² О принципима и месту обраде фразеолошких јединица у описним речницима српског језика и примени структурно-семантичког модела в. Мршевић-Радовић 1982: 142.

побегао му желудац (пупак) в. *сїао ми (їи, му иїд.) је желудац (їод желудац изр.);* што је прилично ретко у лексикографској грађи. У овом примеру реч је о термину из народне медицине када је неко оболео од грчева у стомаку, струнио се, те се примењује народни начин лечења, тј. намештања желуца. Некада се изрази наводе и код прилога, како је у обради прилога *їо* у 20. тому: **и по** разг. *када се жели нагласиїи їосебносї, израженосї їојма означеног именицом иза које сїоји (обично у їозиїивном смислу; у (на) по (пола) усред, у средини, насред; у (на) по ока (погледати, мотрити и сл.) в. исїод ока (исїод очију) (гледаїи, меркаїи, моїриїи и сл.) 2) (їод око (изр.); у по ока (говорити, рећи и сл.)* заст. покр. *без усїручавања, оїворено рећи, їребацїиїи (некоме нешїо).*

Дакле, упутствима се препоручује дефинисање израза најпре код именице, па код неке од пунозначних речи које су у компонентном саставу фразеолошке јединице, али се у пракси дешава да се и при обради предлога у грађи појаве изрази који нису претходно обрађени код именица или ће тек у наредним томовима бити обрађени под именичком одредницом, најчешће. На пример, код обраде прилога *їоврх* у 20. тому се бележе изрази: **бити поврх неког захваїиїи, захваїаїи одређену људску заједницу** (*о неком догађају, сїању и др.*); **поврх свега више од, изнад свега осїалог;** **поврх свег(а) зла, свег(а) јада, све муке и сл. уза све невоље, и їоред свих других несрећа;** **поред и поврх уз їо и сїојеђи изнад їога (їо значају и др.).** Иако се тиме унеколико нарушава почетна концепција,²³ лексикографску грађу треба обрадити тамо где се она појави. Речници овог типа се раде дуго и на том раду се смењују како теорије, тако и генерације, трудећи се да основна начела остану једнообразна, а не знајући унапред како је лексичка и фразеолошка грађа распоређена у секцијама. У ту сврху користе се и упућивања на дефиницију која је наведена под именицом. Употребом упућивачких или синонимских дефиниција такође се побољшава употребна вредност речника. Препорука је да се значење не упућује на одредницу која је удаљена више томова уназад, јер то читаоца доводи у ситуацију да отвара више томова, што значи да га треба упутити на цео синонимичан израз (нпр. **у (на) по ока (погледати, мотрити и сл.) в. исїод ока (исїод очију) (гледаїи, меркаїи, моїриїи и сл.) 2) (їод око (изр.)** или **писмоносни голуб** зоол. в. *голуб їисмоноша (їод їисмоноша изр.)).* Проблем упућивања уназад на већ обрађену грађу биће успешно решен

²³ Да би требало ипак што подробније обрадити лексикографску грађу препорука је и врсног лексикографа и рецензента Речника САНУ проф. Даринке ГортанПремк.

када буде завршена верзија дигитализације објављених томова, која ће бити лако и на више начина електронски претражива.

*

Део новије грађе који је ексцерпиран и искоришћен у 20. тому Речника САНУ обухватио је 31 публикацију, међу којима је 1 дијалекатски речник (Црна Трава), 1 збирка речи из ваљевског краја. Остали извори су дела савремених српских писаца последње две деценије, чије формалне лексичко-стилске особености погодују лексикографској илустративности ексцерпираних грађе. Од њих 29, ту је 1 дело из историје хеленске културе, 1 књига записа, 1 књижевна критика, 4 збирке песама, 6 збирки прича и 16 романа. Најпре се радило на довршавању ексцерпције започете 2000. године,²⁴ а додати су и нови извори, који осим књижевних дела укључују и публицистичке изворе.

Примери нове грађе нису само „освежили“ или додатно илустровали савременим синтаксичко-стилистичким реченичним конструкцијама постојећа значења, већ су послужили и као неопходне књижевне потврде за поједина значења из опште културе, али и за формирање нових одредница. Тако су, на пример, успостављене одреднице *йикљасӣ*²⁵, *йискнӯӣ*²⁶, *йируе̄ӣница*²⁷, историзам *йехарница*²⁸, придев *йлавушан*²⁹ и др., а успостављено је и придевско значење, тј. регистрована је лексикализација трпног придева *йечен* у значењу *врућ*,

²⁴ Рад на започетој ексцерпцији прекинут је одласком техничког уредника Виолете Бабић. Захваљујући Одбору за Речник САНУ, академику Милосаву Тешићу и уредницима Васи Павковићу и Ради Стијовић (руководиоцу пројекта израде Речника САНУ), поново смо приступили том послу пре пар година, тако да смо уз довршавање започете ексцерпције додатно обогатили изворе за грађу (око 70 наслова, уз *Полишк*у). Одреднице за ексцерпцију с примерима су бирали редактори, док су у укуцавању примера у посебно направљену табелу учествовали и млађи сарадници и обрађивачи грађе Речника САНУ. Тиме је грађа сачувана у електронском облику и као таква олакшаће рад на лексикографској обради, тј. на бољем и бржем искоришћавању грађе за израду Речника САНУ.

²⁵ Поверио сам главу својим танким, пикљастим, али на кратке стазе врло хитрим ногама (Михаиловић Д., *Гори Морава*).

²⁶ Пискнуо сам као на мачку (Михаиловић Д., *Фреде, лаку ноћ*).

²⁷ Сада добијам играчку пензију ... Да сам знао, никад не бих, Вења, направио ни једну пируетицу (Деспотов В., *Јесен сваког дрвеша*).

²⁸ Узму га богови к себи на Олимп и даду му за жену своју пехарницу, Хебу, богињу младости (Ђурић М., *Изабрани огледи III, О хеленској култури*).

²⁹ Измешала се шкрипа преломљених стабала, кликтање крагуја, удар, мирис прероване земље, нешто налик смраду барута, засленљујући пламен, бол, плавушно тињање лањског лишћа (Петровић Г., *Ојсада цркве Светог Сјаса*).

вreo: Умео је да покрене масу ... Као литије, усред печеног августа, као молбу богу да кишу жедној земљи да (Николић Д., *Краљица забаве*).

Поједини примери послужили су као илустрације код многих секундарних значења или су иницирали њихово регистровање. На пример, тако је забележено секундарно значење придева *йласћичан*, за које свакако у старијој грађи није било потврде: *који услед есћейских хируршких захваћа изгледа нейриродно, извешћачено*,³⁰ такође за спортски термин *йећорка*: *йим, екића сачињена од йећ чланова (у кошарци и др.)*,³¹ секундарно значење лексеме *йешикир* спорт. разг. *сигнал, знак за йредају борбе у сйорйу*; исп. бацити пешкир (изр.).³²

Неки од примера су добре илустрације значења уз покрајинске потврде, како је то у случају лексикографске обраде глагола *йирлийа-йи*²: *вијорији, лејршаји*,³³ као и примарног значења глагола *йискуйа-йи*: *у дем. значењу: йишијаји*, као илустрација из савременог српског језика.³⁴

Међу најлепше примере новије грађе спадају потврде за старокњижевну одредницу *йлејеније*, односно за израз **плетеније словес (слова) високи сћил у йојединим жанровима средњовековне словенске књижевности** у коме се реч *йоисћовећује са сушићном йа њено дејсћиво мора бићи божансћивено и логосно као божанска реч*,³⁵ а такође и за фреквентни израз у савременом српском језику **лични печат**.³⁶

Речник САНУ представља ризницу српскога језика и националне културе, а као национални корпус важан је извор за научна истраживања (из области лингвистике, етнологије, балканологије, историје и др. нау-

³⁰ Поштовани гледаоци – рекла је пластична спикерка, налик на барбику (Пантић М. *Новобеоградске йриче*).

³¹ Први пут ... стартовао сам у постави, Бек претплаћен на петорку само је оборио поглед када је Тренер саопштио ко почиње (Пантић М. *Новобеоградске йриче*).

³² Уто мали заузео став и ја већ поћох према њему, кад — улете пешкир (Михаиловић Д., *Кад су цвећале йикве*).

³³ Пирлита око њега куделна кошуља, као да се од нећег очајно брани (Марковић Бели Р., *Швајска коса*).

³⁴ Ласте су пискутале ластавичјим пискутањем (Павковић В., *Мачије очи*). Око поноћи су укључили парно грејање и у цевима је почело да пискуће (Павковић В., *Мачије очи*).

³⁵ Само фамилијарни надимак остаје, а и он понекад испрeметаних слогова, као неко словесах плетеније које до смрти ваља толковати (Марковић Бели Р., *Лајковачка йруга*). Иако Латини само што нису заузели пирг, он је као у бунилу рећао речи горчине, не заборављајући ниједну витицу, ниједно плетеније слова (Петровић Г., *Ойсада цркве Свећој Сјаса*).

³⁶ Нисам га [писмо] уврстила у ову књигу ... недостаје му „лични печат“ (Ћирјанић Г. *Писма из Шћаније*).

ка), али и за преводилаштво, лекторске и медијске послове и сл. О правом значају Речника САНУ сублимирано сведоче и речи писца Горана Петровића, изречене на промоцији 19. тома: „Ко никада са другим није ширио чаршав, столњак, заставу – нека прелиста речник. Ко никада није видео лађу изблиза, ко никада није видео шта је све за градњу лађе потребно – нека прелиста речник. И исто то нека учини, нека прелиста речник, одреднице – ако му је до тога да ублажи бол, ако му је до утехе, ако му је до свакодневног говора, узвишене песме ... Уопште – ако му је стало до тога да одреди себе“ (Петровић 2016: 184).

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1959: Александар Белић, Увод, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, Београд, VII–XXVI.
- Бушуј 2010: Т. А. Бушуй, Основы современной теории контрастивной фразеологии, *Вестник Челябинского государственного университета* 29, *Филология. Искусствоведение*, 47–52.
- Вуловић 2017: Наташа Вуловић, Принципи и методе лексикографске обраде фразеолошке грађе у описном речнику савременог српског језика, у: *Пућевима речи. Зборник радова у часопису проф. Даринки Горџан-Премк*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Чигоја штампа, 259–268.
- Вуловић–Ђинђић–Радоњић 2008: Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Данијела Радоњић, Реч више о речнику САНУ, *Књижевности и језик* LV/1–2, Београд, 171–182.
- Горган Премк 1980а: Даринка Горган Премк, О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великим описним речницима, *Наш језик* XXIV/3, Београд, 107–114.
- Горган Премк 1980б: Даринка Горган Премк, О неким проблемима синтаксичке норме у Речнику САНУ, *Научни сасијанак слависта у Вукове дане* 10/1, Београд, 91–95.
- Горган Премк 2004: Даринка Горган Премк, Једно закаслело извињење, у: *Живој и дело академика Павла Ивића*, ур. Јудита Планкош, Суботица – Нови Сад – Београд, 289–292.
- Горган Премк 2017: Даринка Горган Премк, Српска лексикографија данас, *Јужнословенски филолог* LXXIII, Београд, 291–313.
- Грицкат 1960: Ирена Грицкат-Радуловић, Академијски речници и њихови задаци – поводом прве књиге Речника Српске академије наука, *Наш језик* X/7–10, Београд, 212–227.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ђинђић 2014: Марија Ђинђић, Деветнаести том Речника САНУ, *Наш језик* XLV/3–4, Београд, 115–119 [приказ].

- Ђинђић 2015: Марија Ђинђић, Лексика турског порекла у 19. тому Речника САНУ, у: *Пућевима српских идиома. Зборник у часопису Радивоју Младеновићу поводом 65. рођендана*, ур. Милош Ковачевић, Владимир Поломац, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 479–488.
- Ивановић 2018: Ненад Ивановић, Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности, у: *Српска лексикографија од Вука до данас: каталог изложбе*, ур. Милосав Тешић, Рајна Драгићевић, Ненад Ивановић, Београд: САНУ – Савез славистичких друштва Србије, 65–79.
- Мршевић 1982: Драгана Мршевић-Радовић, О критеријима који одређују место обраде фразеологизама у речнику, у: *Лексикологија и лексикографија*, Београд – Нови Сад, 142–151.
- McCrum – Cran – MacNeil 1992: R. McCrum, W. Cran, R. MacNeil, *The Story of English*, New York: Penguin.
- Павковић 1984: Васа Павковић, Природа новоексерциране грађе за Речник САНУ, у: *Лексикографија и лексикологија*, Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, Матица српска – Београд: САНУ, 109–115.
- Петровић 2016: Горан Петровић, Одреднице, *Трибина Библиотеке САНУ*, Српска академија наука и уметности, Год. IV, бр. 4, Београд, 182–184.
- Пешикан 1973–1974: Митар Пешикан, Трећина посла на изради Речника САНУ, *Наш језик XX/1–5*, Београд, 11–22.
- Ристић 2007: Стана Ристић, Прва лексикографска школа у Институту за српски језик САНУ, у: *Шездесет година Института за српски језик САНУ I*, ур. Срето Танасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 131–149.
- Ристић 2014: Стана Ристић, Српске лексикографске институције. Београдска лексикографска школа, у: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 27–54.
- Ристић – Лазић Коњик 2016: Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Репрезентативност речника САНУ за етнолингвистичка истраживања: од лексикографске ка когнитивној дефиницији, у: *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених истраживања*, ур. Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 377–394.
- Упутства: *Упутства за израду „Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ“*, Београд: Институт за српски језик САНУ [интерно издање].

- Фекете 1993: Егон Фекете, О Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, *Сјео година лексикографског рада у САНУ*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 21–49.
- Фекете 1997: Егон Фекете, Поводом петнаестог тома Речника САНУ, *Наш језик* XXXII/1–2, Београд, 45–51.
- Џонсон 1755: Samuel Johnson, *A Dictionary of the English Language*, printed by W. Strahan for J. and P. Knapton et al.

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗВОРИ

- Вуков Српски рјечник (1818): Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истаумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Сабрана дела Вука Караџића, II, Београд.
- Вуков Српски рјечник (1852): Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истаумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч.
- Једнотомни речник МС: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- OED: *Oxford English Dictionary, Second Edition*, I–XX, Oxford University Press, 1989.
- Речник МС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: САНУ – Институт за српски језик, 1959–.
- Речник ЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb, 1881–1975.

Nataša S. Vulović

Marija S. Đinđić

Danijela M. Radonjić

IN THE SECOND HALF OF THE SASA DICTIONARY. TWENTY VOLUMES OF THE SERBIAN TESAUROS

S u m m a r y

The paper offers a general review regarding the conception, composition and writing of the Dictionary of Serbo-Croatian Literary Language and Vernaculars (RSA), its scientific and lexicographic importance, information and data it provides. Special attention is paid to the 20th volume of the RSA.

УДК 811.163.41'271.2
821.163.41'373

Оригинални научни рад
Примљен 11. новембра 2018. г.
Прихваћен 28. децембра 2018. г.

ДАНКО М. ШИПКА*
(Државни универзитет Аризоне)

ПРИХВАТЉИВОСТ МИКРОМАНЕВРА ЛЕКСИЧКОГ ПЛАНИРАЊА: ИСТРАЖИВАЊЕ СЛУЧАЈА

У овом раду анализира се анонимни приједлог лексичког планирања из 19. вијека изнесен у листу *Јавор*. Приједлог се посматра као микроманевар у склопу ширег макроманевра успостављања нормативног ауторитета и националног јединства. Као средство квантитативне анализе аутор користи показатељ прихваћености микроманевра. Анализа показује да се овај, у основи пуристички, микроманевар одликује високим степеном прихваћености, што, опет, указује на потребу преиспитивања ставова о српском пуризму у 19. вијеку. Исто тако, показало се да су ријечи блиско-источног поријекла те оне које упућују на предмете свакодневне употребе мање подложни замјењивању унутар овог микроманевра.

Кључне ријечи: лексичко планирање, макроманеври, микроманеври, лексика 19. вијека, историјска лексикологија, језичке елите.

Увод

Овдје ћу се позабавити једним посебним типом лексичког планирања, лексичким инжењерством, честом праксом код нас, историјски и синхрониски. Овај тип планирања заснива се на лексичком оцјењивању (проглашавањем одређеног броја лексичких јединица непожељним) и лексичком форсирању (предлагању прихватљиве замјене). На примјер, ако облик *ренџирајџи* прогласимо непожељним (често се то ради уз аргументацију да није потребно користити туђице кад постоји устоличена домаћа ријеч), ту се ради о лексичком оцјењивању. Кад умјесто негативно оцијењене лексичке јединице предложимо другу, у овом случају *изнајмљивајџи*, ту се ради о лексичком

* danko.sipka@asu.edu

форсирању (форсира се тај други облик, а неријетко се уводи нова ријеч, па је форсирање истовремено и увођење).

Овај рад представља истраживање конкретног случаја лексичког планирања на ограниченом лексичком узорку. Тако је онда његов циљ првенствено тај да скрене пажњу на одређену групу проблема и формулише хипотезе за даља истраживања. Моје излагање прво ће представити појмовну мапу, указујући истовремено на досадашњу истраживачку традицију. Након тога биће предочен приједлог модела испитивања овог типа лексичког планирања а на крају ће модел бити примијењен на овај конкретан случај. На крају ће бити представљени закључци у облику указивања на тенденције и формулисања хипотеза.

Појмовна мапа

Језичко планирање, па тиме и лексичко, заснива се код нас на појмовима ауторитета и националног јединства. Одређене елите, у дјеловању појединаца и/или институција, на основу свог ауторитета одређују правила лексичке употребе за одређене лексеме или лексичке сфере на националном нивоу. Различити су начини на који се ово чини – етикете у рјечницима типа *јокрајински*, *жаргонски*, језички савјетници, нормативни рјечници, колумне и изјаве лингвиста у штампани, саопштења нормативних тијела (типа Одбора за стандардизацију) итд. Окренућу се стога прво појмовима ауторитета и нације.

Ауторитет је у жижи интересовања у друштвеним наукама још од Веберовог рада о овој теми (Weber 1992 [1919]), гдје су издвојена три типа ауторитета: традиционални, харизматички, и рационално-правни. Једна новија монографија (Huemer 2013) даје преглед појма ауторитета (углавном политичког) код различитих аутора и у различитим интелектуалним традицијама, већином оних насталих након реченог Веберовог есеја. Показује се да постоји велики број оправдања за ауторитет и за његове изворе. За потребе овог рада, важно је разумјети да успостављање нормативног језичког ауторитета може попримити различите облике и посезати за различитим оправдањима. Језички ауторитет је један од облика ауторитета, често испреплетен са политичким. Заснива се на извору ауторитета (лингвисти, писци, новинари, просвјетари итд.) који успоставља модел, а онда корисници стандардног језика треба да га слиједу (на примјер, да је ријеч у стандардном језику прихватљива или неприхватљива). Разумије се, нормативни лингвисти и други извори ауторитета тврдиће да је његова основа рационална. У стварности пак могу постојати и разни други мотивацијски фактори. Код нас, а и у другим словенским културним традицијама, овај тип нормативног језичког

ауторитета знатно је израженији него у неким другим културама, на примјер, енглеским, гдје је досег утицаја нормативних лингвиста знатно ограниченији, како се види из студије гдје је истражен појам ауторитета у енглеском језику (MilroyMilroy 2012).

Кад се говори о нацији, треба подсјетити на изузетно важну Гелнерову студију (Gellner 1983), гдје је наглашена конструктивистичка природа нације и национализма, па онда и новији Брубакеров приступ (Brubaker 2002, 2004, 2009), у којем се нација не схвата као стање, него као процес. У том смислу репрезентативан је следећи цитат у коме се етнос, раса и народ виде првенствено као процеси етницизације, урасовљавања и ународњавања.

„Ethnicity, race and nation should be conceptualized not as substances or things or entities or organisms or collective individuals – as the imagery of discrete, concrete, tangible, bounded and enduring ‘groups’ encourages us to do – but rather in relational, processual, dynamic, eventful and disaggregated terms. This means thinking of ethnicity, race and nation not in terms of substantial groups or entities but in terms of *practical categories, cultural idioms, cognitive schemas, discursive frames, organizational routines, institutional forms, political projects and contingent events*. It means thinking of *ethnicization, racialization and nationalization* as political, social, cultural and psychological *processes*“ (Brubaker 2002: 167).

Управо процеси етницизације и ународњавања имају кључну улогу у различитим нормативним захватима код нас и у другим словенским срединама. У неким су ти процеси веома изразити, у другима запрети.

Коначно, како се пуризам у правилу тиче стандардног језика, неопходно је одредити и овај појам. У овом одређивању од изузетне је важности Смакманов рад (Smakman 2012) у коме је аутор анкетирао преко хиљаду нелингвиста у Енглеској, Фландрији, Јапану, Холандији, Пољској, Сједињеним Америчким Државама и на Новом Зеланду и закључио да схватања стандардног језика у овим земљама немају много заједничког, али се ипак може препознати друштвено дистинктивно (искључујуће) и друштвено интегративно (укључујуће) схватање стандардног језика. Другим ријечима, стандардни језик с једне стране одваја оно што је стандардно од нестандарда, а, с друге стране, уједињује говорнике даног језика. Овдје полазимо од Смакмановог дистинктивног (искључујућег) схватања стандардног језика, јер је то оно што захтијева нормативну интервенцију на лексичком нивоу. Ту спадају административни, правни, научни текстови, вијести у медијима, итд.

У овако схваћен стандардни језик не спада разговорни језик и језик књижевних дјела, будући да ти облици нису предмет нормативних лексичких интервенција. Наиме, бесмислено би било писцу или случајном пролазнику спочитавати употребу ријечи одређене категорије, а такве интервенције сасвим су обичне за, рецимо, чланке у дневним новинама. Коначно, само стандардни језик у дистинктивном (ексклузивном) смислу подложен је лексичком планирању, а тиме се овдје бавим.

Ово истраживање бави се конкретним историјским случајем српског лексичког планирања, управо пуризма у њему. Пуризам код Срба је заправо једна запретана тенденција, у јавном дискурсу није ни изблиза онако изразита као код неких других словенских народа (нпр. Хрвата, Словенаца, Чеха итд.). Треба, стога, поменути појам лингвистичког пуризма и истраживања у овој области (не само око овог појма, него и у вези с развојем српске лексике). Џорџ Томас (Thomas 1991) детаљно је обрадио ову тему. Он дефинише пуризам као настојање заједнице говорника да очува језички облик или из њега одстрани стране или какве друге непожељне елементе: „*desire on the part of the speech community ... to preserve a language from, or rid it of, putative foreign elements, or other elements held to be undesirable (including those in dialects, sociolects, and styles of the same language)*. It may be directed at all foreign elements but primarily the lexicon“ (Thomas 1991: 12). Новији преглед лингвистичког пуризма (Langer–Nesse 2012) наставља овај начин мишљења о пуризму, освјетљавајући различите његове аспекте и поклањајући посебну пажњу улози елита у обликовању пуристичког дискурса.

Кад су радови о пуризму у развоју српске лексике у питању, прије свега треба истаћи Херитијев чланак о српском пуризму у 19. вијеку (Herrity 1978: 223). Аутор завршава рад констатацијом какву често срећемо у нашем научном дискурсу, наиме, да пуризам није имао битну улогу код Срба (за разлику од Хрвата који су били угрожени германизацијом), мада је било расправа о њему у 19. вијеку.

„From what has been said it can be seen that purism was a subject of fairly lively debate in Serbia in the second half of the nineteenth century. The fact that purism had no real impact was because there was no real concerted campaign and the Serbs felt themselves under no real threat from any foreign language, unlike their neighbours the Croats who felt immediately threatened by German“ (Herrity 1978: 223).

Видјећемо касније колико се ово крајње једноставно и често кориштено објашњење може примијенити на конкретан случај којим се овдје бавимо, а и уопште. Иначе, треба рећи да је развој лексике, па и

оне српске, конгломерат различитих културних, историјских и других друштвених утицаја. За српску лексику, то се јасно види новијем прегледу њеног развоја (Драгићевић 2018).

У поменутом Херитијевом раду (Herrity 1978) говори се и о конкретном случају који ћу овдје анализрати (Јавор 1863), анонимном приједлогу замјене за одређен број непожељних ријечи. Херити каже да је безмало половина непожељних ријечи и даље у употреби у књижевном језику, те да су три четвртине предложених ријечи усвојене. Ова друга тврдња унеколико је у супротности са закључном Херитијевом тврдњом о томе да пуризам код Срба није имао стварни утицај.

„In all, 286 basic words are listed ... Of the words suggested as unnecessary by the author about one hundred and thirty still survive today in the literary language“ (Herrity 1978: 209).

„Over three quarters of the suggested replacements are to be found in the first two editions of Vuk’s dictionary, but among interesting ones not noted by Vuk are *suncobran*, *kišobran* ‘umbrella’, *bobičast* ‘dotted’, *sobarica* ‘maid’ (suggested for *štumadla*, cf. German *Stubenmädchen*), *koričar* ‘book binder’. All these except *koričar* are accepted today“ (Herrity 1978: 210).

Овакво посматрање ствари узроковано је у доброј мјери тиме да Херити полази од инклузивног модела стандардног језика, који укључује разговорни стандард и књижевност (а ту су различити архаизми и регионализми прихватљиви). Модел који овдје предлажем битно је друкчији, не само зато што полази од дистинктивног схватања стандардног језика него и зато што случајеве, какав је анонимни приједлог у *Јавору*, види као микроманевре уклопљене у макроманевре из ширег друштвеног и културног окружења. У наредном дијелу рада представићу модел који се предлаже, а након тога ће модел бити примијењен у истраживању конкретног случаја поменутог анонимног чланка из *Јавора* (Јавор 1863).

Приједлог модела

У монографији о лексици и културном идентитету (Šipka 2019) предлажем трослојни модел лексичких елемената и процеса који изражавају и граде културни идентитет језика коме та лексика припада. Модел укључује дубински слој (рецимо да ријечју *рука* можемо покрити и шаку и руку у цјелини, за разлику од језика који морају да користе двије засебне ријечи или да смо узели *грло* за метафору грлића боце, за разлику од језика који користе *враи̑* у исте сврхе). Други слој је

размјенски и укључује особину да се одређен лексички слој позајмљује или не позајмљује из одређених културних кругова (нпр. код нас из западноевропског и блискоисточног). Коначно, површински слој односи се на свјесне интервенције у лексици (нпр. у формирању нове терминологије или покушаја да се истисну непожељне ријечи). Ови слојеви су повезани у смислу да свјесна интервенција из површинског нивоа лексичког идентитета током времена може у неком мањем опсегу да промијени стање ствари у размјенском и/или дубинском слоју.

Јасно је да нас овдје занима површински слој. У његовој основи је динамика између језичких елита (језикословци, други утицајни јавни посленици итд.) и укупне масе корисника даног стандардног језика. Елите у основи проводе одређене идеолошке маневре у друштвеној и културној средини – код нас је то прије свега успостављање сопственог ауторитета и националног јединства (како је већ поменуто у дијелу Појмовна мапа). Ова идеолошка стремљења називам макроманеврима. Језичке елите настоје у друштву да успоставе одређене веома широке наративе који ће их одржати у позицији ауторитета и обезбиједити национално јединство (како по просторној тако и по временској димензији). У поменутој монографији (Šipka 2019) предлажем мјере изразитости ових макроманевара (нпр. какав је однос нормативних према ненормативним издањима у даном временском периоду). Ови макроманеври проводе се у низу микроманевара, конкретних нормативистичких захвата (језички савјетници, уџбеници, употребне етикете у рјечницима, лекторисање текстова, чланци о нормативним питањима, саопштења релевантних организација, итд.). И за микроманевре предлажем одређене мјере (више у Šipka 2019), колико су изразити, коју лексичку масу обухватају итд. У овом конкретном случају релевантна је првенствено мјера прихватљивости микроманевра, па ћу је овдје представити и примијенити на истраживање конкретног случаја у следећем дијелу рада. Кад се говори о прихватању микроманевра, крајње тачке ове мјере су потпуно одбацивање (све што је предложено, одбијено је) и потпуно прихватање (све што је предложено, прихваћено је). Сама мјера има овај облик: проценат прихваћеног минус проценат неприхваћеног. Тако, ако имамо листу од 100 ријечи за које се предлаже замјена и ако су све замијењене, онда је вриједност показатеља $100 (100 \text{ прихваћених} - 0 \text{ неприхваћених} = 100)$. Уколико ниједна није замијењена, вриједност је $-100 (0 \text{ прихваћених} - 100 \text{ неприхваћених} = -100)$. У стварности се онда вриједности крећу између минус и плус сто а нула означава равнотежу одржавања претходног стања са замјењивањем. Из ове рачунице искључују се случајеви гдје постоји

коезистенција онога што је требало бити замијењено са замјеном, као и случајеви гдје су одбачени и претходно постојећа лексема и њена замјена и усвојено нешто треће. Ова мјера је у неку руку индикатор динамике између елита и укупне масе говорника а њен позитивни и негативни сектор знатно пластичније говоре о успјеху односно неуспјеху микроманевра од голог процента онога што је прихваћено односно онога што је очувано из претходног стања. Друкчије речено, предност овог показатеља је да у једној цифри показује и интензитет (већа или мања бројка) и смјер (позитивни или негативни) прихваћености. Речени индикатор примијенићу у наредном дијелу на конкретан микроманевар лексичког планирања (Јавор 1863) а онда се позабавити и квалитативном анализом лексичке масе која је њиме обухваћена.

Истраживање случаја

Конкретан микроманевар којим се овдје бавим је анонимни чланак у коме аутор предлаже замјене за ријечи које сматра да су неприкладне. Укупно се даје 245 приједлога за замјену. Како неки од њих обухватају више ријечи (нпр. један приједлог обухвата замјену за шест родбинских назива), укупан број ријечи је 286. Овдје је у центру пажње микроманевар, а не саме ријечи, па је анализа проведена на 245 изнесених приједлога за замјену (другим ријечима одредница на листи коју аутор даје, које могу да садрже више ријечи).

У грађи су пронађени ови односи између онога што се употребљавало и замјене коју анонимни аутор предлаже. Прво, могуће је да је приједлог усвојен, да је предложена замјена данас дио стандардног језика у искључујућем смислу а ријеч коју је аутор сматрао непожељном није. Тако је у паровима (прво се даје непожељна ријеч, а онда замјена и тако ће бити у свим наредним примјерима): *џроифне–каџице*, *џиоџл–заџушач*, *дувар–зид*, *фуруна–џећ*, *квирцнагл–каранфилић* и многим другим. Ово се десило са 152 ауторових приједлога (62% укупне масе). Друго, могућа је и ситуација да приједлог није усвојен, да је ријеч за коју аутор предлаже замјену и даље дио стандардног језика у искључујућем смислу, а приједлог замјене није. Тако је у случајевима: *чаша – џеар*, *лејеза – маалица*, *дугме – џуце*, итд. Таквих примјера има 28 (11,4%). Треће, ту су и случајеви гдје по аутору непожељан облик данас сапостоји са замјеном коју он предлаже, нпр. *џаџос–џод*, *џрезле–мрвице*, *веш–рубље*, *џроцес–џарница* итд. Такав је 31 приједлог или 12,7%. Коначно, могуће је и то да се данас у искључујуће схваћеном стандардном језику не користи ни једно ни друго, него нешто треће, нпр. *басамаци–сџуџиње*, *бухбиндер–коричар*

(користи се *књиговезац*), *хорнодла–укошак* (користи се *укошница*) итд. Таква су 34 приједлога или 13,9%.

На основу ових података може се израчунати поменути показатељ прихваћености овог конкретног макроманевра. Из те се рачунице, како је речено, избацују случајеви сапостојања два облика и они гдје је усвојено нешто треће, па се узима у обзир само прва и друга ситуација описана у претходном пасусу. Дакле, укупно имамо 180 случајева, кад се остави само оно што је прихваћено односно неприхваћено, и то: 152, гдје је замјена прихваћена (84%) и 28 гдје није (16%). Тако онда речени показатељ има вриједност +68 (= 84 – 16). Ако узмемо у обзир да скала могућности иде од –100 (потпуно одбацивање микроманевра) до +100 (његово потпуно прихватање), видимо да је ово био изузетно успјешан пуристички микроманевар.

Прећи ћу сада на квалитативну анализу овога микроманевра. Овдје ме прије свега занима то да ли језик и тематско поље непожељних ријечи има утицај на степен прихватљивости микроманевра.

Кад су у питању заступљени језици, доминира њемачки у 196 непожељних одредница или 80% (многе од тих ријечи изворно су француске), а онда турски са 40 одредница или 16,3%. Остало су мађарске одреднице и одреднице из других западноевропских језика, па чак и једна словенска. Ако језике подијелимо на сфере културног утицаја, на западноевропски (ту мислим на живе а не класичне западноевропске језике) и блискоисточни културни круг, и онда се показатељ прихваћености израчуна за сваку од двије групе засебно (поново обрачунавајући само прихваћено и неприхваћено, а искључујући друго), добијамо резултате представљене у Табели 1.

	<i>Западноевропски извори</i>	<i>Блискоисточни извори</i>
Прихваћено	133 (66,5%)	14 (35,0%)
Неприхваћено	18 (9,0%)	10 (25,0%)
Сапостојање	20 (10,0%)	11 (27,5%)
Нешто треће	29 (14,5%)	5 (12,5%)
Укупно	200 (100,0%)	40 (100,0%)
Вриједност показатеља прихваћености	+ 76 (= 88 – 12) 133 (88%) + 18 (12%) = = 151 (100%)	+ 16 (= 58 – 42) 14 (58%) + 10 (42%) = = 24 (100%)

Табела 1. Показатељ прихваћености замјена за одреднице западноевропске и блискоисточне провенијенције

Табела 1 јасно показује да је степен прихваћености микроманевра замјене одредница западноевропског поријекла знатно виши од оне које потичу из блискоисточних извора. У првом случају показатељ је знатно у позитивној територији а у другом је тек нешто мало изнад тачке уравнотежености. У оба случаја микроманевар је успјешан.

Кад су у питању тематске области, највећи број одредница захваћених овим микроманевром, њих 139 или 56,7% су датости свакодневне употребе, типа *маказе*, *ексер*, *саџи* итд. Остатак је прилично равномјерно распоређен у шест других тематских група (датости у природи, физичке радње, афективно-когнитивне радње, физичка стања, афективно-когнитивна стања, те оператори). Таксономија ових категорија детаљно је објашњена у Šipka 2019. Оно што ме овдје занимало јесте вриједност показатеља прихваћености за ту најбројнију групу у односу на просјек за друге групе. Када се показатељ израчуна по истом принципу како је израчунао за културне сфере утицаја, како је показано у Табели 1, добијају се сљедећи резултати.

Показатељ прихваћености за датости свакодневне употребе:
 $+ 54 (= 77 - 23), 80 (77\%) + 24 (24\%) = 104 (100\%)$

Показатељ прихваћености за остале тематске области:
 $+ 90 (= 95 - 5), 72 (95\%) + 4 (5\%) = 94 (100\%)$

Видимо и овјде да показатељ прихваћености има знатно нижу вриједност за датости свакодневне употребе него за остале тематске групе.

Закључци

Прво, у овом конкретном пуристичком маневру, степен прихваћености је веома висок. Ово би упућивало на формулисање и тестирање хипотезе о томе да је ефекат пуристичких микроманевара и пуризма уопште у развоју српске лексике био знатно већи него што се обично тврди.

Друго, видјело се да се примјеном предложене методологије добија знатно јаснија слика од једноставног пребројавања случајева. Предложени показатељ једноставно је и наочно средство поређења различитих ситуација и елемената. Истовремено, повезивање пуризма са лексичким планирањем уопште упућује на хипотезу да је пуризам и код Срба битан елемент макроманевра успостављања нормативног ауторитета и националног јединства. То да је његов досег нешто мањи него код, рецимо, Хрвата или Словенаца, не мора да значи да је ситуација квалитативно другачија, бар не историјски гледајући.

Треће, степен прихваћености микроманевра варира од културног круга језика из којег неприхватљива ријеч долази и од тематске области. Овај микроманевар упућује на двије хипотезе. Прва је да су ријечи из блискоисточног цивилизацијског круга отпорније на пуристичке микроманевре од оних из живих западноевропских језика (или, прецизније, њемачког, јер су безмало све дошле из или посредовањем њемачког). Друга је да су датости из свакодневне употребе отпорније на пуристичке микроманевре од других сфера употребе.

ЛИТЕРАТУРА

- Brubaker 2002: Rogers Brubaker, *Ethnicity without Groups*, *Archives of European Sociology* XLIII/2, 163–189.
- Brubaker 2004: Rogers Brubaker, *Ethnicity Without Groups*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brubaker 2009: Rogers Brubaker, *Ethnicity, Race, and Nationalism*, *Annual Review of Sociology* 35, 21–42.
- Драгићевић 2018: Рајна Драгићевић, *Српска лексика у прошлости и данас*, Нови Сад: Матица српска.
- Gellner 1983: Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Ithaca: Cornell University Press.
- Herrity 1978: Peter Herrity, *Attitudes in Serbia in the Second Half of The Nineteenth Century*, *The Slavonic and East European Review* 56/2, 202–223.
- Huemer 2013: Michael Huemer, *The Problem of Political Authority: An Examination of the Right to Coerce and the Duty to Obey*, New York: Palgrave Macmillan.
- Јавор 1863: Почнимо пречишћавати језик, *Јавор*, Нови Сад.
- Langer–Nesse 2012: Nils Langer, Agnete Nesse, *Linguistic Purism*, in: *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, John Wiley and Sons, 607–625.
- Milroy–Milroy 2012: James Milroy, Lesley Milroy, *Authority in language: Investigating standard English*, Oxford: Routledge.
- Smakman 2012: Dick Smakman, *The definition of the standard language: a survey in seven countries*, *International Journal of the Sociology of Language* 218.
- Šipka 2019: Danko Šipka, *Lexical Layers of Identity: Words, meaning, and culture in the Slavic languages*, Cambridge: Cambridge University Press (forthcoming).
- Thomas 1991: George Thomas, *Linguistic Purism*, London – New York: Longman.
- Weber 1992 [1919]: Max Weber, *Politik als Beruf*, Ditzingen: Reclam.

Danko M. Šipka

ACCEPTABILITY OF A LEXICAL PLANING MICRO MANEUVER:
A CASE STUDY

S u m m a r y

The author discusses a case study of a 19th century purist proposal to replace Serbian loanwords with words of the Slavic stock. The proposal is seen as a micro maneuver within a macro maneuver of establishing normative linguistic authority and national unity. Contrary to commonly held beliefs, the analysis shows wide acceptance for this purist micro maneuver. This case study points to the hypothesis of a more prominent role of purism in the history of Serbian language. Furthermore, it formulates hypotheses that the words from the Near Eastern cultural circle and common artifacts exhibit lesser susceptibility to being replaced by purist maneuvers than the words from living Western European languages and the words from other subject-matter areas, respectively.

УДК 811.163.41'282.2
821.163.41'342.8
811.163.41'367.625.44

Оригинални научни рад
Примљен 14. децембра 2018. г.
Прихваћен 28. децембра 2018. г.

СТЕФАН М. СТЕПАНОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

АКЦЕНАТ ТРПНОГ ГЛАГОЛСКОГ ПРИДЕВА КОД ГЛАГОЛА ПРВЕ ВРСТЕ У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ (У ПОРЕЂЕЊУ СА КОЛУБАРСКИМ ГОВОРМ)

У раду се приказује акценат трпног глаголског придева у књижевном језику, и то код глагола прве врсте, при чему смо се осврнули и на стање у колубарском говору, и то да би нам послужио (уз приказивање стања из некадашњих књижевнојезичких норми, за шта су нам послужили нормативни речници и Даничићева студија *Српски акценџији*, и појединих говора из основице књижевног језика) за боље осветљавање данашње норме, пошто је то говор из најуже основице књижевног језика. Поделу глагола прве врсте на акценатске типове смо преузели из монографије Михаила Стевановића *Књига о акценџу књижевног језика* и за сваки тип смо обрадили акценатске моделе трпног придева.

Кључне речи: српски језик, акцентологија, глаголи прве врсте, трпни глаголски придев, књижевни језик, колубарски говор.

0. Увод

Тема овог рада биће представљање савременог књижевнојезичког акценатског стања трпног глаголског придева глагола прве врсте.¹ Да

* stefan.step.24@gmail.com

** Овај рад настао је у оквиру пројекта *Лингвистичка испраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је настао на основу прераде и допуне дела нашег мастер рада *Акценат глагола прве врсте (однос колубарског говора и књижевног језика)*, где смо испитивали акценат аориста, инфинитива, императива, презента, радног и трпног глаголског придева глагола прве врсте.

¹ Узели смо у обзир класификацију глагола коју је Михаило Стевановић изнео у својој граматици *Савремени српскохрватски језик I (граматички системи и књижевнојезичка норма)* (1964).

бисмо потпуније приказали ситуацију у данашњој норми, трудили смо се и да, када је то било потребно и када је било разлика, поменемо ситуацију у некадашњим књижевнојезичким нормама, али и у народним говорима из основице књижевног језика. Јасан је значај народних говора за књижевни језик, па самим тим и оправданост њиховог испитивања. Наиме, познато је да се књижевни језик у великој мери базира на граматичкој структури новоштокавских говора, што, дакле, важи и за акценатски систем (в. Пецо 1985: 34). За приказивање акценатске слике народних говора из основице користили смо дијалектолошку литературу. Поред тога, пошто акценат трпног придева није обрађиван у многим дијалектолошким студијама, одлучили смо да детаљније испитамо неки од говора из основице књижевног језика, те да резултате тог истраживања придружимо већ постојећим истраживањима других говора. Наиме, испитали смо колубарски говор.

Пошто колубарски говор чини најужу основицу књижевног језика са осталим севернијим млађим новоштокавским говорима,² као и са већином источнохерцеговачких говора, и то нарочито у погледу акценатског система, желели смо и да видимо у којој се мери подудара са књижевнојезичким стањем у погледу акцента трпног придева, пошто је познато да књижевни језик никада није у потпуности једнак са било којим дијалектом, већ представља одређену наддијалекатску надградњу. Такође, књижевни језик и народни говори имају мање-више различите развојне путеве, те се јаз између њих временом увећава, а разликују се и по томе што су народни говори подложнији променама (в. Пецо 1985: 35).

Одлуци да испитамо колубарски говор је допринела и чињеница да је то говор аутора овог рада.

Акценатске типове смо класификовали као што је то урадио Михаило Стевановић у својој монографији *Књига о акценату књижевног језика* (1991), где наводи шест акценатских типова за глаголе прве врсте. То су следећи типови: *јѐсѝи-јѐдѐм*, *грѝсѝи-грѝзѐм*, *ѝрѐсѝи-ѝрѐсѐм*, *дѐћи-дѐћѐм* (*ѝћи-ѝдѐм* и *ѝдѐм*), *ѝћѝи-ѝћѝѐм*, *лѐћи-лѐгнѐм*. Поред Стевановића, књижевнојезичким акценатским приликама се бавио и Ђуро Даничић (1925), а може се рећи да се Стевановићева разматрања умногоме базирају на Даничићевим, као и сама подела акценатских типова.

Грађа за приказивање слике акцента трпног придева код глагола прве врсте у данашњој књижевнојезичкој норми нам је *Речник*

² У северније млађе новоштокавске говоре, по Бериславу Николићу, спадају: тршићи, мачвански, сремски и колубарски говор (Николић 1969: 189–207).

српскога језика (РСЈ), док нам слику некадашњих норми дају *Речник српскохрватскога књижевног језика* (РМС) и *Правопис српскохрватскога књижевног језика* из 1960, који нам представљају норму из друге половине 20. века. Даничићеви *Српски акценџи* (1925) су нам били меродавни за приказивање норме из дела 19. и 20. века.

Што се тиче колубарског говора, највећи допринос у давању уопштене слике његових особина, па и акценатских, дао је Берислав Николић. Такође, највећу територију коју карактерише колубарски говор је захватио Берислав Николић (1969: 1–71) кроз своја истраживања. У новије време се истичу истраживања Драгане Радовановић, која су више базирана на одређене делове територије коју карактерише колубарски говор.

Наше истраживање на терену³ је подразумевало читање текста у ком су биле реченице са глаголима прве врсте, и то у виду глаголских облика који су и били тема наведеног мастер рада.

Циљ рада је да се првенствено укаже на то колико су у књижевном језику стабилни акценатски модели трпног придева код глагола прве врсте и да ли постоје модели који акценатски утичу на друге. Да бисмо што боље осветлили ситуацију у књижевном језику, морали смо да узмемо у обзир и стање у некадашњим нормама књижевног језика, али и савремено стање у осталим народним говорима из основице књижевног језика, нарочито колубарском. Некадашња норма нам показује у ком

³ Наши информатори су били углавном старији (више од 60 година) и средовечнији говорници (између 40 и 60 година), али смо каткад изабрали и млађе говорнике да бисмо видели колико се њихов говор разликује и где се тиме колубарски говор акцентом највише мења, односно где је најподложнији утицају других говора.

Спровели смо две анкете. У првој је био дужи текст, а анкетом је обухваћена Мионичка Подгорина: село Паштрић (информатор од 71 године и информатор од 75 година), село Попадић (73 године, 44 године, 20 година, 10 година) и село Радовић (75 година, 45 година, 19 година, 22 године).

У другој анкети смо имали информаторе из разних крајева Колубарског округа, али и опет из Мионичке Подгорине: Ваљево (25 година), Врагочаница (22 године), Јабучје (50 година), Кадина Лука (50 година), Осечина (24 године, 53 године), Горње Црниљево (83 године (није нам све прочитао)), Мионица (2 информатора, оба 40 година), Мионица (Голубац) (информатор од 60 година и сваки дан је на релацији Мионица–Голубац), Мионица (Струганик) (информатор који је провео један део живота у селу Струганик, има 60 година), Мионица (Планиница) (информатор који је провео један део живота у селу Планиница, има 60 година).

Целе анкете нећемо навести ради уштеде простора, али ћемо у току рада наводити реченице у којима је био присутан трпни придев. Засад ћемо указати на чињеницу да смо највише глагола имали за акценатски тип *грџиџи-грџџем* (*одгрџиџи-одгрџџем*), што је сасвим пропорционално и његовој акценатској сложености и нестабилности у колубарском говору.

правцу се развија данашњи књижевни језик, а значајна нам је и да видимо да ли се колубарски говор слаже више са таквом нормом или данашњом. Народни говори су нам такође битни за поткрепљавање ситуације у књижевном језику.

1. Акценатски тип јести-једѐм (пòјести-пòједѐм)

Трпни глаголски придев је један од глаголских облика који се акцентом слаже више са презентом него са инфинитивом. Наиме, Стевановић (1991: 67) истиче да се трпни глаголски придев може акценатски слагати са презентом или инфинитивом, а може бити акценатски различит од оба глаголска облика и имати акцент старог имперфекта и, као четврту могућност, може имати акцент који нема ниједан глаголски облик. Исти аутор напомиње да су се у историји језика првобитни акценатски односи пореметили, те више немамо увек акценатско поклапање трпног придева са глаголским обликом од чије основе је настао трпни придев (инфинитивом или презентом), и то нарочито важи за однос трпног придева према инфинитиву.

У случају овог акценатског типа глагола прве врсте трпни придев се акценатски слаже и са инфинитивом и презентом, наравно, пошто је и у инфинитиву и у презенту присутан исти акцент. У свим облицима трпног глаголског придева простих глагола биће присутан краткосилазни акцент. Нпр. облици трпног глаголског придева за глагол *јесѝи* ће бити: *јѐден, јѐдена, јѐдено, јѐдени, јѐдене, јѐдена*. Префиксирани глаголи ће имати краткоузлазни акцент за један слог померен унапред, што је, наравно, метатонијско преношење акцената,⁴ а на примеру глагола *ѝојесѝи* видимо акцент свих облика: *ѝòједен, ѝòједена, ѝòједено, ѝòједени, ѝòједене, ѝòједена*. Такав акцент префиксираних глагола се опет слаже и са презентом и са инфинитивом. И још нешто. Ако се глагол састоји од двосложног префикса, краткоузлазни акцент ће метатонијским преношењем бити на другом слогу префикса, једином могућем слогу ако имамо у виду квалитет и порекло акцента.

Колубарски говор се слаже са књижевним језиком по акценту трпног глаголског придева простих глагола. Наводимо примере из анкете:

⁴ Метатонија односно метатонијско преношење акцената представља процес у развоју нашег акценатског система који је везан за крај 14. и почетак 15. века, када су постављени темељи акцентуације која је у основи данашњег књижевног језика. Овај процес је подразумевао настанак узлазних акцената, који до тог периода нису постојали, и то тако што су силазни акценти на неком унутрашњем слогу мењали свој тон и место. Наиме, силазни акценти су се померали за један слог ка почетку речи и постајали узлазни (исп. Јокановић-Михајлов 2012: 25).

Јабука је јџедена, месо јџедено, а колач је јџеден (сви информатори из обе анкете).

Видимо да је акценатски модел трпног глаголског придева простих глагола овог типа у потпуности стабилан у колубарском говору. Приметно је да је исти случај и у осталим народним говорима из основице књижевног језика, па је разумљиво што је тај модел стабилан и у књижевном језику (без одређених дублета), а можда и једини изузетак представља говор Ортијеша, за који Берислав Николић (1969: 206) истиче (ексцерпирајући резултате истраживања Асима Пеце) да трпни глаголски придев глагола овог типа гласи: *јџеден, јџедена, јџедено*. То нам доказује да се акценатски модел трпног глаголског придева глагола типа *јџџи-јџџџм* (*јџџен, јџџена, јџџено*) и *лџџи-лџџнџм* у ортијешком говору проширио и на просте глаголе типа *јџџи-јџџџм*.

Неслагање колубарског говора са књижевним језиком је приметно тек у акценту префиксираних глагола, али није потпуно, јер се старији говорници показују блискијим књижевном језику тиме што имају акценатске ликове који су по норми. И не само старији, већ и средовечнији, мада су старији говорници доследнији. Примери из анкете су:

Јабука је малојре јџједена и изгризена (Радобић (2), Попадић (3), Паштрић (1), Мионица (Голубац), Осечина (1), Врагочаница).

Јабука је малојре јџједена и изгризена (остали информатори, којих је већина).

Акценатски лик *јџједена* нам указује да акцентом трпног придева префиксираних глагола овај акценатски тип прилази акценатском типу глагола четврте врсте који имају проширење у трпном глаголском придеву у виду сугласника „в“ и „ј“ и првенствено глаголима прве врсте акценатских типова *јџџи-јџџџм* и *лџџи-лџџнџм*. Међутим, примећујемо да такав акценатски модел, који подразумева акценат на наставку у женском и средњем роду једнине (али и у свим облицима множине), није карактеристичан за просте глаголе овог акценатског типа, што смо видели у претходном делу рада када смо наводили акценте глагола *јџџи*. Овакво стање у колубарском говору, у ком прости глаголи испољавају стабилност књижевнојезичког акценатског модела, док префиксирани не испољавају, није у складу са стањем данашње књижевнојезичке норме, али и норме из времена Вука и Даничића. Међутим, потпуно се слаже са нормом из друге половине 20. века, где је у Правописном речнику из 1960. само за префиксиране глаголе допуштена дублетност, те је било правилно и *јџједена* и *јџједена*. Очигледно је још у то време многе говоре из основице књижевног језика увелико захватио процес при коме акцентом трпног придева префиксираних глагола овај акцен-

натски тип прилази акценатском типу *īđhi-īđčēm* и *lēđhi-lēđnēm*. Све то показује да су префиксирани глаголи у трпном придеву акценатски нестабилнији и подложнији утицајима других акценатских модела, што је у нашем истраживању за мастер рад потврђено и код већине других глаголских облика. Верујемо да је узрок томе код трпног придева префиксираних глагола краткоузлазни акценат, који се масовно среће и у другим глаголским облицима. Наиме, познато је да највише акценатских промена и нестабилности у српском језику имају глаголи са краткоузлазним акцентом (Јокановић-Михајлов 2012: 83). Такође, и сама сложенија слоговна и морфолошка структура може доприносити акценатској нестабилности, јер отвара могућности за различите акценатске комбинације у оквиру облика исте речи, а таква законитост је уобичајена за променљиве речи (исп. Санковић 2015: 78). Нарочито је још битан тај краткоузлазни акценат, јер њега имају и глаголи акценатског типа *īđhi-īđčēm* и *lēđhi-lēđnēm* (али не на истим слоговима као и акценатски тип *jěsīi-jěđēm*), ком оваквим акцентом трпног придева префиксираних глагола и прилази овај акценатски тип. Прости глаголи овог типа немају краткоузлазни акценат у већини глаголских облика као прости глаголи типа *īđhi-īđčēm* и *lēđhi-lēđnēm*, што је очигледно и спречило исту аналогију као код префиксираних глагола. Да велики утицај има тај краткоузлазни акценат, показују нам и глаголи типа *īrěsīi-īrěsēm* из наше анкете за колубарски говор (некадашња норма књижевног језика то не показује у потпуности), где кроз већину глаголских облика имамо дугоузлазни акценат, а не краткоузлазни, те међу префиксираним глаголима срећемо далеко мање акценатских ликова трпног придева који би настали аналогично према типу *īđhi-īđčēm* и *lēđhi-lēđnēm*.

2. Акценатски тип *grīsti-grīzēm* (одгристи-одгрízēm)

Указали смо на чињеницу да кроз систем глаголских врста акценат трпног глаголског придева испољава чешће једнакост са акцентом презента него са акцентом инфинитива. Акценатски тип *grīsīi-grīzēm* (*odgrīsīi-odgrīzēm*) је један од тих ређих акценатских типова у којима се слажу акценат инфинитива и трпног глаголског придева (иако је код ових глагола прве врсте трпни придев формиран од презентске основе (в. Станојчић–Поповић 2014: 121)), а та ситуација у књижевном језику важи и за просте и за префиксираних глагола, па ће прости глаголи имати краткосилазни акценат трпног глаголског придева, док ће префиксирани глаголи имати краткоузлазни акценат. Такви акценти су на истом слогу у свим облицима трпног глаголског придева. Пример нам могу

бити глаголи *īrēsīti* и *ōīrēsīti*: *īrēden*, *īrēdena*, *īrēdeno*, *īrēdeni*, *īrēdene*, *īrēdena* и *ōīrēden*, *ōīrēdena*, *ōīrēdeno*, *ōīrēdeni*, *ōīrēdene*, *ōīrēdena*. Исти акценат и место акцента срећемо нпр. и у глаголима *krāsīti*, *ukrāsīti*, *seћи*, *iseћи* и осталим сродним префиксираним глаголима.

Посебно треба напоменути и мала одступања у књижевном језику. Наиме, глаголи *īasīti*⁵ и *ōīasīti*⁶ (оба се односе на пашу као начин храњења, а не на пад) познају дублетне акценатске ликове трпног глаголског придева, а то су *īāsēn*, *īāsēn* и *ōīāsēn*, *ōīāsēn* (исти акценат, наравно, важи и за остале облике родова и бројева трпног глаголског придева). Таква дублетност само је резултат одликавања исте дублетности из инфинитива. Предност је као и у инфинитиву дата акценатским ликовима са кратким акцентима. Примећује се да трећи дублетни лик из инфинитива (*īāsīti*) нема своје еквиваленте у трпном глаголском придеву.

Глаголи *grīsīti* и *zagrīsīti*⁷ немају дублетност у инфинитиву, али зато глагол *zagrīsīti* има дублетност у трпном глаголском придеву, и поред тога што такву дублетност нема прост глагол *grīsīti*. Дублетни ликови су *zagrīzen* и *zagrīzen* (важе и у осталим облицима родова и бројева овог глаголског облика). Очито да овакво понашање овог глагола само потврђује тезу да највероватније из овог акценатског типа највише глаголи *grīsīti* и *īasīti* (оба са својим префиксираним парњацима) прилазе акценатском типу *īrēsīti-īrēsēm*, што нам сада наговештава и стање у књижевном језику (не рачунајући облике трпног придева глагола *grīsīti*), а досад нам је то наговештавао само колубарски говор, и то чак у неким другим глаголским облицима које смо обрађивали у мастер раду. Очигледно је тај процес шире распрострањен, и то међу говорима из најуже основице, јер другачије не би био део књижевног језика. И још нешто. Сада и књижевни језик показује да префиксирани глаголи имају већу акценатску нестабилност.

Некадашња норма књижевног језика је „допуштала“, поред данас једино прихваћених ликова, и акценатске ликове са покретљивим краткоузлазним акцентом код простих глагола (*krāden*, *krādena*..., *īrēden*, *īrēdena*..., *sečen*, *sečenja*...), али и са краткоузлазним акцен-

⁵ За овај глагол норма књижевног језика „допушта“ чак три акценатска лика у инфинитиву: *īāsīti*, *īāsīti* и *īāsīti*.

⁶ И код овог глагола постоје три дублетна акценатска лика инфинитива у књижевном језику, те се срећу: *ōīasīti*, *ōīasīti* и *ōīāsīti*, што је и очекивано према његовом творбено простом парњаку *īasīti*. Исто важи и за друге глаголе који су настали префиксацијом глагола *īasīti*.

⁷ Подразумевају се сви глаголи настали префиксацијом глагола *grīsīti*.

том на истим слоговима код префиксираних глагола (*о̄йрѣден, о̄йрѣдѣна...*, *й̄осѣчен, й̄осечѣна...*, *укр̄аден, укр̄адѣна...*). Те податке нам дају Правописни речник из 1960. и РМС. Такође, овакви акценатски ликови (са краткоузлазним акцентом који мења место кроз родове и бројеве трпног придева) у некадашњој норми имају више оправдања него исти ликови код глагола претходног типа. Наиме, распрострањенији су у српским говорима и нису ограничени на ужу територију, као што је био случај са претходним типом, који је потврђен у Ортијешу; дакле, централнохерцеговачком говору. Овакви акценатски ликови глагола другог акценатског типа се срећу на знатно широј територији, захваћајући читаву источну Херцеговину, како каже Мирослав Николић (1991: 193), а можемо рећи да граница области са тим акценатским ликом иде све до области Пиве и Дробњака, за који већ и није карактеристична. РМС не даје податке за све ове глаголе, а занимљиво је да у њему глагол *сећи* има и трећи дублетни лик у трпном придеву, а то је *сѣчен*, што данашња норма не прихвата, као и све претходне ликове које смо наводили.

Мате Каповић нам указује (2018: 194) да код овог типа глагола и међу научницима постоје различита мишљења који је акценатски модел трпног придева за њих изворнији. Једни тврде да је то модел: *й̄осѣчен, й̄осечѣна*; док други верују да је то модел: *й̄дсечен, й̄дсечена*, а стање у већини језика упућује да је овај други акценатски модел изворнији.

Колубарски говор није уједначен по акценту трпног глаголског придева. У њему је знатно већи број глагола који акцентом трпног глаголског придева прилазе типу *й̄рѣсѣи-й̄рѣсѣм*. И не само том типу, већ и типу глагола који померају место акцента кроз парадигму трпног придева тако што женски и средњи род једнине, као и сви облици множине, имају акценат на наставку трпног придева (тип *чӯии, й̄ѣћи-й̄ѣчѣм, лѣћи-лѣгнѣм*). Све то опет важи скоро само за префиксираних глагола, као и у претходном акценатском типу, а разлоге смо већ наводили. Просте глаголе и нисмо имали у анкети (осим за глагол *грисѣи*), али из непосредног разговора са говорницима јасно је да они имају релативно стабилан акценат и да неће прилазити типу *й̄ѣћи-й̄ѣчѣм* и *лѣћи-лѣгнѣм* (као префиксирани глаголи), већ једино прилазе типу *й̄рѣсѣи-й̄рѣсѣм* тиме што добију дугоузлазни акценат, али то је ретко. Примери из анкете и најчешће комбинације су:

Вуна је о̄йрѣдена (Радобић (2), Попадић (1), Осечина (1), Паштрић (2), Јабучје, Мионица (1), Мионица (Планиница)).

Вуна је о̄йрѣдѣна (Попадић (3), Паштрић (2), Мионица (Струганик), Мионица (Голубац), Кадина Лука, Осечина (1), Врагочаница).

Вуна је о̄йрѣдена (Радобић (2), Мионица (1), Осечина (1)).

Торба је украдена, новац украден (Радобић (2), Паштрић (3), Осечина (1), Попадић (1), Јабучје, Мионица (Планиница), Мионица (Голубац), Мионица (Струганик)⁸).

Торба је украдена, новац украден (Радобић (1), Попадић (2), Осечина (1), Ваљево).

Торба је украдена, новац украден (Мионица (2), Паштрић (1), Осечина (1), Врагочаница).⁹

А грана је њосечена и храси њосечен (Радобић (2), Попадић (2), Паштрић (2), Осечина (1), Мионица (Планиница), Врагочаница).

А грана је њдсечена и храси њдсечен (Радобић (2), Паштрић (2), Осечина (1), Попадић (1), Јабучје, Мионица (1), Мионица (Струганик)).¹⁰

Очигледно је да старије особе доследно изговарају облике трпног придева у складу са ситуацијом у књижевном језику, а млађи тако да овај акценатски тип прилази и типу *чуџи, њдџи-њдчџм, лџи-лџгџм* и типу *џрџџи-џрџџм*, што значи да је то релативно нови процес приласка. Код млађих говорника уопште нисмо срели префиксиране глаголе са акцентом који познаје и норма књижевног језика. Средовечнији говорници познају и акценатске ликове са књижевнојезичким акцентом, али и ликове који су акценатски некњижевни, бар по данашњој норми књижевног језика.

Постоји супротност и код глагола *грисџи* између колубарског говора и књижевног језика. Дугоузлазни и дублетни акценат префиксiranог глагола *изгрисџи* из књижевног језика се среће и у колубарском говору, али веома ретко. Поред тога исти се акценат среће и у простом глаголу *грисџи*, што опет нема у књижевном језику.

⁸ Овај информатор у женском роду има акценат на наставку (*украдена*), а у мушком роду је акценат на префиксу (*украден*).

⁹ Остале комбинације код преосталих информатора се састоје од наведених акценатских ликова, само се неће поклапати са наведеним комбинацијама у погледу оба глагола, већ једним. То није ни важно, јер нам не пружа значајне податке о старосној доби информатора или територији за коју би та комбинација била карактеристична. Треба напоменути да информатор из Ваљева има акценатски лик *ојредена*.

¹⁰ Код преосталих говорника се опет срећу различите комбинације, што је исти случај као у претходном глаголу, а поред већ поменутих акценатских ликова, код појединих говорника смо срели и ликове *њосечена* (Мионица (1), Ваљево) и *њдсечена* (Осечина (1)), *њосечен* (Осечина (1), Мионица (Голубац), Кадина Лука). Други и трећи акценатски лик су свакако настали под утицајем акцента презента, а први под утицајем акцента придева насталих попридевљавањем од трпног придева глагола петог (*њдџи-њдчџм*) и шестог типа (*лџи-лџгџм*) (који у трпном придеву имају краткоузлазни акценат који мења место кроз родове и бројеве: *њдечен, њдечена...*), и то одређеног вида тих придева (*њдечени, њдечена...*).

Јабука је грѝзена, а колач је грѝзен (Радобић (4), Попадић (1), Паштрић (3), Јабучје, Мионица (2), Мионица (Струганик), Мионица (Планиница)).

Јабука је грѝзена, а колач је грѝзен (Осечина (1), Мионица (Голубац), Кадина Лука, Ваљево, Врагочаница).

Остале комбинације простих глагола се састоје од наведених акценатских ликова (исти принцип као у ранијим случајевима) и ретке су.

Јабука је изгрѝзена, а колач изгрѝзен (Кадина Лука, Ваљево, Осечина (1)¹¹).

Јабука је ѝзгрѝзена, а колач ѝзгрѝзен (остали информатори са појединим изузетима).¹²

Један информатор (Врагочаница) има акценатске ликове *изгрѝзен* и *изгрѝзена*.

Примећујемо да се глаголима *грѝсти* и *изгрѝсти* колубарски говор највише слаже са књижевним језиком поводом акцента трпног придева, јер управо код ових глагола срећемо далеко највише говорника који имају књижевнојезичке акценатске ликове, а по први пут их срећемо и код млађег становништва. То вероватно није случајно, будући да и у Правописном речнику из 1960. и у РМС глагол *грѝсти* има само акценатски лик *грѝзен*, истина, глаголи настали његовим префиксирањем имају дублетне ликове (*ѝзгрѝзена* и *изгрѝзена*). То значи да се некадашња норма тим глаголом највише поклапала са данашњом.

За крај, можемо рећи да то што поједини глаголи овог акценатског типа прилазе акцентом трпног придева типу *ѝрѝсти-ѝрѝсѝм*, што у књижевном језику, што у колубарском говору, подстицај има у истом презентском акценту у ова два типа. То нам доказује и чињеница да код акценатског типа *јѝсти-јѝдѝм* такав прилазак не видимо (услед другачијег презентског акцента), већ другачија аналошка уопштавања.

3. Акценатски тип трѝсти-трѝсѝм (отрѝсти-отрѝсѝм)

Трпни глаголски придев код глагола овог акценатског типа има дугоузлазни акценат и код префиксираних и код простих глагола, и то као једини могући акценат. Тако ће глаголи *ѝрѝсти*, *оѝрѝсти*, *вући* и *одвући* имати следеће акценатске ликове: *ѝрѝсен*, *ѝрѝсена*, *ѝрѝсено*,

¹¹ Овај информатор, међутим, у женском роду има краткоузлазни акценат на корену глагола (*изгрѝзена*).

¹² Изузетак представљају 3 информатора. Један у женском роду има лик *изгрѝзена*, други у женском роду има лик *изгрѝзена*, а трећи у мушком роду лик *изгрѝзен*. Преостали лик у комбинацији и они изговарају са краткоузлазним акцентом на првом слогу.

īprēsēni, īprēsēne, īprēsēna; oīprēsēn, oīprēsēna, oīprēsēno, oīprēsēni, oīprēsēne, oīprēsēna; vūčen, vūčēna, vūčēno, vūčēni, vūčēne, vūčēna; odvūčen, odvūčēna, odvūčēno, odvūčēni, odvūčēne, odvūčēna. Морамо напоменути да овакво стање у норми није увек кроз историју било исто. Оно се поклапа са Даничићевим акценатским стањем (1925), али не са стањем у норми средином прошлог века, када у нормативним речницима срећемо, поред данас једино прихваћених акценатских ликова, и ликове са краткоузлазним акцентом на наставцима трпног придева у свим облицима осим мушког рода једнине, где је такав акценат на корену глагола. Тако ћемо имати следеће ликове за глаголе *вући* и *īpresīti* (поред оних ликова са дугоузлазним акцентом), а исти слогови ће имати исте акценте и у префиксираним глаголима: *īprēsēn, īpresēna, īpresēno, īpresēni, īpresēne, īpresēna; vūčen, vūčēna, vūčēno, vūčēni, vūčēne, vūčēna.* Могуће је да је разлог тадашњег прихватања ових других акценатских ликова њихова велика распрострањеност у појединим говорима источнохерцеговачког говорног типа.¹³ Међутим, очигледно је у данашњој норми превагнуло правило система, а не распрострањеност ових акценатских ликова са краткоузлазним акцентом. Наиме, ти акценатски ликови су се проширили и на друге говоре у одређеној мери, а настали су аналогijом, тј. приласком глаголима који припадају типу *чући, њећи-њечем, лећи-легнем.* Када кажемо да тај аналошки акценатски модел није системски очекиван, мислимо на систем из угла времена од Даничића до данас, пошто би се са прасловенског гледишта, по Мату Каповићу, код ових глагола¹⁴ изворно очекивали: *īprēsēn, īpresēna, īpresēno* (в. Каповић 2015: 453–454). Имајући то у виду, свакако да најизворнија стања треба да буду и део данашње норме, нарочито зато што су карактеристична за целу регију источнохерцеговачких говора,

¹³ Јован Вуковић (1940: 372) је уочио да у Пиви и Дробњаку код овог акценатског типа трпни придев има само овај други тип акценатских ликова (*īprēsēn, īpresēna, īpresēno*), а једини изузетак су глагол *месити* и од њега префиксирани глаголи, те сви они имају дугоузлазне акценте (*мѣтѣн, мѣтѣна, мѣтѣно; замѣтѣн, замѣтѣна, замѣтѣно*). Даље додаје Вуковић да се исти акценатски ликови са краткоузлазним акцентом срећу и у Дубровнику. Додајмо и то да је Берислав Николић (1969: 205) истакао (на основу истраживања Асима Пеце) да и у говору Ортијеша постоји само такав акценатски лик (*īprēsēn, īpresēna*). Дакле, овај акценатски модел је карактеристичан за херцеговачке говоре, као што је био и у претходним акценатским типовима, али тада на ужој територији.

¹⁴ Истина, Каповић (2018: 185) не повезује у исти тип глаголе *вући* и *īpresīti*, већ наведено важи за глагол *īpresīti*, а у исти тип спадају и глаголи *вѣсити (вѣзѣм), врсити (врзѣм)*. Глагол *вући* наводи код глагола типа *њећи*, те трпни придев има исти акценатски модел у оба глагола: *вучен, вучѣна, вучѣно, вучѣни, вучѣне, вучѣна и њечен, њечѣна, њечѣно, њечѣни, њечѣне, њечѣна* (Каповић 2018: 192–193).

истина, ту и облик мушког рода аналогично према осталим облицима парадигме има краткоузлазни акценат (*īrēsēn*). Све нам то показује да овакав акценатски модел (који се поклапа са моделима типа *īdēhi-īdēčēm* и *lēhi-lēgnēm*) у источнохерцеговачким говорима представља сасвим регуларан модел формиран акценатским законитостима кроз историју језика, што је различито у односу на колубарски говор, где је тај модел настанком другачије природе и везан је само за префиксиране глаголе, а све те могуће узроке смо истакли раније.

Колубарски говор донекле одсликава ову нестабилност у акценатском понашању трпног придева овог акценатског типа, која је кроз историју постојала и у самој норми књижевног језика, а и данас је присутна у народним говорима. И у колубарском говору срећемо акценатске ликове са дугоузлазним акцентом, који су и једини код простих глагола који се могу срести у овом говору. Префиксирани глаголи познају и ликове са краткоузлазним акцентом и опет показују да су акценатски нестабилнији и подложнији другим акценатским утицајима. Потврду нам дају реченице из анкете:

Ћилим је везен (сви информатори).

Малојре је извезена њросџирка (Радобић (3), Попадић (2), Осечина (2), Мионица (Голубац), Мионица (Планиница), Ваљево).

Малојре је извезена њросџирка (Паштрић (1)).

Малојре је извезена њросџирка (остали информатори).

Цијеле су ѡресење (сви информатори).

Цијеле су исѡресење, а ѡруѡ ѡресење (Паштрић (1), Попадић (1), Врагочаница).

Цијеле су исѡресење, а ѡруѡ ѡресење (Радобић (1)).

Цијеле су исѡресење, а ѡруѡ ѡресење (остали информатори).

Поред већ поменутих двојакних акценатских ликова, среће се и краткоузлазни акценат на корену глагола (и у женском и средњем роду једине и свим облицима множине), али ретко, што свакако није системски и нормирани акценатски лик трпног придева (а нису, наравно, ни ликови са акцентом на наставку) и представља аналогично према акценту придева одређеног вида који су настали попридевљавањем од трпног глаголског придева глагола типа *чуѡи, ѡдēhi-ѡдēčēm, лēhi-lēgnēm*, јер управо ти придеви имају такав акценат, и то по норми (*лѡвено гвожђе, ѡдечене кифле*). Сви ти некњижевни акценатски ликови су доста ретки, па је овај акценатски тип акцентом трпног придева доста стабилнији у односу на претходна два типа, што и не чуди, јер је после типа *ѡдēhi-ѡдēчēm* и *лēhi-lēgnēm* најдоминантнији у утицају на глаголе других акценатских типова поводом акцента трпног придева. Видимо

и да говорници доследније у складу са нормом изговарају трпни придев глагола *ис̄т̄р̄ес̄т̄и* него глагола *изв̄ес̄т̄и*. Узрок томе је највероватније то што су глагол *изв̄ес̄т̄и* помешали са глаголом *изв̄ес̄т̄и*. Такође, треба напоменути да овај глагол, али и његов прост еквивалент (*в̄ес̄т̄и*), јесу и у некадашњој норми (мислимо на норму из друге половине 20. века) имали прихваћене само акценатске ликове са дугоузлазним акцентом и вероватно су у некадашњој норми једини били без дублетног лика са краткоузлазним акцентом на корену глагола (за мушки род једнине) и наставцима за трпни придев (у осталим родовима и бројевима), и то вероватно зато да би се направила разлика између тог глагола и његовог хомографа *изв̄ес̄т̄и*.

4. Акценатски тип д̄о̄ћи-д̄о̄ћ̄ем (ӣћи-ӣд̄ем и й̄д̄ем)

Трпни глаголски придев је редак међу глаголима овог акценатског типа, пошто они најчешће нису прелазни. Када је неки глагол прелазан, онда ће се акценат трпног глаголског придева поклапати са акцентом презента и биће дугосилазни за двосложне, а краткоузлазни са поста акценатском дужином за тросложне глаголе. Такав акценат трпног глаголског придева и иначе имају сви глаголи целокупног глаголског система који у инфинитиву имају дугоузлазни, а у презенту дугосилазни акценат на истом слогу или краткоузлазни за један слог померен ка почетку речи (в. Стевановић 1991: 69–71). Поменути распоред акцената имају сви двосложни и тросложни прелазни глаголи овог акценатског типа. Глаголи *на̄ћи* (*на̄ћ̄ем*) и *ӣрон̄а̄ћи* (*ӣр̄о̄на̄ћ̄ем*) имају следеће акценатске ликове трпног глаголског придева: *на̄ћ̄ен*, *на̄ћ̄ена*, *на̄ћ̄ено*, *на̄ћ̄ени*, *на̄ћ̄ене*, *на̄ћ̄ена*: *ӣр̄о̄на̄ћ̄ен*, *ӣр̄о̄на̄ћ̄ена*, *ӣр̄о̄на̄ћ̄ено*, *ӣр̄о̄на̄ћ̄ени*, *ӣр̄о̄на̄ћ̄ене*, *ӣр̄о̄на̄ћ̄ена*.

Колубарски говор се у потпуности слаже са књижевним језиком, што потврђује наша анкета:

Она је на̄ћ̄ена (сви информатори прве анкете).

Он је ис̄т̄ио на̄ћ̄ен (сви информатори прве анкете).

Приметно је да сви говорници имају дугосилазни акценат трпног глаголског придева.

5. Акценатски тип п̄е̄ћи-п̄е̄ч̄ем (исп̄е̄ћи-исп̄е̄ч̄ем)

Трпни глаголски придев глагола овог акценатског типа одликује се акценатским моделом на који се многи акценатски типови у народним говорима основице књижевног језика угледају, чиме њихови модели постају некњижевни, по данашњој норми. То смо на конкретним примерима показали у претходном делу рада.

Акценат трпног глаголског придева глагола овог акценатског типа је краткоузлазни, с тим што у облику мушког рода једине акценат стоји на корену глагола, а у осталим облицима се акценат помера и налази се на наставку трпног глаголског придева. Нпр. глаголи *донейџи*, *довесџи* и *џеџи* гласе: *донесен*, *донесена*, *донесено*, *донесени*, *донесене*, *донесена*;¹⁵ *доведен*, *доведена*, *доведено*, *доведени*, *доведене*, *доведена*; *џечен*, *џечена*, *џечено*, *џечени*, *џечене*, *џечена*. Оваквом дистрибуцијом акцената у трпном глаголском придеву овај акценатски тип показује да се трпни глаголски придев глаголâ овог типа акценатски не слаже ни са презентом ни са инфинитивом, тј. није добио акценат ни од презента ни од инфинитива, иако се квантитативно и квалитативно поклапа са акценатом тих двају глаголских облика.

Колубарски говор се у потпуности акценатски слаже са књижевним језиком и доследно код свих говорника срећемо књижевнојезичке акценатске ликове (са малим изузецима који су резултат аналогije према акценту придева одређеног вида добијених попридевљавањем од ових глагола), што и не чуди, јер је овај модел најдоминантнији у трпном придеву, тј. шири се на друге акценатске моделе трпног придева, што смо видели у претходном току рада:

Донесена је џорба и донесен је џрибор (Јабучје, Мионица (1), Мионица (Планиница), Ваљево).

Донесена је џорба и донесен је џрибор (сви остали информатори).

Доведена је она, а и он је доведен (сви информатори прве анкете).

Џеџер је исџлеџен (сви информатори прве анкете).

Чараџа је исџлеџена (сви информатори осим једног из Мионице и једног из Ваљева који изговарају *исџлеџена*, *донесена*).

6. Акценатски тип леџи-леџнџм (залџи-залџнџм)

Трпни глаголски придев глагола овог акценатског типа одликује се истим акценатским моделом који је карактеристичан за претходни акценатски тип.

Колубарски говор се у потпуности акценатски слаже са књижевним језиком и доследно код свих говорника срећемо књижевнојезичкеакценатске ликове. Морамо напоменути да у овај акценатски тип не само да спада мало глагола него су и међу тим глаголима ретки они који су прелазни, тако да примера за књижевни језик и колубарски говор и немамо много. Један од ретких прелазних глагола је глагол *реџи*, као и од њега префиксирани глаголи, нпр. *изреџи*, па ће њихови

¹⁵ За глагол *донейџи* у норми срећемо и акценатске ликове: *дџнџџи*, *-а*, *-о*, *-и*, *-е*, *-а*.

облици трпног глаголског придева гласити: *речен, речена, речено, речени, речене, речена; ѿроречен, ѿроречена, ѿроречено, ѿроречени, ѿроречене, ѿроречена*.

Указали смо на потпуно слагање колубарског говора и књижевног језика, а пример из анкете је:

Изречена је казна, а шѿа је вама речено? (сви информатори друге анкете).

7. Закључак

За данашњу књижевнојезичку норму је карактеристична стабилност акценатских модела код свих акценатских типова глагола прве врсте. Изузеци су малобројни и тичу се само појединих глагола акценатског типа *грѿсѿи-грѿзѿм (ѿдсѿи (ѿдсѿм)*, глаголи настали префиксацијом тог глагола, као и глаголи творбено истог настанка од глагола *грѿсѿи*). Ти глаголи одликују се дублетизмом у трпном придеву, и то у свим његовим облицима (нпр. *ѿдсен* и *ѿдсен; зàгрѿзен* и *загрѿзен*). Акценатски ликови са дугоузлазним акцентом нам показују да неки глаголи овог типа прилазе акценатском типу *ѿрѿсѿи-ѿрѿсѿм* и да је свему томе допринео исти акценат из презента оба ова акценатска типа.

Оваква стабилност моделâ из књижевног језика, што се тиче свих акценатских типова, среће се и у колубарском говору, али само код старијег становништва, док код млађих и средовечнијих она није присутна у толикој мери, већ се срећу нестабилности моделâ које њихов говор чине више сличним са књижевнојезичком нормом из 20. века.

Такође, вреди напоменути да се данашња норма акцентом трпног придева глагола прве врсте више слаже са нормом из Даничићевог периода него са нормом из друге половине 20. века. Поклапање са Даничићевом нормом је скоро потпуно.

Књижевнојезичка норма из друге половине 20. века одликује се великим бројем дублета. Најуочљивије је да глаголи акценатских типова *јѿсѿи-јѿдѿм, грѿсѿи-грѿзѿм, ѿрѿсѿи-ѿрѿсѿм* имају дублетне акценатске ликове. Наиме, за сваки од ова три типа ће бити карактеристични акценатски модели који су присутни у данашњој норми (*јѿден, јѿдена, јѿдено; ѿрѿден, ѿрѿдена, ѿрѿдено; ѿрѿсен, ѿрѿсена, ѿрѿсено*), али срећу се и дублетни модели који се поклапају са акценатским моделом типа *ѿѿћи-ѿѿчѿм* и *лѿћи-лѿгнѿм (ујѿдена; крадѿена; ѿрѿсѿена)*, с тим да се у оквиру акценатског типа *јѿсѿи-јѿдѿм* овај дублетни акценатски модел јавља само код префиксираних глагола.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Вуковић 1940: Јован Вуковић, Акценат говора Пиве и Дробњака, *Српски дијалектолошки зборник* X, Београд, 185–417.
- Даничић 1925: Ђуро Даничић, *Српски акценџи*, Посебна издања, књига LVIII, Философски и филолошки списи, књига 16, Београд–Земун: Графички завод „Макарије“.
- Јокановић–Михајлов 2012: Јелица Јокановић–Михајлов, *Прозодија и говора на култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Каповић 2015: Мате Каровић, *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Каповић 2018: Мате Каровић, *Povijest glagolske akcentuacije u štokavskom (i šire), Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 44/1, Zagreb, 159–285.
- Николић 1969: Берислав Николић, Колубарски говор, *Српски дијалектолошки зборник* XVIII, Београд, 1–71.
- Николић 1969: Берислав Николић, Основне дијалекатске акценатске појаве у млађим новоштокавским говорима, *Јужнословенски филолог* XXVIII/1–2, Београд, 189–207.
- Николић 1991: Мирослав Николић, Говори србијанског Полимља, *Српски дијалектолошки зборник* XXXVII, Београд, 1–549.
- Николић 2000: Мирослав Николић, *Обрајни речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ – Палчић.
- Пецо 1985: Асим Пецо, *Дијалекџи и наш језички сџандард – социолингвистички џрисџиу џроблему*, Књижевност и језик, бр. 1–2, Београд: Друштво за српскохрватски језик и књижевност, 34–40.
- Пецо 2007: Асим Песо, *Govori istočne i centralne Hercegovine*, Sarajevo: Bosansko filološko društvo – Akademija nauka i umjetnosti BiH.
- Правопис 1960: *Правопис српскохрватскога књижевног језика: са џравоџисним речником*, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Санковић 2015: Никола Санковић, О акценатским дублетима именица мушког рода, *Наш језик* XLVI/3–4, Београд, 77–92.
- Станојчић–Поповић ¹⁵2014: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаџика српског језика за гимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I. Грамаџички сисџеми и књижевнојезичка норма. Увод, фонетика, морфологија*, Београд: Научно дело.

Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Књига о акценцију књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стефан М. Степанович

УДАРЕНИЕ СТРАДАТЕЛЬНОГО ПРИЧАСТИЯ У ГЛАГОЛОВ
ПЕРВОГО СПРЯЖЕНИЯ В ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ
(В СРАВНЕНИИ С КОЛУБАРСКИМ ГОВОРом)

Резюме

В работе представлено ударение страдательного причастия в литературном языке, а именно у глаголов первого спряжения, причем внимание уделяется и состоянию в колубарском говоре, в целях (наряду с обзором состояния прежних литературно-языковых норм, для чего мы воспользовались нормативными словарями и исследованием Даничића *Српски акценцији*, и отдельных говоров, лежащих в основе литературного языка) лучшего освещения сегодняшней нормы, так как приведенный говор находится в самой узкой основе литературного языка. Разделение глаголов первого спряжения на типы ударения взято из монографии Михаила Стевановича *Књига о акценцију књижевног језика*, причем к каждому типу обработаны нами модели ударения страдательного причастия.

Прикази

Александар Белић – српски лингвиста века*

Пре три године, у сарадњи Филолошког факултета Универзитета у Београду и Међународног славистичког центра, започет је капитални подухват издавања зборника посвећених научном и друштвено-културном раду најзначајнијег и најутицајнијег лингвисте с ових простора – Александра Белића. Кулминација тог подухвата симболички је обележена 2018. године, када је ово трокњижје у целини представљено у оквиру округлог стола „Александар Белић у историји славистике“, одржаног на 16. међународном конгресу слависта, истом оном конгресу који је у Белићевој организацији и припреми морао 1939. да се откаже. Према да није први пут да се Белићевом прегалаштву на пољу науке о језику, које је за 63 године рада дало више од 600 књига, расправа и приказа, посвећују научни зборници (само четири изашло је за његова живота), ово трокњижје својим обимом, методолошком, тематском и ауторском разноликошћу представља јединствен издавачки подухват овог типа.

Три књиге под пригодним насловом „Српски лингвиста века“ окупљају наслове 1) *О Александру Белићу на Научном састанку слависта у Вукове дане*, 2) *Александар Белић и страни слависти. Под кровом Српске академије наука и уметности*, 3) *Александар Белић и „београдски стил“*. Редакцију су чинили: проф. др Јелица Јокановић Михајлов, проф. др Ана Кречмер, проф. др Александар Милановић, проф. др Драгана Мршевић Радовић, проф. др Живојин Станојчић, проф. др Љиљана Суботић и проф. др Галина Тјапко, а Уређивачки одбор је имао следеће чланове: проф. др Александра Вранеш, проф. др Драгана

* (1) *О Александру Белићу на Научном састанку слависта у Вукове дане (1971–2016)*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Међународни славистички центар, 2016, 382 стр.

(2) *Александар Белић и страни слависти. Под кровом Српске академије наука и уметности*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Међународни славистички центар, 2017, 382 стр.

(3) *Александар Белић и „београдски стил“*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Међународни славистички центар, 2018, 340 стр.

Мршевић Радовић, проф. др Бошко Сувајцић, проф. др Љиљана Бајић, проф. др Петар Буњак, академик Милосав Тешић, академик Предраг Пипер, проф. др Срето Танасић, проф. др Вељко Брборић, проф. др Јован Делић и проф. др Весна Половина.

Уредници првог тома, који је изашао 2016. на сто четрдесету годишњицу рођења Александра Белића, били су проф. др Драгана Мршевић Радовић, проф. др Бошко Сувајцић и проф. др Александар Милановић, а рецензенти проф. др Срето Танасић и проф. др Владимир Осолник. Радови у овом зборнику, настајали и излагани у периоду од 1971. до 2016. на *Научним сасијанцима у Вукове дана*, као и у оквиру пројекатских секција научних састанака, показују богатство Белићевих научних разматрања у језичким питањима, представљајући јавности, из савременог угла, резултате научно-критичког сагледавања Белићевих филолошких и лингвистичких погледа, методолошких поступака и резултата до којих је долазио. Након предговора Уредништва – *Александар Белић – српски лингвиста века*, следи уводни рад Живојина Станојчића – *Александар Белић и наш књижевни језик – грамаћичко мишљење Александра Белића* (19–41), у коме се истиче да је дело Александра Белића таквог обима да се у великој мери поклапа са развитком науке о језицима Јужних Словена (20). Управо је Белићева лингвистичка делатност, истиче проф. Станојчић, поготово његова упоредна проучавања словенских језика, дијалекатско-историјска испитивања и рад на питањима књижевног српскохрватског језика, чији се задатак, између осталог, огледао и у неговању језичке културе, била она „жижа у којој су се преламале модерна европска и модерна наша наука о језика“ (20).

Укупно 20 аутора потписује следећа 23 прилога, тематски распоређена према гранама науке о језику којима се Белић бавио у свом вишедеценијском раду. Студије у којима се разматрају Белићеве општелингвистички погледи на језик и методолошки поступци у науци о језику окупљају радове Хилмара Валтера – *Студије и промоција Александра Белића на Лајпцишком универзитету у оквиру развоја србкроматике* (45–53), Весне Половине – *Етимолошке основе Белићеве лингвистике* (55–75), Јасмине Московљевић Поповић – *О пореклу и еволуцији језика – поређење Белићевих и савремених лингвистичких схватања* (77–98), Радоја Симића – *О унутрашњој форми језика* (99–113) и Љубомира Михаиловића – *Белићеве погледи на природу и улогу језичког осећања* (115–122).

Иако се од свих области језика Белић најмање научно бавио стилистиком, два рада у овом зборнику односе се управо на Белићева схватања стила и стилистике, од његовог доприноса научном погледу на стилистику у науци о српском језику до анализе његовог стила у текстовима везаним за општелингвистичке теме и тумачење појаве „београдског стила“. То су рад Радоја Симића – *О Белићеву њојмовно-џерминолошком сисџему са гледишџа науке о сџилу* (123–139) и рад Весне Половине – *Сџилисџика лингвистџичких џексџова* (141–149).

Наредна група аутора и радова преиспитује Белићева дијакхронијска истраживања, односно дијалекатско-историјске теме и разматрања. То су чланци Миодрага Јовановића – *Белићеве мисли о Вуку као дијалекџологу* (151–168), где се износе Белићеве ставови и промишљања о Вуковом груписању српских дијалеката и избору дијалекатске основе књижевног језика; Слободана Павловића – *Белићев џеоријско-меџодолошки приступ истџоријској грамаџици (џрилог истџорији србисџике)* (169–180), у коме се излаже Белићев младограматичарски приступ историјској фонетици, морфологији и синтагматици; Александра Милановића – *Теоријско-меџодолошки оквир Белићеве џериодизације развоја срџскохрватског језика* (181–193), о доприносу који је Белићева периодизација српскохрватског језика из 1958. дала кристализацији теоријски и методолошки значајних питања историјске србистике; и рад Бранкице Чигоје – *Неколико најомена о џерминима зетско-хумски и рашки правопис* (195–202), о Белићевим називима за две правописне традиције којима се одликују најстарији сачувани српски ћирилски споменици.

Наредна три рада односе се на Белићев допринос питањима синтаксе и реченичног устројства. Рад Владиславе Ружић – *Акџуелносџ Белићевог џогледа на глаголске доџуне* (203–214) бави се појмом допуне који је Белић увео у српску синтаксу и коју поистовећује са изостављеним објектом, док су два рада Миливоја Алановића – *Еволуција начела сџрукџурне организације реченице у срџској лингвистџици* (215–226) и *Концџеџици ’везе’ и ’зависносџици’ у Белићевом моделу устројства реченице* (227–239) – посвећена развојним фазама српске синтаксе у приступу реченичним члановима и Белићевим схватањем синтагматских односа у реченици у контексту савремених синтаксичких теорија.

Један рад је дискурсног карактера. Славко Станојчић у чланку *Однос лексеме и њеног окружења – на џримџерима из два различитџа дискурса* (241–250) показује могућност примене Белићевих теоријских

поставки о улози значења и синтаксичких односа саставних делова једне синтагме у текстлингвистичкој анализи текста/дискурса.

Морфолошким питањима у Белићевом раду посвећено је укупно три прилога у овом зборнику. То су радови Сање Ђуровић – *Значај Белићевих погледа на врсте речи* (251–259), где се износе и тумаче Белићеве ставови о категорији врста речи, објављени у књизи *О језичкој природи и језичком развоју*; Марине Спасојевић – *Белићево схваћање глаголског вида и његов утицај на развој асемантичких погледа у српским језицима* (261–273), у коме се разматрају Белићеве дефиниције глаголског вида, класификација глагола према виду и његова интерпретација развоја система глаголског вида; и Александра Стефановића – „*Substantivum adverbiale*“ или посебан поглед Александра Белића на бројеве као приложке речи (275–286), где се осветљава део Белићевог рада који се тиче проучавања природе бројева као врсте речи.

Наредни рад аутора Милоша Ковачевића – *Српски језик и ћирилица у поку Првога светског рата* (287–300) истиче улогу Александра Белића у остварењу српског југословенског програма изнету у делу *Србија и јужнословенско питање*. О Белићевом доприносу у конституисању правописних норми од 1923. до 1960. године писао је Вељко Брборић у раду *О правописном раду Александра Белића* (301–317). Следе два рада који се баве Белићевим утицајем на формирање концепције великог Речника САНУ, рад Ненада Ивановића – *Лексикографска мисао Александра Белића (1926–1955)* (319–343), о Белићевом лингвистичком програму израде дескриптивног једнојезичког речника као приручника који дефинише и регулише стилско-језичку норму и рад Неђе Јошића – *Белићева лексикографска гледишта и Речник САНУ* (345–355), који се бави Белићевим погледима на израду Речника САНУ из угла његове како уредничке тако и лингвистичке делатности.

Зборник се по питању научних радова завршава прилогом Марине Спасојевић – *Александар Белић као истраживач лингвистичке историје на почетку XX века* (357–368), у коме се указује на изузетну Белићеву улогу као оснивача и утемељивача српских лингвистичких часописа у првим деценијама 20. века, пре свега *Српског дијалектолошког зборника*, *Јужнословенског филолога* и *Нашег језика*. Следе *Биографије аутора* (369–375) и *Библиографске напомене о радовима* (377–382), као и фототипско издање *Извештај о Међународном славистичком састанку одржаном у Београду од 15. до 21. септембра 1955* (чији су учесници, између осталих, били и А. Белић, В. Виноградов, Б. Хавранек, Р. Јакобсон и др.), на коме је донета одлука о обнављању и успостављању

сталне научне сарадње међу славистима, као и организовању конгреса и конференција у словенском свету.

Друга књига носи наслов *Александар Белић и сѝрани слависѝи. Под кровом Срѝске академије наука и умеѝносѝи*, уредници су проф. др Драгана Мршевић Радовић, проф. др Бошко Суваѝић и проф. др Срето Танасић, а рецензенти проф. др Петар Буњак и проф. др Владимир Осолник. Други том едиције *Александар Белић – срѝски лингвиста века* представља нам радове у којима се приказује Белићев однос и сарадња са страним славистима и славистичким центрима, као и Белићев значај и допринос у оквиру светске славистике, а међу корицама књиге нашао се и део приређене Белићеве преписке и транскрипти Белићевих докумената из Архива САНУ.

Други том почиње предговором Драгане Мршевић Радовић – *Александар Белић и сѝрани слависѝи. Под кровом Срѝске академије наука и умеѝносѝи* (13–18), у коме се указује на то да наша славистика, захваљујући Белићевом деловању, иде у корак с европском и подсећа на његово удаљавање од младограматичарске школе и интересовање за српскохрватски као конкретан језик, језик стварности. Такође, пажња се посвећује и Белићевој улози у оснивању организације „La Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovene“, коју у Паризу, након Првог светског рата, покреће са групом српских универзитетских професора, као и њиховој публикацији *Revue Jougoslave*, која „упознаје француско друштво са духовним и материјалним положајем српског и других југословенских народа“ (14). Подсећа се и на оснивање „Института за проучавање словенства“ („L’Institut d’Études Slaves“), чији је задатак био да учврсти и шири славистику у Француској, а француском народу приближи тековине историје и културе словенских народа, а све у сусрет Првом конгресу словенских филолога 1929. године у Прагу. Након предговора доноси се први пут у оригиналу (на француском и у преводу на српски Н. Маринковића) текст Александра Белића о Институту словенских студија у Паризу – Alexandre Belitch: *Institut d’Études Slaves a Paris* / Александар Белић: *Инѝиѝиуѝи словенских сѝудија у Паризу* (19–37).

Део књиге под називом *Александар Белић и сѝрани слависѝи* (29–191) обухвата 9 радова. У раду Бојана Ђорђевића – *Александар Белић и сѝрани слависѝи у Срѝској академији наука и умеѝносѝи* (31–40) доносе се документа у којима се Белић залагао да заслужни страни слависти (као што су С. Куљбакин, А. Меје, О. Забати, А. Хујер, А. Вајан) буду примљени као дописни чланови Академије, чиме би се „ојачала веза домаће лингвистике и књижевноисторисѝке науке са стра-

ном“ (31). Текст Радојице Јовићевића – *Дојринос Сѣјейана Куљбакина срѣској ѿалеославистѣици* (41–47) говори о доприносима С. Куљбакина у изучавању српског језика, поготово у обради старословенског језика и његових најстаријих споменика, као и о његовом односу са Александором Белићем. Рад Срета Танасића – *Александар Белић и Јужнословенски филолог* (49–65) подсећа на немерљиви значај *Јужнословенског филолога* у српској филологији, његову вишедеценијску традицију и важност у одржавању стваралачке везе између јужнословенске и светске славистике, у чему је покретачки, уреднички и научни допринос Белићев био кључан.

Рад Марине Спасојевић – *Сѣрани славистѣи у зборницима објављеним у часѣи Александра Белића* (67–77) истиче допринос угледних страних слависта зборницима који су излазили Белићу у част, између осталих А. Мејеа, А. Хујера, Б. де Куртенеа, Р. Јакобсона, Н. Трубецког, М. Фасмера. Рад Неђе Јошића – *Александар Белић у усѣоменама сѣраних славистѣа* (79–90) представља како се Белићев допринос науци о језику рефлектовао у сећањима његових колега слависта објављеним у *Зборнику радова о Александру Белићу о стогодишњици његовог рођења 1976*, док Радоје Симић прилогом *Сарадња научних радника филолошке сѣруке из југословенских ценѣара ван Београда у Белићевим и ’белићевским’ едѣицијама* (91–122) детаљно приказује Белићеве односе са лингвистима из југословенских кругова.

Реферат Александра Белића на Лењинградском славистичком научној састанку, на основу сачуваних стенограмских бележака, приредили су и објавили руски лингвисти П. А. Дмитриев и Г. И. Сафронов за потребе Зборника о стогодишњици његовог ређења, а у другом тому овог трокњижја доноси се под називом *Рефератѣи Александра Белића на Лењинградском славистѣичком научној сасѣанку 1946. г.* (123–133). Из истог извора је и преписка са руским славистом П. Симонијем, коју је приредио Н. И. Толстој: *Из эѣисѣолярногo наследѣа академика А. Белича (Писѣма А. Белича к П. К. Симони, 1898–1904 гг.)* (135–145). Овај део зборника завршава се радом Јаромира Лонда *Преѣиска Александра Белића са научницима у Чехословачкој* (147–191), који има за циљ да богату Белићеву кореспонденцију доступну јавности допуни оном са Чесима и чешким научницима који су живели у Чехословачкој.

Други део књиге носи наслов *Под кровом Срѣске академије наука и умеѣиности* (193–317). У првом прилогу Стане Ристић и Ненада Ивановића – *О лексѣографији Александра Белића – из необјављених рукоѣиса* (195–260) доносе се четири необјављена рукописа А. Белића који, бавећи се пре свега концепцијом и радом на Речнику САНУ, представљају

континуитет Белићевих лексикографских запажања о природи језика: 1. Писмо Александра Белића Председништву Краљ. Академије /поводом организације рада у Лексикографском одсеку/ (10. 1. 1921); 2. Писмо Александра Белића Академији филолошких наука /извештај о раду Лексикографског одсека од 1901. до 1920. године/ (23. 1. 1921); 3. Александар Белић, *Српски речник књижевнога и народнога језика* (1926); 4. Александар Белић, *Увод* (у први том Речника САНУ), нацрт (1955).

Следи рад Милице Радовић Тешић – *О лингвистичким сасијанцима у Инстџитуту за српски језик САНУ (од 24. 10. 1952. до 12. 5. 1958. године)* (261–272), са прилогом *Записник лингвистичких сасијанака њри Инстџитуту за српски језик Српске академије наука* (273–317). Ауторка је анализирала 13 записника са састанака у Институту (међу њима су три Белићева предавања, а транскрипти свих су дати на крају), који сведоче о стању и атмосфери у српској лингвистици у раним шездесетим годинама 20. века. Извештаји са ових састанака потврђују да су се њихове теме тичале „самих темељних питања граматике српског, а често и других словенских језика“ (271) и да су учесници, међу којима се Белић истиче ауторитетом и знањем, жељни размене сазнања о језичким проблемима и новим лингвистичким правцима. И на крају ове књиге налазе се *Биографије аутора* (319–323) и *Библиографска најомена* (325–328).

Трећа књига у овом трокњижју насловљена је *Александар Белић и „београдски сџил“*, а уредници су били проф. др Драгана Мршевић Радовић, проф. др Бошко Сувајџић и проф. др Александар Милановић, док су рецензије дали проф. др Петар Буњак и проф. др Владимир Осолник. У њој се, кроз тумачења Белићевих виђења београдског стила, али и радове његових претходника и савременика, сагледава вредновање и рецепција овог термина који се успоставио у областима стилистике, нормативистике и стандардологије као један од најважнијих исходишта за проучавање српског језика и његове стандардизације почевом 20. века. Као вид предговора на почетку ове књиге налази се рад Александра Милановића – *Александар Белић и „београдски сџил“* (13–30), у којем се даје један опсежан и свеобухватан преглед „историје“ термина *београдски сџил*, његове употребе и схватања, Белићевих тумачења овог термина као и његове перцепције и рецепције из аспекта савремених схватања језика и књижевности. Након тога следе четири Белићева текста (31–49) – *„Београдски сџил“* (31–37); *Насиље над језиком* (37–42); *Београд и књижевни језик* (42–47); *Од Вука до Андрића; Поводом Ракићева језика* (47–49), у којима Белић поставља питања шта

„београдски“ стил значи за наш књижевни језик, ко су његови творци, које су његове основне одлике и колико се Београд јавља као стваралачки центар књижевног језика, пројектујући део својих ставова о стилу и језику који „не смеју бити у сукобу“ (41) и на ставралаштво М. Настасијевића.

Централни део књиге *Александар Белић и „београдски стил“* здружује радове проучавалаца језика и књижевности који, свако из своје позиције и научне мисли, одговарају на питање о поменутом идиому и језику у књижевности. Прва четири рада у овом делу баве се стабилизацијом српског књижевног језика на почетку 20. века. Рад Павла Ивића – *Епоха кристализације стандардног језика (1878–1918)* (53–59) подсећа на писце, научнике и професоре (као што су Скерлић, Белић, Цвијић, Новаковић и други) који су својим радом и делима утицали на формирање и стандардизовање језичког израза, поготово у књижевности и науци. У раду Живојина Станојчића – „*Београдска лингвистичка школа*“ А. Белића и књижевни језик нашег времена (61–77) говори се о томе шта су најкомпетентнији лингвисти, пре свега Белић и Стевановић, узимали као основни извор језичке грађе која је релевантна за изградњу норме. Рад Миодрага Јовановића – *Александар Белић о Вуковим погледима на језик књижевника свога времена као илустрацију стварања „београдског круга“* (79–88) тематизује језик Вука Караџића као основицу којом се успешно служи београдски књижевни језик. Рад Владе Ђукановића – „*Београдски стил*“ – *иреломни период у развоју српског стандардног језика* (89–101) бави се београдским стилем као „коначним раскидом с подражавањем народног језика као суперпонираног стандарднојезичког модела“ (97), што је довело до стабилизовања синтаксичке норме и стварања темеља за кодификацију норме.

Наредни радови посвећени су стилу и стилистици. Рад Јелене Јовановић Симић – *Белић о стилистици, и о стилистици српског језика* (115–128) бави се Белићевим погледима на језик који се могу сврстати у стилистичку проблематику, као што су квалитативна својства језика или питање важности овладавања књижевним језиком као матерњим идиомом.

У четири рада представљају се стилске особености појединих аутора који су својим деловањем формирали београдски стил као књижевно-језичку појаву и разматра се њихово стваралаштво у односу на одлике „београдског стила“. То су радови Галине Георгијевне Тјапко – *Књижевно-језички појам „београдски стил“ код Јована Скерлића* (103–114), Александра Милановића – *Језик Милана Ракића и „београдски стил“* (153–169), Миливоја Павловића – *Неке особености стила*

Михаила Пејровића и његов значај за сѣилисѣику (129–143) и Берислава Николића – *Прилог ѣроучавању сѣила Лазе К. Лазаревића* (145–151). Следи избор текстова који доносе сагледавања наших чувених теоретичара и књижевника, Белићевих савременика, о усавршавању књижевног језика и стила, о вредновању термина „београдски стил“ и његовим најизразитијим представницима. То су текстови Јована Скерлића – *Књижевни језик и сѣил* (171–172), Исидоре Секулић – *Београдски сѣил* (173–178), Јована Дучић – *Сѣоменик Војиславу* (179–184) и Слободана Јовановића – *Богдан Појовић* (185–206). Наредни прилози, којима се и завршава трећа књига, представљају радове наших истакнутих проучавалаца књижевности, који су, свако из свог угла и теоријског промишљања, анализирали и тумачили утицај и значај књижевних стваралаца као директних утемељивача књижевног језика. У питању су радови Новице Петковића – *Језик, књижевност и кулѣура* (207–215), Јована Делића – *Имѣликације сѣора око Насѣасијевићевог језика: А. Белић, И. Андрић, С. Винавер и М. Насѣасијевић* (217–234), Леона Којена – *Уз Антологију српске лирике 1900–1914* (235–265), Милосава Тешића – *Певање као сурова и врла мера ѣуѣања* (267–299), Весне Матовић – *Писци као ѣворци срѣског књижевног језика* (301–311) и Бошка Сувајѣића – *Иво Андрић о Вуку као ѣисцу* (313–325). Књига се завршава *Биографијама ауѣора* (327–333) и *Библиографском најоменом* (335–340).

Поред недавно одржаног *Међународног конгреса славистѣа* (20–27. август 2018), који представља круну славистичких окупљања у свету, а којим су се организатори одужили Белићевом завештању и Белићу као његовом организатору у Београду још 1939. године, несумњиви доказ да су Белићево прегалаштво и научна мисао и данас живи и актуелни представљају управо ове три књиге. Међу њиховим корицама обједињена су најразличитија и најкомплетнија сагледавања Белићевог научног рада у свим областима лингвистике у којима је као проучавалац дао неизмерљив допринос, не само у нашим, него и у оквирима светске славистике и науке о језику.

Слободан Б. Новокмећ**

Институт за српски језик САНУ, Београд***

** slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs

*** Текст је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка исѣраживања савременог срѣског књижевног језика и израда Речника срѣскохрвајског књижевног и народног језика САНУ* (178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Словенска терминологија данас. Зборник радова*

0. У овом Зборнику, као што сазнајемо и из *Уводног слова* (9–11), сабрани су радови настали на основу реферата изложених на Међународном научном симпозијуму *Словенска терминологија данас* одржаном 11–13. маја 2016. године у просторијама Српске академије наука и уметности, а у организацији Одељења језика и књижевности ове Академије, Матице српске, Академије наука и умјетности Републике Српске (Одељења књижевности и умјетности) и Института за српски језик САНУ. Како симпозијум, тако и Зборник који је произашао на његовој основи – значајни су за упознавање са словенском терминологијом као науком у разним словенским земљама и са најновијим тенденцијама њеног развоја, и нарочито за унапређење ове лингвистичке дисциплине у словенском свету, првенствено у српској средини. Овај значај потврђује и међународно уредништво Зборника и присуство радова филолога из 11 земаља у њему.

0.1. Зборник је подељен у седам већих целина различитог обима. Најмања по броју радова (3) јесте целина *Термин и лексички систем* (405–436), а највећа садржи 18 радова и носи назив *Функционална раслојеност терминолошког израза – научна, стручна (професионална) терминологија и специјална лексика духовне и материјалне културе народних говора* (437–636). У првој и последњој целини је по пет радова. Чини се да ове целине нису случајно изабране да буду почетна и завршна. Прва – *Поглед на развој терминолошких и терминографских изражавања у словенским језицима. Правци у терминологији* (13–68) – је добрим делом теоријска и представља на тај начин и темељан увод у даљи садржај, док је последња – *Електронске терминолошке базе података и њихова примена у терминологији, терминографији и лексикографији. Терминолошки сајтови и портали* (637–689) – одраз будућности словенске терминологије, онога што ће у њој бити све

* Уредници: Предраг Пипер и Владан Јовановић, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2017, 690 стр.

актуелније и развијеније, у складу са општим технолошким развојем и савременим потребама друштва и науке. Три преостале целине су приближно истог обима: *Грамађичка и лингвистичка терминологија* (147–288) садржи 10 радова, *Терминологија и речници* (69–146) – седам, а *Стандардизација термина у прошлости и садашњости. Термини и књижевнојезичка норма* (289–403) – девет радова. У даљем представљању садржаја Зборника ићи ћемо овде изложеним редом.

1. Три аутора целине најмањег обима и пете по реду у Зборнику јесу: Милорад Дешић, Рајна Драгићевић и Мариуш Горнич (Варшава).

1.1. *Специјална лексика и полисемија* је назив рада Милорада Дешића (407–416). Аутор у овоме прилогу посебну пажњу посвећује „полисемији у специјалној лексици, тј. односу међу терминима, односу термина према нетермину, питањима терминологизације, детерминологизације и ретерминологизације. Анализа се заснива углавном на примерима из једнотомног *Речника српског језика* (РСЈ) Матице српске (2007)“ (407). Дешић је проверио како је 10 именица са развијеном полисемијом у оквиру које има и нетерминолошких и терминолошких значења – лексикографски представљено у шест једнотомних описних речника (српског, хрватског, бугарског и француског језика). Иако се показало да се те одреднице представљају у овим речницима као полисемичне речи, он сматра да је оправданије обрађивати термине као хомониме, тј. као посебне одреднице. У раду се разматрају и *професионализми* који се деле на *професионалне термине* и *професионалне нестандардне називе*. Први су стандардне лексеме, а други треба да се упућују на њих. И једне и друге би у речницима у полисемичним лексемама, како аутор препоручује (414), било добро обрађивати као хомониме.

1.2. *Детерминологизација као процес богаћења омишљеног лексичког фонда* (417–424) – назив је рада Рајне Драгићевић, једног од чланова Уређивачког одбора Зборника. Ауторка у овом раду темељно анализира процесе детерминологизације са разних аспеката и анализу разврстава у 11 целина од којих су неке у форми питања (нпр. *Да ли се свака детерминологизација завршава иреласком термина у омишљени језик?*, стр. 420). Испоставило се, између осталог, да су процеси детерминологизације и терминологизације веома блиски и да се међусобно допуњују, те да је однос између њих сложен, што има за последицу и проблеме при састављању речничких чланака описних једнојезичних речника.

1.3. Интересантан је назив рада Мариуша Горнич, члана Терминолошке комисије при Међународном комитету слависта: *Да ли*

научници словенских земаља воле метафоричке термине? Наиме, за разлику од енглеског језика, у коме је популарно стварање термина метафоризацијом, медицинска терминологија у пољском језику не потврђује много оваквих случајева. Што се тиче других словенских језика, на примеру термина *ћелије убице* (енгл. *natural killer cells*), аутор налази да је калкирање термина (из енглеског језика) добијених метафоризацијом најприсутније у јужнословенским језицима. За даљу анализу метафоричких и неметафоричких термина, како сматра овај аутор, важан је појам *аналиитички термин* који се у овом раду такође дефинише и разрађује.

2. У најобимнијој, шестој целини зборника у центру је терминологија као „уређен систем специјалних лексичких јединица у служби одређене науке, струке, духовности, уметности и сл.“ (10). У већини ових радова, дакле, преовладава дескриптивна анализа дела термилошке лексике или целих терминосистема разних области.

2.1. Термини из религијске сфере разматрају се у прва два рада: Албине Ковтун, на материјалу украјинског језика (451–460) и Ружице Левушкине, на материјалу лексике општег лексичког фонда у термилошкој функцији у савременом српском језику (439–449). Ђорђе Оташевић размотрио је тренутно стање рада на српској слободнозидарској терминологији и изради одговарајућих термилошких речника (461–467), а Гордана Штасни термине у домену нанотехнологије, са становишта њихове адаптације и нормирања у савременом српском језику (469–479). Издвојили бисмо као интересантан последњи закључак ове ауторке (477): „Једно од важних обележја терминосистема у домену нанонауке и нанотехнологије јесте отвореност, динамичност, што за последицу има стварање све већег броја сложеница са префиксоидом *нано-* које немају својство термина или припадају и општем и термилошком фонду: *наносвети* (назив телевизијске емисије), *нанонайредак*, *нанореволуција*, *нанолекови*, *нанодрога*.“

2.2. У центру пажње Оксане Чмељикове из Брна били су поименичени придеви у правничкој терминологији чешког и украјинског језика (481–491), док је Бојана Милосављевић детаљно анализирао филозофске термине у српском језику, како с лексиколошко-лексикографског, тако и с комуникативно-прагматичког аспекта (493–507). Милан Ајцановић у свом раду одредио је место грецизама у савременом српском географском терминосистему на материјалу од 1032 термина, од којих је скоро подједнак број једночланих и вишечланих (509–519). Географска терминологија, забележена на

терену Јадра у селима Бадања, Сипуља, Помијача и Текериш – била је предмет анализе и рада Мирјане Петровић Савић (599–611).

2.3. Медицинска терминологија је предмет анализе у радовима двеју руских ауторки из Самаре: Олге Михајловне Рилкине и Тамаре Валентиновне Рожкове, као и Софије Мићић Кандијаш из Београда. У првоме од ових радова (529–536) анализирају се процеси стварања термина на материјалу од 1500 терминолошких јединица и 50 дијагностичких формулација из области дечије кардиологије. У другоме се износи проблематика терминологичности глагола уопште и класификују се глаголи-термини из руске медицинске терминологије (537–547). Рад српске ауторке тиче се лексиколошких и лексикографских аспеката превођења енглеских медицинских израза на српски језик (625–636).

2.4. Терминологија из области прехранбене индустрије у украјинском језику предмет је рада Оксане Викторовне Нарушевић Васиљеве из Одесе (567–576). На материјалу руског језика однос између интернационалног и националног у научним називима биљака испитала је Маргарита Николајевна Лазарева из Перма (557–566). Називи воћака, али народни, предмет су рада Неђа Јошића, који је приказао и критеријуме раслојавања ових назива (ботанички, критеријум језичке припадности основинских лексема и лексичко-семантички критеријум) (587–597). Ивана Лазић Коњик класификовала је лексику традиционалне културе ексцерпирану из српских лирских народних песама – према тематским пољима (613–623). Неке називе из сфере кулинарства у српском језику некад и сад обрадила је Драгана Радовановић у раду *Од Вукове ипрџезе из његовог Рјечника до Мајићиног једноћомника* (577–585).

2.5. Два рада издвојили смо да представимо на крају, зато што нису поглавито дескриптивног карактера као већ поменути радови из ове целине, већ се донекле издвајају као садржајнији од осталих кад је у питању теорија терминологије као науке. У оба ова рада истиче се когнитивно-дискурсна парадигма у изучавању термина. С тачке гледишта когнитивистике, наиме, „терминологија (као наука – прим. Р. Л.) се посматра управо као резултат когнитивног деловања специјалисте, које се састоји из концептуализације и вербализације професионалних знања“ (Јелена Викторовна Рижкина, 550). Ауторка потоњег цитата бавила се у свом раду неким динамичким процесима у савременој руској терминологији (549–556). Као илустрација су јој послужиле терминолошке јединице из неколико различитих научних области, а поједине од њих ушле су у терминосистеме из фразеологије

и имају особине које су карактеристичније за фразеологизме него за термине. Ово је у вези са померањем традиционалних граница у савременом дискурсу, условљеним друштвеним процесима, услед чега имамо употребу појединих језичких јединица у несвојственим за њих типовима текстова. *Когнитивно моделирање терминосистема предметне области знања* – превод је назива рада Валентине Фјодоровне Новодранове (521–527). И у овом раду истиче се „когнитивни приступ у опису терминосистема који захтева да се терминолошке јединице описују концептуално, као одређене когнитивне структуре“. Такође се истиче значај дискурса, у коме је „као резултат когнитивних операција комуниканата, лаконична језичка форма термина – способна да преда велики обим знања“ (522). Из овог рада сазнајемо и то да се, у оквирима когнитивно-дискурсне терминологије као науке, активно развија методика дискурс анализе која је нашла одраз у неким монографијама и одбрањеним дисертацијама на материјалу руског језика (в. 525).

3. Значај когнитивне терминологије истиче и Викторија Људвиговна Ивашченко из Кијева, у свом широко обухватном, прегледном и програмском раду под називом *Словенска терминологија: проблеми и перспективе развоја* (15–28). Овај рад, ауторке која је председница Терминолошке комисије при Међународном комитету слависта и једна од чланова Уређивачког одбора Зборника – с правом је на првом месту у њему. Аутори свих осталих радова прве целине Зборника такође су чланови поменуте Комисије и садржаје њихових чланака ћемо укратко представити у наредним целинама.

3.1. Викторија Људвиговна Ивашченко у поменутом раду одређује најпре задатке словенске (славистичке) терминологије, како теоријске, тако и практичне, сматрајући да су опште тенденције њеног развоја одређене „когнитивним превратом у филозофији науке“. Она је анализирала досадашња, углавном капитална истраживања словенских терминолога и изнела закључке најпре о општим теоријским проблемима који су до сада били у центру пажње истраживача, затим о преводној терминологији словенског језичког ареала и словенској преводној терминографији. Потоња се развија у оквирима словенске примењене терминологије, и треба истаћи ауторкино запажање о томе да постоји веома мало преводних речника формата „словенски – словенски“ језик. Претежно су ови речници, наиме, у формату „несловенски (на првом месту енглески) – словенски“ језик. Ауторка још истиче да је потребно више развијати компјутерску терминографију: састављати терминолошке базе података, корпусе, виртуелне терминографске лабораторије, електронске библиотеке словенских језика итд. Навела

је да поједине словенске земље имају већ развијено искуство на овом пољу. На крају предлаже стварање концепције јединственог словенског термилошког (научног и практичног) и терминографског пространства (традиционалног, електронског и виртуелног) – што би послужило као припрема за стварање термилошког портала на словенским језицима.

3.2. Елвира Анатољевна Сорокина у раду *Формирање теорије „језика за специјалне сврхе“* (29–40) посматра насловљени проблем у доброј мери такође у општесловенском контексту: поставља питање формирања опште теорије језика за специјалне сврхе која би могла послужити као основа за стварање конкретних ових професионалних идиома у оквирима савремених словенских језика. Посебно се ауторка интересује и за то какво место заузима терминологија у структури језика за специјалне сврхе. Терминологија одређене професионалне области, наиме, истовремено је и средство фиксирања научних достигнућа и средство обучавања, односно добијања знања и специјалних навика у оквиру одређене професије. У раду ове ауторке помиње се и назив једног лингвистичког правца у формирању – лингвоекологија. Ова област је тесно повезана са многим проблемима језика за специјалне сврхе (38).

3.3. *Антропололингвистика как современное развитие терминоведения* (41–50) – наслов је рада Сергеја Викторовича Грињева-Грињевича, једнога од познатијих словенских термилолога и члана Уређивачког одбора Зборника. У овом раду осветљава се значај терминологије као науке за савремени живот и развој човечанства, наводе се основни правци развоја руске терминологије из којих су се изродиле засебне научне дисциплине и посебно се описује једна од најновијих таквих дисциплина – антропололингвистика. Рекли бисмо да су у оквирима ове дисциплине, онако како је описује аутор – постављени веома високи задаци, што ћемо илустровати навођењем једног од закључака аутора који гласи: истраживањем развоја лексике може се истраживати и еволуција знања, људског сазнања и културе. Аутор овај и сличне закључке поткрепљује и детаљнијим описивањем улога полисемије, синонимије, хипонимије и паронимије – у процесима сазнања.

3.4. Екатерина Петровна Љубецкаја анализира је истраживања белоруских лингвиста краја XX и почетка XXI века – која се на овај или онај начин тичу терминологије (51–60). Навела је цео низ тема које су биле у центру пажње истраживача: историја и савремено стање терминологије као науке; теорија термина, одређивање статуса

термина и његове семантике, однос термина и нетермина, поредбени аспекти термилошких система различитих језика, теорија и пракса терминографије, државна стандардизација, међународна координација и унификација, формирање научног стила. Наведени правци истраживања специјалне лексике нису јасно ограничени, преплићу се исте теме и проблеми. Белоруска ауторка сматра да овај и слични проблеми домаће терминологије као науке помажу развоју посебног правца лингвистичких истраживања у Белорусији – теорији терминологије.

3.5. У последњем раду прве целине Зборника (61–68) анализирани су квантитативно и квалитативно теме дипломских радова из области терминологије и терминографије, који су били одбрањени од 2011. до 2015. године на Институту специјалне и међукултурне комуникације Варшавског универзитета. Одвојене су четири тематске категорије: термилошки речник; анализа текстова струке; анализа термилошке лексике одређене области; позајмљенице у терминологији одређене области. Саставни део овог прилога су табеле (67–68) које показују, између осталог, да прва од четири наведене теме – далеко предњачи, да су привреда и техника испред медицине, права, економије, спорта и другог, те да су међу термилошким речницима најприсутнији речници саобраћаја и ботанике, а најмање их је са темом школства и нових технологија.

4. О електронским термилошким базама података, термилошким сајтовима и порталима у Зборнику се, као што смо рекли, говори у последњој његовој целини. Аутори радова овога дела су лингвисти из Белорусије (Александар Васиљевич Зубов), Пољске (Paweł Kowalski, Zofia Rudnik-Karwatowa), Хрватске (Маја Братанић, Ана Острошки Анић, Синиша Руњић), Словачке (Jana Levická) и Украјине (Максим Олегович Вакуленко). У свима осим првог рада – излажу се сопствена искуства наведених словенских земаља са радом, процесима и плодовима рада на изради и коришћењу термилошких база података, сајтова и портала.

4.1. Први чланак садржи обавештења о неким методама које се користе за аутоматско екстраховање термина из текста (639–642). Посебна пажња додељена је семантичком и статистичком критеријуму. Пољски лингвисти у свом чланку (643–655) фокусирали су се на теоријску и практичну употребу лингвистичке терминологије у информативно-претраживачком систему славистичке лингвистике чији почеци датирају још од 1992. године – iSybislaw. Хрватске колеге упознале су нас са термилошком базом хрватског језика *Стируна* (скраћеница од „струковно називље“) отвореном за јавност почетком 2012. године:

њеном структуром и унапређењем, а потом и са хрватским терминолошким порталом и надградњом терминолошке инфраструктуре (657–666). Слично је учинила у свом раду и словачка ауторка, објаснивши порекло, главне циљеве пројекта словачке терминолошке базе података, садашње стање и планове за будућност (667–677). Коначно, колега из Украјине описао је виртуелну украјинско-руско-енглеску терминографску лабораторију физике (679–689).

5. За разлику од две претходно приказане целине Зборника, прве и последње, у којима међу ауторима нема Срба, у трећој целини, у којој се разматра граматичка и лингвистичка терминологија – они преовладавају (осам од укупно десет). На тај начин српска лингвистичка терминологија значајно је обogaћена и утврђена у појединим својим аспектима. Интересантно је да оба преостала рада ове целине – страних аутора – имају за тему ономастичку терминологију.

5.1. Тематика радова српских аутора овог дела Зборника креће се од разматрања целокупне српске лингвистичке терминологије, преко неких њених делова (фразеолошки и правописни термини, појмови и термини који се тичу морфематике и глаголског вида и сличних појава и логичких основа термина на *-ица* и *-ина*) и до анализе само једнога термина (субјекат). У једном раду разматрају се српски суфикси уопште (централни и периферни).

5.2. Један од два главна уредника Зборника и члан Терминолошке комисије Међународног комитета слависта, др Владан Јовановић, размотрио је са аспекта савременог стања српске лингвистике – српски (односно „српскохрватски“) део лингвистичке терминологије у двотомном *Речнику словенске лингвистичке терминологије* публикованом у Прагу 1977–1979. године (253–265). Аутор је пошао од описа структуре овог Речника и његовог корпуса. У питању је вишејезични терминолошки појмовник без описа значења терминолошких јединица, подељен у девет целина. Презентована је српска лингвистичка терминологија у свакој од ових целина посебно. На крају је аутор оценио перспективу стандардизовања српске лингвистичке терминологије и истакао потребу за терминолошким речником (или више њих) у коме би се лингвистичка терминологија уредила и стандардизовала.

5.3. Фразеолошким терминима у српској, а донекле и словенској лингвистици и њиховом употребом, бавила се у свом раду Наташа Вуловић (243–252). Она је, између осталог, размотрила и проблеме терминолошког одређења условљене становиштем уже или шире фразеологије и прецизније је описала и препоручила њихову једнозначну или вишезначну примену. Вељко Брборић писао је о

правописној терминологији код Срба у прошлости и садашњости у науци и настави (187–196). Предложио је – у виду узбученог појмовника – основне правописне термине, за које сматра да могу послужити као темељ за даљи рад на овом питању. У раду Сање Ђуровић (213–223) анализирани су основни појмови морфематике српског језика, као што су: морфема, аломорф, нулта морфема, наставак, корен, основа, афикс, префикс, инфикс, суфикс и сл. Уз рад је дат појмовник са дефиницијама основних термина из морфематике (224–228) који ауторка предлаже као основу за даљи рад на речнику терминологије ове области. Рад Марине Спасојевић, члана Уређивачког одбора Зборника, назива се *Појмовно-терминолошки аџаратџи љри љроучавању глаголског вида и сродних љојава у србисџици у свеџлу асџекџолошких љрисџуџа* (229–240). Попут већ приказаних радова овог дела, и овај је драгоцен прилог за стандардизацију српске лингвистичке терминологије. Његов основни циљ је систематизација основних појмова и термина из области аспектологије. Рад је пропраћен табеларним приказима (241) употребе основних аспектолошких термина и класификација глагола према: 1. аспектолошким категоријама у новијим приступима и 2. виду у традиционалним српским граматикама. Јованка Радић – у најобимнијем раду у Зборнику (149–171) – испитала је лингвистичке термине на *-џа* и *-џна* у српском језику – с категоријалног (логичко-језичког) аспекта. Рад има поднаслов *Од љросџора до језика – креџање суфикса у оквиру катџегије „кванџиџеџи“*. Ова анализа је, између осталог, довела до закључака да „је проучавање терминологије једне науке немогуће одвојити од предмета којим се та наука бави“, те да „одређена научнополитичка парадигма подразумева стварање њој прилагођене терминологије“ (168).

5.4. Термин, тачније „терминопоље“ *субјекџа* у србистици Милош Ковачевић разматра у свом раду (173–186) почевши од првих српских граматика, кад је преовлађивао термин *џодмеџи*, све до данас, кад је дошло до проблема при коришћењу термина *семанџички* или *логички субјекџи*. Аутор предлаже да се потоњи термин искључи из терминосистема „семантичких улога“ и да се уместо њега у овом терминосистему користи искључиво термин *агенс*. Драго Тешановић је у свом раду синхроним методом детаљно описао и табеларно приказао централне и периферне суфиксе (око 40 њих) у српском језику (197–213), на примерима прозних остварења у језику Бранка Ћопића. Посебна пажња посвећена је централним суфиксима *-џа* и *-ка*.

5.5. Страни аутори радова у овој целини Зборника су Милан Харвалик из Чешке и Ивета Валентова из Словачке. Харвалик нас у свом

раду (267–275) упознаје са досадашњим радом Међународног савета за ономастику (International Council of Onomastic Sciences) који постоји од 2004. године. Он сматра да је за даљи развој ономастике уопште веома битна уједначеност постојеће терминологије и боља међународна сарадња у овој области. Даје и неке предлоге и препоруке за развој словенске ономастичке терминологије. Рад Ивете Валентове (277–287) посвећен је представљању пројекта Словачке ономастичке комисије при Институту за лингвистику Људевит Штур у Братислави. Она износи планове и начин публиковања кодификацијског приручника словачке ономастичке терминологије, приложивши уз рад и дигиталну карту (формулар) ономастичке јединице (288), снабдевену, између осталог, и одговарајућим терминима-еквивалентима на осталим словенским језицима, као и на енглеском.

6. Од седам радова друге целине Зборника (Терминологија и речници) – четири су написали чланови Терминолошке комисије при Међународном комитету слависта: Вјачеслав Константинович Шчербин (Белорусија), Сергеј Дмитријевич Шелов (Русија), Володимир Володимирович Дубичински (Украјина) и Јуриј Николајевич Марчук (Русија). Прва два аутора су и чланови Уређивачког одбора Зборника. Остала три рада писали су домаћи истраживачи: Данко Шипка, који живи и ради у Аризони (САД), Марија Ђинђић и Олга Сабо, Рада Стијовић и Ранка Станковић – које су написале коауторски рад.

6.1. Шчербин у свом раду о струковној лексикографији у Белорусији (135–146) најпре одређује место струковне лексикографије уопште међу оним лексикографским дисциплинама с којима се иста налази у блиском односу или се преклапа (дисциплинарна, научно-техничка, терминолошка и сл. лексикографија). Затим аутор подсећа да је, у оквиру постсовјетске когнитивне терминологије као науке – однос између *научних језика* с једне и *специјалних језика* с друге стране – постао раван односу између *уских, предметних терминосистема* и *широких, социјално оријентисаних терминосистема*. Даље износи основне карактеристике једних и других. Залаже се за састављање целога спектра струковних речника који би омогућили струковној лексикографији неке земље да врши функцију информативног обезбеђивања развоја свих струка и сфера друштвеног живота те земље. У том циљу, по његовом мишљењу, најпре треба саставити списак постојећих струка, што је он и учинио користећи најпотпуније библиографске публикације о речничкој литератури Белорусије, Литваније и Украјине. Добио је 721 назив различитих струка, од којих је само 55 присутно у сва три

библиографска списка и који су наведени (142). Белоруска струковна лексикографија разрађује се потом у овом чланку подробије.

6.2. У раду С. Д. Шелова (71–84) описује се нови тип терминолошких речника: универзални терминолошки речник. Аутор представља шест оваквих речника (једнојезичних и вишејезичних) публикованих у Русији у последњих пар деценија, износећи њихове недостатке. И поред изнетих недостатака, по мишљењу Шелова, интересовање за овакве речнике биће све веће. Они имају широку практичну примену, а интересантни су и за лингвисте. Па ипак, овим речницима недостаје потребна научна основа, која се тиче у првом реду питања избора лексичких јединица које се садрже у њима и извора из којег се узимају тумачења.

6.3. Чланак Дубичинског посвећен је упознавању са принципима и концепцијама израде речника у Харковском лексикографском друштву (ХЛО) при „Харковском политехничком институту“ Националног техничког универзитета (Украјина). Ради се првенствено о преводним (дво- и вишејезичним) терминолошким речницима. Аутор предлаже оригиналну микроструктуру речника, према којој се израђују лексикографски радови ХЛО. Такође, наводи и примере речничких чланака из публикованих речника. Ј. Н. Марчук је на невеликом обиму (85–89) изнео неке проблеме вишејезичне терминологије: одређивање граница предметне области за коју се ради речник, питање избора основног (почетног) језика, избора преводних еквивалената за основни термин итд. За решавање ових проблема, између осталог, врло је важно одредити профил основног корисника речника. Као илустрација појединих решења аутору су послужили примери из тзв. Визуалног речника (руски, енглески, француски, немачки, шпански), публикованог 2010. године у Москви.

6.4.1. У опису рада Данка Шипке, под називом *Двојезична терминологија исламских термина* (101–108) вратићемо се још једном на когнитивистику, овај пут на социокогнитивну терминологију и терминологију. Аутор супротставља традиционалну и социокогнитивну терминологију (Илустрација 1. 1. на стр. 102), опредељујући се у раду на Пројекту двојезичног речника исламских термина који описује – за другу. Такав методолошки оквир одредио је три основне фазе Пројекта које се даље у раду описују: 1) Дефинисање поља исламске терминологије; 2) Стратегије прикупљања грађе; 3) Стратегије избора еквивалената.

6.4.2. Марија Ђинђић је у свом раду (91–100) описала проблеме лексикографске обраде лингвистичких и граматичких термина на

примеру *Новог турско-српског речника (Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük)* чији је аутор. Узела је у обзир како једночлане, тако и вишечлане термине. Укупан корпус за анализу износио је 900 термилолошких јединица.

6.4.3. Коауторски рад више наведених ауторки (109–123) показао је – на примеру речника кулинарства – да Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (РСАНУ) може да послужи као добра основа за израду разних термилолошких речника. Ауторке су овим радом доказале да је повезивање различитих језичких ресурса и алата могуће и да доприноси богаћењу и унапређивању термилолошког аспекта РСАНУ, а пружа и нову, савремену грађу која тек треба да буде обрађена у наредним томовима овог речника.

7. Четврта целина Зборника – и последња коју приказујемо – састоји се из девет прилога: четири од њих су прилози српских аутора, а осталих пет чланака писали су чланови Термилолошке комисије при Међународном комитету слависта.

7.1. Српски дијакроничари: Александар Милановић, Виктор Савић и Исидора Бјелаковић размотрили су неке термилолошке аспекте или саме термине на српском писаном наслеђу из ранијих векова, а Марина Јањић је у свом раду посматрала и анализирали школску терминологију у дијакхроној перспективи.

7.1.1. Александар Милановић сагледао је допринос Лазе Костића српској термилолошкој мисли у 19. веку (317–330). Иако Костићеве теоријске термилолошке идеје нису биле прихваћене, као ни термини које је предлагао (нпр. *вавијесџи, ойравийџель, рукодавник*), ипак су, према Милановићевом закључку (328) „његови термилолошки ставови и решења ... макар и индиректно утицали на потоњи развој српске лексиколошке и стандардоллошке мисли“.

7.1.2. Виктор Савић је темељно анализирао (291–303) називе докумената у средњем веку – према самим документима (1189–1346). Кроз анализу је пратио посведоченост и развојни пут једног дела српске правне терминологије у ранијем периоду. Прецизни називи аката, како закључује (301), у почетку су реткост, а када се почну јављати, углавном су једночлани термини, и то два типа назива: они којима се именују конкретна акта и они којима се преко правне радње садржане у акту именује и сам акт.

7.1.3. Предмет рада Исидоре Бјелаковић (305–315) јесте анализа степена заступљености синонимијских односа у термилолошком систему из области математичке географије и астрономије у уџбеницима, приручницима и делима научног карактера објављеним у периоду од 1783. до 1867. године. Ауторка проналази да је овај степен био веома

висок, те да је такво стање довело до „ситуације коју језик није могао прихватити те је временом дошло до фаворизовања интернационализма и губљења многих деривата и калкова који нису могли ући у равноправну борбу с њима“ (312).

7.1.4. Циљ рада Марине Јањић (331–341) јесте да укаже на развојне токове и различиту употребну вредност термина из области школства у прошлости и данас, са посебним освртом на њихове етимолошке и латентне семантичке слојеве. Један од интересантних закључака до којих је ауторку довела анализа јесте да је у једном тренутку дошло до мимохода развоја не само термина у области школства, него пре свега до дивергентног развоја наставних процеса и концепата школства, односно циљева и задатака ка којима је школство усмерено (335). Наводимо њен последњи закључак над којим се треба замислити: „Тек етимолошка значења актуелне школске терминологије разоткривају давно заборављени дубински смисао и сврховитост васпитно-образовног процеса, а то је да знање буде у служби врлине, тј. да путем учења не стварамо само паметније, већ и боље људе“ (340).

7.2. Ева Волњич-Павловска из Варшаве, члан Уређивачког одбора Зборника, анализира је у свом чланку (343–350) термиолошке проблеме који се јављају у раду групе експерата при Уједињеним нацијама који се баве географским називима. Она излаже историју формирања Радне групе за топонимску терминологију и обликовање концепта вишејезичног *Глосара термина за стандардизацију географских назива*. Тања Фајфар из Љубљане анализира је у свом раду (351–360) један од термиолошких принципа: принцип језичке културе у поређењу са другим овим принципима, као што су принцип језичке економије (конзистентности) и лингвистичке адекватности. Друга ауторка из Љубљане, Мојца Жагар Карер, размотрила је у свом раду (361–370) искуства и перспективе у вези са интернет-термиолошким саветовалиштем (Terminologišče) које постоји у виртуелном свету од 2013. године. Лана Худечек из Загреба показује у свом прилогу (371–382) како се приступа англизмима у хрватском језику кад је у питању термиолошко нормирање. Нарочито је размотрила раширеније појаве (нпр. лажни пријатељи, кружно посуђивање, синтаксичке посуђенице). Милица Михаљевић, такође из Загреба, анализира је однос дескриптивног и прескриптивног (383–398) на примерима из два термиолошка речника, термиолошке грађе из општејезичких приручника, термиолошких радова објављених у часопису *Хрвајтски језик*, језичког портала *Боље је хрвајтски* и језичких савета емитираних у емисији *Говоримо хрвајтски*. По њеном мишљењу, (ипак је) основни термиолошки за-

датак – нормирање назива у појмовном систему (389). Прескриптивизам и дескриптивизам не би требало да буду супротстављени приступи (395). Уз овај рад дају се и табеле и графички приказ (399–403).

8. Остаје да напоменемо, како је истакла и проф. др Рајна Драгићевић на промоцији Зборника у Свечаној сали Српске академије наука и уметности 20. новембра 2018. године – да се ради о Зборнику који ће се наћи у великој већини библиотека и филолошких научних центара свих словенских земаља, те да ће на тај начин бити користан већини словенских терминолога и шире. У српској средини, пак, може послужити као одлична литература за све лингвисте, а нарочито за терминологе – како оне који то већ јесу, тако и оне који желе да то постану или да се у овој интердисциплинарној, но ипак примарно лингвистичкој дисциплини – усаврше.

*Ружица С. Левушкина***

Институт за српски језик САНУ, Београд***

** ruzica.bajic@isj.sanu.ac.rs

*** Текст је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рајна Драгићевић, *Српска лексика у прошлости и данас**

Нова монографија Рајне Драгићевић *Српска лексика у прошлости и данас* представља опсежан, сложен и слојевит, а теоријски и емпиријски чврсто утемељен научни рад, чије објављивање несумњиво обогаћује српску и словенску лексикологију и лексикографију.

За то јамчи, пре свега, меродавност аутора будући да је Рајна Драгићевић припада кругу водећих словенских стручњака за лексикологију, лексикографију и дериватологију, о чему сведочи низ њених научних радова, од којих су многи уграђени у дело које је предмет овог приказа.

У оцењивању вредности неког научног рада обично се, уз друге критеријуме, узима у обзир актуелност материје. Лексички систем чини засебан језички ниво толико развијен и жив да ће увек бити актуелан за проучавање. Истовремено ова монографија поседује и теоријску актуелност јер се у њој језичка грађа разматра применом више теорија и метода, а пре свега – когнитивнолингвистичких, тако да ће она бити и одличан извор информација о теорији и методологији лексиколошких истраживања па у том погледу она представља одличан наставак познате књиге Рајне Драгићевић *Лексикологија српског језика*, која је била награђена наградом „Павле Ивић“ и имала два издања. Предмет те њене књиге је, како наслов каже, лексикологија српског језика, а предмет ове монографије је *лексика* српског језика. Тиме је Рајна Драгићевић поставила два носећа стуба лексиколошких истраживања у науци у српском језику, који ће бити незаобилазни оријентири свим будућим истраживачима у тој области.

О основним циљевима с којом је ова монографија настала Рајна Драгићевић каже у Предговору следеће: „Један од циљева ове књиге јесте да студенти и сви заинтересовани на једном месту, у једној књизи, пронађу велики број примера за различите типове лексике – од прасловенске, преко народне и црквенословенске средњовековне до најновије

* Нови Сад: Матица српска, 2018, 450 стр.

лексике XXI века. Циљ је, затим, да се у једној књизи нађе мношто примера за оријентализме, германизме, англицизме, хунгаризме, галицизме, русизме итд. Циљ је и да се прикаже промена лексичког система током векова, као и најважнији лексички механизми дијахронијске и синхронијске семантике. Главни задатак јесте покушај да се у најширим цртама одговори на питање како се богатила и како се богати лексика српског језика.

Док неки народи који су још одавно развили лексикографију могу са великом прецизношћу да утврде датум или бар годину када су неке лексеме ушле у њихов језик, а затим и да прате судбину лексике у свом језику, српски лингвисти тек однедавно почињу да се користе благодетима корпусне лингвистике. У другом делу књиге, који је посвећен богаћењу лексике у савременом српском језику, покушала сам да за испитивање живота речи или афикса искористим могућности претраживања електронског корпуса савременог српског језика, састављања мањих корпуса из већег и неке статистичке методе. Испоставило се да је данас могуће пратити колико и како се нека лексичка јединица употребљавала пре десет година у односу на данашњи дан, што представља праву малу револуцију у лексичким истраживањима. Њене размере тек ћемо осетити. Циљ ове књиге јесте и да се укаже на неке путеве развојне анализе савремене лексике, тј. на могућност испитивања лексичких промена и употребе лексема у последњих десет година.

Ова књига представља покушај да се попуни одређена празнина у српској научној литератури у вези са историјском лексикологијом иако, сасвим је сигурно, много питања још увек чека на одговоре и детаљније обраде од оних које су понуђене у овој књизи.“

У српској лингвистици прва монографија посвећена српској лексикографији објављена је тек 2014. године. То је колективна монографија *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, коју је израдило више аутора, углавном лексикографа који израђују Речник САНУ, а уредила ју је и осмислила Рајна Драгићевић. Књига *Српска лексика у прошлости и данас* великим делом представља нову етапу у тој линији истраживања јер је у њој значајно место има и српска лексикографија у прошлости и данас.

Широк круг питања обухваћених монографијом *Српска лексика у прошлости и данас* јасно показује структура те књиге, коју чине следећи шири и ужи делови и одељци:

РАЗВОЈ ЛЕКСИКЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА: Уводна реч за први део књиге, Прасловенска лексика у савременом српском језику, Старословенска

и црквенословенска лексика, Оријентализми и њихова судбина у савременом српском језику, Постојаност базичне народне српске лексике у време турске владавине (на примеру лексике из једног речника из XVII века); Лексички слојеви славеносрпског језика (Утицаји рускословенског језика, Славеносрпски језик, Поглед на славеносрпски језик у речницима), *Опширна лексичка слика* (Речник славеносрпског језика МС; О славенизмима у Речнику САНУ), *Посебна лексичка и културолошка истраживања* (О најстаријем српском штампаном ћириличном речнику /Орфелинов речник из 1766. године/, О слојевима лексике српског језика на основу двојезичних речника с краја XVIII и почетка XIX века. Талас европеизације лексике, О избору лексике у речницима као сведочанству о животу Срба у Хабзбуршкој монархији, Анализа разговорника у речницима из XVIII века, Лексикографска сведочења о формама учтивости у XVIII и XIX веку, О лексици у старим пословицама у једном речнику из XIX века; Од славеносрпске до вуковске лексике, Вук и народна лексика у основици српског књижевног језика, Цртице о Вуковом *Рјечнику*, О избору лексике у Вуковом *Рјечнику* као сведочанству о животу Срба у Турској у XVIII веку, Улога Друштва српске словесности у развоју лексиколошке и лексикографске мисли. Зачеци српске лексичке политике, Стојан Новаковић – покретач великог речника српског језика. Новаковићева идеја о лексици српског народног и књижевног језика; Богаћење српског језика народном лексиком (Народна лексика у *Речнику косовско-међохиског дијалекта*, Народна терминологија у *Орнитолошком речнику*), Лексика српског језика од Вука до данас (Илустрација са почетка XX века (Савка Суботић: *Жена на Истиоку и на Зајаду*), Илустрација са средине XX века (Иво Андрић: *Речник одомаћених речи и израза*), Илустрација из педесетих година XX века (А. Белић: *Ново доба – после окупирације и ослобођења*), Лексика српског језика на крају XX века), Нека питања дијакренијске семантике у *Етимолошком рјечнику* Петра Скока.

ЛЕКСИКА СРПског ЈЕЗИКА ДАНАС: Уводна реч за други део књиге, *Лексички кругови – центар и периферија*, Основни лексички фонд српског језика и лексичка периферија, *Лексика на путу од потребе до настајања* (О лексици која недостаје и начину попуњавања лексичких празнина, Потенцијалне речи, Индивидуализми, Неологизми); *О богаћењу лексичког фонда позајмљивањем* (Позајмљена лексика у српском језику – општа слика, Запажања о неким проблемима творбе нових речи мотивисаних позајмљеницама, Напомена читаоцу пред читање поглавља која следе о важнијим типовима неологизама, О најновијим процесима у афиксацији. Препозитивне компоненте у српском језику у односу на

неке друге словенске језике, О префиксоиду *мини-* у српском и другим словенским језицима данас. Шта о творбеном језгру и периферији сазнајемо из језика медија, О префиксоиду *мулти-* у српском и другим словенским језицима данас. Фазе у усвајању страних лексичких компонената и њихово уклапање у творбени и лексички систем српског језика, О новим речима као Речима године); *О богаћењу лексичког фонда речима које из једне грамаћичке, творбене или семантичке категорије прелазе у другу*, Лексикализација – општи појмови (Лексикализација именичких деминутива, Детерминологизација као процес богаћења општег лексичког фонда. Преплитање терминологизације и детерминологизације, Граматикализација (именица у предлоге) или граматикална полисемија? *О богаћењу лексичког фонда творбом речи*, Деривациона гнезда именица које означавају делове тела из угла лексичког богаћења, Глаголи са два префикса у српском језику с освртом на стање у другим словенским језицима, Улога префикса у очувању или потискивању неких прасловенских глагола у савременом српском језику, Деривати ономотопејског порекла који означавају људске особине у српском језику; *Језичка економија као тенденција у богаћењу лексичког фонда*, О неким аспектима универбизације у српском језику; *Контекст као генератор нових значења. Секундарна значења лексема као вид богаћења лексичког фонда*, О експресивном лексичком исказивању количине у српском језику, Утицај контекста на лексичко значење, Конструкције на граници између слободних спојева лексема и фразеологизама.

Дводелна структура монографије *Српска лексика у прошлости и данас* сасвим је умесна, готово неизбежна, јер је тиме и по изворима, и по грађи, и по примењеним методима јасно одвојен дијахронијски приступ предмету од синхронијског. Заправо, с обзиром на ширину предмета, то су могле бити и две засебне књиге, али је још боље што се дата два дела појављују у склопу исте целине, којој природно припадају.

Ширина и сложеност предмета могли би отворити питање о степену исцрпности обраде онога што је обухваћено насловом књиге, али би се и без читања могло претпоставити да сва питања на која се наслов може односити нису могла бити обрађена с једнаком, максималном исцрпношћу, или су остављена за нека будућа сродна истраживања, можда и за друго издање ове монографије, која би то заслуживала, што се, на пример, односи на питање степена изучености појединих развијених лексичких (под)система, од којих су неки добили монографску обраду, нпр. придеви са значењем људске особине, начински прилози, називи родбинских односа, заменички прилози и др.

Заслужује да буде поздрављена чињеница да се у овој монографији српске језичке чињенице често пореде са подацима из других језика, пре свега словенских, што је до сада, у српској сrbистици био пре изузетак него правило, а знатно доприноси комплекснијем сагледавању појава које се разматрају.

У монографији *Српска лексика у прошлости и данас* размотрено је и питање Карацићеве и Копитареве реформе српског књижевног језика. С обзиром на крајњу радикалност те реформе, којом је потпуно промењена основа српског књижевног језика и готово пресечена његова веза са српском књижевном и културном традицијом, то је свакако имало изузетно велике последице и по развој лексике српског књижевног језика. Зато је сасвим очекивано и умесно што је и томе посвећен одељак у овој монографији. Штавише, то је могло бити централно место у првом делу ове књиге. Рајну Драгићевић краси уздржаност у односу на радикалне судове и полемичка сврставања. Уздржаност у научном дискурсу је несумњиво добра када значи избегавање претеривања и недовољно аргументованих оцена, али она нема ту вредност када значи мање или веће уклањање од одређивања према изразито важним, а спорним питањима за које постоји доста аргумената за расправу.

Рез који је Карацић наравио у развоју српског књижевног језика (не улазећи сад у његове ванлингвистичке мотиве за то) оставио је најизразити белег на развоју српске лексике, због чега ми се чини превише уздржано навести неке чињенице у прилог томе (и угледна имена оних који су о тој реформи писали искључиво афирмативно, без имало критичности) и изразити благо жаљење што је Карацић осујетио стварање српске научне терминологије, уз навођење неколико имена оних који о тој реформи нису имали афирмативно мишљење иако нису спорни ни углед ни бројност многих од оних који ту реформу нису подржавали. Уместо да се у основи српског књижевног језика нађе више места за народни језик без избацивања наслеђа (као што је код Руса учинио М. В. Ломоносов, такође човек из народа, али с највишим тадашњим европским образовањем), извршена је ампутација српске књижевнојезичке традиције и драгоценог извора језичког богаћења.

То отвара питање последица оштрог удаљавања српског језика не само од своје традиције, него и од језика Српске цркве и од руске културе, преважног ослоња за развој српске културе. Вредновање тих чињеница зависи од система вредности и погледа на свет онога ко се таквог вредновања лати (за неке је удаљавање од традиције, Цркве и Русије добро, за друге то није битно, за треће је итекако штетно). Украт-

ко, мислим да би та књига још више добила на квалитету да је том, централном питању за њен предмет, посвећено више пажње и простора. Међутим, свестан сам да после скоро двовековног стварања култа језичке реформе Вука Караџића (чији је идејни творац и незаменљиви ослонац био Јернеј Копитар) многе установе и појединци имају проблем да о њој говоре аргументовано критички, јер би тиме порицали учење својих учитеља, а тиме вредности које су од њих усвојили и даље преносили.

Монографија *Српска лексика у прошлости и данас* одликује се прегледношћу излагања, чему доприносе и више табеларних приказа емпиријских чињеница о којима је у раду реч, као и закључци којима се многи одељци завршавају.

Књиге које се са задовољством читају са задовољством се и препоручују, па се и у овом случају монографија Рајне Драгићевић *Српска лексика у прошлости и данас* може топло препоручити пажњи читалаца.

Предраг Пићер

Драгана Вељковић Станковић, *Како мислимо речи – њрилози
ѡроучавању когнитивних аспекти српске лексике**

У монографији Д. Вељковић Станковић когнитивне аспекте српске лексике обрађује кроз феномене интензификације, деминуције и дезинтензификације, као и кроз феномене семантичке деривације антропоцентричног усмерења, а у завршном делу монографије ова ауторка указује на могућности успешне практичне примене когнитивног приступа у настави активног усвајања српске лексике кроз рад лингвистичке секције. Назначени тематски оквири предствљени су у три већа поглавља, а унутар њих издвојене су потпоглавља. У првом поглављу под насловом 1. „Неки аспекти интензификације у српском језику“ обрађене су три теме: 1.1. „О ширењу круга адјективних и адвербијалних интензификатора у српском језику (под утицајем процеса глобализације)“; 1.2. „О значењу и употреби интензификатора *улиши-маишван*“ и 1.3. „Интензификација и афирмативна квалификација лексемама са значењем негативне експресије“. У оквиру другог поглавља под насловом 2. „Деминуција и интензификација“ издвојене су 2 теме: 2.1. „Когнитивни аспекти деминуције глагола у српском језику“ и 2.2. „Деминутивно-пејоративни глаголи изведени суфиксима *-ака*, *-ара* и *-аӣа*“. Треће, најобимније поглавље под насловом: 3. „Антропоцентрично усмерена семантичка деривација“ структурирано је у пет тематских целина: 3.1. „О развоју фигуративних значења зоолексема у српском језику“; 3.2. „О фигуративним значењима фитолексема у српском језику“; 3.3. „О (само)поимању и именовању човека као неживог ентитета у српском књижевном језику – на примерима адјективне реификације“; 3.4. „Реификација човека у српском жаргону“ и 3.5. „Човек у великом кругу постојања – когнитивни приступ у раду лингвистичке секције“. Монографија се завршава богатим списком србистичке, славистичке и англосаксонске литератур – „Литература“ и списком великог броја писаних и електронских извора из којих је узимана грађа

* Београд: Јасен, 2018, 272 стр.

за анализу – „Извори“, а на крају је урађен и „Индекс цитираних аутора“. Недостаје резиме са општим закључком који би бухватио разнолику тематику монографије.

У уводном делу под насловом „О књизи *Како мислимо речи*“ ауторка даје кратак преглед садржаја монографије, која по њеним речима представља обједињен „тематски кохерентан круг“ како већ објављених радова, за ову прилику уређених и методолошки и термилолошки усаглашених, тако и двају радова који се први пут објављују (потпоглавља 1.2. и 3.2).

У првом поглављу Д. Вељковић Станковић са когнитивног аспекта анализира употребу и значења адјективних и адвербијалних интензификаторима страног порекла: *ајсолуџан/ајсолуџино*, *џоџалан/џоџално*, *комјлејан/комјлејино* (1.1) и *уљџиматџиван/уљџиматџивно*, чија је учесталост употребе условљена процесима глобализације (1.2). У уводном делу овог поглавља из опсежне литературе о глобализацији ауторка је издвојила неколико дефиниција овог појма и представила је сам концепт глобализације, која у новије време, поред осталих промена у комуникацији, подстиче пораст броја и фреквенције интензификатора, лексичких појачивача, нарочито оних пореклом из латинског језика, „чију експанзију“ подржава утицај енглеског као „одомаћеног страног језика“, а као последица појачане потребе за истицањем одређених сегмената усмених и писаних садржаја.

Из првог дела монографије 1.1. сазнајемо да деадјективни и адвербијални интензификатори типа: *ајсолуџан/ајсолуџино*, *џоџалан/џоџално* и *којлејан/комјлејино*, као лексички максимизатори и екстремни модификатори, потискују домаће еквиваленте типа: *веома*, *врло*, *изузетно*, *јасно*, *јасно*, *сасвим*. Оправдана или неоправдана употреба интензификатора страног порекла показана је анализом бројних примера ексцерпираних из електронског Корпуса савременог српског језика и интернета, са освртом на њихову лексикографску обраду у референтним дескриптивним речницима српског језика, при чему је указано на когнитивну утемељеност њихове значењске и колокацијске специфичности која их чини знатно „јачим“ у конкуренцији са домаћим лексичким појачивачима. У закључку анализе наведених придевских и прилошких интензификатора страног порекла ауторка истиче да ови интензификатори учесталост и модалитетима употребе указују на савремени концепт категоризације стварности својствен глобализацији и да честа употреба интензификатора максималног опсега, поред осталог, „промовише затварање у један униформни систем вредности заснован на општеважећим и нереалним

параметрима“, што на појмовном плану има за последицу сужавање смисла интензификације искључиво на максимални опсег, а самим тим, на лексичком и на комуникативно-стилском плану, и на осиромашење активног вокабулара и језичког израза савремених говорника српског језика.

У другом потпоглављу ауторка анализира употребу адјективног и адвербијалног појачивача *улиимайиван*²/*улиимайивно*², хомонима већ устаљеног еквивалента *улиимайиван*¹/*улиимайивн*¹ забележеног у речницима српског језика. Овај нови интензификатор као „скорашњи импорт из енглеског језика“ (према енгл. *ultimate*), није забележен у речницима, а потврде његове најновије бројне употребе ауторка је нашла у електронском Корпусу српског језика, посебно у новинарском стилу. Значењем најснажнијег интензификатора ексцесивности овај интензификатор „обухвати разнолика семантичка поља“ и по томе се разликује од сличних интензификатора, типа: *врло*, *веома*, *йосебан/йосебно*, *йоий-йун/йоийуно*; *йоийалан/йоийално*, *комйлейан/комйлейно*, *айсолујан/айсолујно* и сл. Реч је, како ауторка истиче, о англицизму који је развио нешто другачије значење од оног које има у језику даваоцу, залазећи у семантичко поље домаћег придева *крајњи*, при чему га у већем броју колоката (типа: *улиимайивна йоитреба*, *улиимайивна комйлација*, *улиимайивни айсурд* и *улиимайивни йрохйев*) није могуће заменити домаћим еквивалентима: *нейоноовљив*, *врхунски*, *ванредан* и сл., као ни многим другим, којима се именује највиши степен развијености, заступљености нечега и/или квалитета. Интензификацијом придевом *улиимайиван*² и прилогом *улиимайивно*² истиче се досезање границе могуће екстензије преко које се не може. Придев *улиимайиван*² и прилог *улиимайивно*² су новије, још недовољно адаптирани позајмљенице са нестабилним општим прагматичким значењем, ’ексклузиван’ које се *ad hoc* прилагођава различитим контекстима. Због своје прагматичке снаге овај интензификатор постао је једно од омиљених лексичких средстава за постизање емфазе и скретање пажње читалаца/слушалаца, па се често среће у новинским насловима, поднасловима, рекламама, помодним крилатицама итд., а може се наћи и у називу блогова, типа: *улиимайивна чоколадна йорйа*, *улиимайиван водич за мришављење* и сл. Већи број и разноврсност потенцијалних супституената указује на чињеницу да овај интензификатор у српском језику још није оформио своје значење и да често „неуспешно дублира аморфан скуп других придевских и прилошких интензификатора“. Ова релативно нова позајмљеница, како је ауторка на основу анализе утврдила, ушла је у српски језик преко дословних, невештих превода најразличитијих тек-

стова из англофоних ареала, што је са становишта лекичке норме и комуникативно-стилског израза дисквалификује у односу на еквивалентну домаћу лексику богатије изражајне могућности, и што би се „зарад јасноће, лепоте и прецизности“, а и због придржавања лексичке норме, морало имати у виду при њеној употреби не само у стандардном српском језику него и у публицистичком и разговорном стилу, који се иначе одликују либералнијом језичком нормом.

У делу монографије 1.3. ауторка са когнитивног аспекта анализира употребу негативних прилошких, именичких и глаголских интензификатора типа: *сї̀рашно, језиво, грозно, ѓроклеї̀шо; мрак, зло, брука, хаос; сї̀ржсї̀ї̀, ѓоцеї̀аї̀ї̀, развалиї̀ї̀* и сл. чија је фреквентан употреба евидентна нарочито у омладинском жаргону, мада су многи од њих уобичајени и у књижевном језику, при чему варирају језички исказ у смислу његове илокутивне снаге. Неки од њих енантioseмична значења имају у књижевном језику (нпр. *сї̀рашан, језив, крвав*), док други овај интралексемски семантички контраст развијају само у жаргону (*брука, хаварија; разбиї̀ї̀, развалиї̀ї̀* и сл.). За разлику од експресивно неутралних интензификатора (*врло, веома, јако* и сл.), којима се истиче само квантитет, ови интензификатори су експресивно маркирани било негативном било афирмативном квалификацијом, чије се разумевање остварује преко концепата непожељних емоција (страха, грожње и сл.), као и деструктивног деловања (*разбиї̀ї̀, расї̀уриї̀ї̀*). У прву групу ауторка је издвојила интензификаторе типа: *мрї̀ав, крвав, луд, лудило* и сл.; другу групу чине интензификаторима страха; трећа група обухвата „пернициозне негативне интензификаторе“ који су обједињени семантиком угрожености различите врсте и степена (витална угроженост, угроженост болесним и/или девијантним стањем, угроженост оностраним агенсом) и последња, четврта група негативних интензификатора – „вехементни интензификатори“ – обухвата: силовите радње односно глаголе са значењем деструктивног делања и од њих изведене попридевљене партиципе (*расї̀уриї̀ї̀, разбиї̀ї̀, развалиї̀ї̀, ѓржсї̀ї̀, сї̀ржсї̀ї̀; расї̀урен, разбијен, разваљен* и сл.), као и последице деструктивног делања (*хаос, хаварија, каї̀асї̀рофа* и др.). У когнитивној анализи издвојених група и подгрупа ауторка показује да овакви интензификатори умногоме доприносе емотивној обојености казивања, па искази у које су укључени, откривају већу афективну ангажованост говорника и снажније делују на слушаоца или саговорника. Зато ауторка у уводном делу овог потпоглавља даје кратак осврт на емоције, на концептуализацију емоција, улогу појмовних метафора у концептуализацији ових апстрактних феноме-

на, позивајући се на релевантну литературу. У когнитивној анализи богатог језичког материјала из различитих извора показано је на који начин негативна интензификација снажно подстиче пажњу слушалаца, што се, како ауторка као искусни методичар наставе истиче, може веома успешно искористити у настави српског језика, као и у лексикографском евидентирању енантioseмичности већине негативних интензификатора. Резимирајући резултате свога истраживања, она истиче да у разговорном језику, који брзо и лако прима жаргонизме, енантioseмичних речи има знатно више него у речницима, да су емфатичност и афективност њихова основна прагматичка обележја и да повећавају илокутивну снагу исказа, доприносе ефикаснијем и бржем придобијању саговорникове пажње и подстичу јаче емотивно учешће слушаоца/саговорника.

У фокусу другог поглавља са два потпоглавља поствљене су две међусобно супротствљене теме: 2.1. истраживање дезинтензификација засноване на деминуцији глагола, која је предствљена као творбено-семантичка модификација ослоњена на концепте фрагментације и лимитације, а која је утемељена на „метафорички опојмљеном сценарију радње“ и 2.2. детаљно истраживње деминутивно-пејоративних глагола изведених суфиксима *-ара*, *-аи̑а* и *-ака*.

У делу монографије 2.1. ауторка је експериментално, путем анкете и анализе резултата и њиховим табеларним представљањем указала на неке значајне карактеристике деминутивних глагола изведене суфиксима: *-уцка*, *-ка*, *-уши*, *-ушка*, *-уца*, *-ну*, *-ука* код савремених говорника српског језика, као што су: доминација суфикса *-уцка*, *-уши*, *-ушка* са великим потенцијалом умањивања, мања заступљенос изведеница са суфиксом *-ка*, док изведенице са суфиксима *-уца*, *-ну* и *-ука* по учесталости употребе заузимају последње место; да различити суфикси који учествују у творби исте семантичке категорије утичу на диференцирање твореница по степену умањености односно интензитета, који корелира са темпоралном фрагментацијом; да постоји непосредна веза између процене степена умањености и продуктивности појединих суфикса; да глаголске деминутиве треба посматрати као изразито фазичну групу девербативних твореница с обзиром на основне особености њихове семантизације и да радње мотивних глагола и од њих изведених деминутива у свести говорника, уз денотативно значење, указују и на типичан акциони сценарио који укључује субјекат, објекат и околности вршења радње.

У делу монографије 2.2. ауторка се бавила истраживањем изведених глагола суфиксима *-ара*, *-ака*, *-аи̑а* са циљем да испита

могућност њиховог увршћивања у глаголе субјективне оцене и да на основу доминантних семантизација најфреквентнијих деривата представи уређеност овог скупа твореница (с обзиром на њено запажање да се деривати овог типа не представљају на исти начин у дескриптивним речницима српског језика као и њено учавње узрока такве неуједначености лексикографске обраде). На основу анализе утврдила је да глаголи изведени суфиксима *-ара*, *-ака*, *-аија* спадају у деминутивне глаголе, јер је умањеност код ових глагола садржана у мањој правилности начина вршења радње уместо у сниженом интензитету као код већине деминутва; да се снижена мера правилности испољава у девијантном, разносмерном, непримереном вршењу радње; да се фрагментација радње код ових глагола поима као скуп асиметричних, дисперзивних покрета за разлику од типичних деминутивних глагола код којих се фрагментација поима као уједначено сегментиран низ, па и као низ узастопних акција (што је карактеристично за итеративе); да неорганизованост и неуређеност таквог скупа активности изазива негативну оцену и пејорацију уведена аксиолошким параметром; да је број фреквентних деминутивних глагола у активном речнику изворних говорника знатно опао (како потврђује материјал из колоквијалног језика, електронског Корпуса и интернета) у односу на њихов много већи број забележен у дескриптивним речницима српског језика, типа: *љуљакаији*, *јросјакаији*, *бежакатији*, *чаракатији*, *ијрзакатији*, *врдакатији*, *рондаратији*, *врдарији*, *мрдарији*, *ијуињаратији*, *кајаратији*, *ђијаратији*, *којаратији*, *ијрујаратији*, *зайјрујаратији*, *залујаратији*, *измољакаији* и сл.

Трећи део књиге посвећен је проучавању фигуративних значења зоолексема (3.1), фитолексема (3.2) и реилексема (3.3), усмерених на карактеризацију човека; затим сопственом виђењу „когнитивне потке семантичке деривације“ у оквиру опште метафоре великог ланца постојања на основу анализе многих примера из књижевног језика и жаргона и реконструисаних сценарија, а усмерених на циљни домен *човек/људско* (3.4); у финалном делу монографије предствљен је когнитивнолингвистички и интегративни методички приступ наведених и испитаних теоријских феномена у усвајању активног речника српског језика на часовима лингвистичке секције (3.5).

У делу монографије 3.1. истраживање је посвећено настанку фигуративних значења лексема које денотирају животиње, као и пејоративности која им је чест пратилац. У анализи одабраног речничког материјала (160 зоолошких лексема) комбинована су два приступа: когнитивнолингвистички и приступ теорија појмовне интеграције, тако да је развој фигуративних значења зоолексема ауторка посматра-

ла као резултат сусрета двају поддомена обухваћених великим ланцем односно великим кругом постојећег (који је и шематски предствљен).

Фигуративна значења фитолексема (потпоглавље 3.2) разматрана су на примерима флоралних глагола разврстаних у више група: глаголи инсеменације: *(ћо)сејајџи, расејајџи, клијајџи, њроклијајџи, исклијајџи*; глаголи раста и експанзије: *нићи, ницајџи, обрасџи, урасџи, бокоријџи се*, глаголи култивације и неге: *калемџи, резивајџи, њресадијџи, расадијџи*, глаголи опадања (*венујџи, сахнујџи, њрецевијајџи*) и глаголи убирања плодова (*брајџи, жњејџи, косијџи*). Издвајамо најзначајнија општија запажања ауторке: да је фигуративна значења фитолексема најлакше пратити у аналогним процесима антропоморфизације флоре и фитоморфизације човека; да је комплексан концепт биљке погодан изворни домен када је у питању циљни домен *људско*; да лексичка метафора, повезујући два појмовно и искуствено удаљена домена, увек резултира извесним степеном неочекиваности номинације; да је фигуративност флоралне лексике више окренута проницању у егзистенцијалне човекове сфере него откривању његовог карактерног профила; да су антропоцентрични параметари у флоралном окружењу стабилни и да флорални домен, упркос ниској динамици и оскудном комуникативном потенцијалу, нуди обиље аналогнија на чијој основи настају концепти важни за схватање егзистенцијалне повезаности човека и биљке у српском језику.

У делу монографије 3.3. истраживање је усмерено на придеве који носе информације о архетипским квалитетима ствари, а фигуративно и о значајним својствима човека, типа *мек, њврд, чврсиј, круји, ошџар, џуји, џесан, широк, дубок, џлијџак*, а истраживање је урађено на анализи и табеларном представљању резултата спроведене анкете. На основу анализе ауторка изводи више занимљивих закључака, од којих издвајамо следеће: реификацијска метафора ослоњена је на саоднесе свих ентитета обухваћених метафором великог круга (ланца) постојања и дубоко је уграђена у темеље наше свести; да метонимијски процеси успостављају везу између видно различитих домена (*човек, ствар*); да су концепти, аксиолошки маркирани као мање пожељни или непожељни, чвршће повезани и семантички се допуњују и да природа изворног домена доприноси знатно нижој пејорацији у односу на зоолексема, што је ауторка објаснила удаљеношћу циљног и изворног домена.

У делу монографије 3.4. истраживање је усмерено на начин структурисања представа о човеку, који се препознаје у метафоричним сценаријима семантичке деривације речи са примарним значењем не-

живог, усмерених на именовање људског. Истраживање је урађено на основу когнитивне анализе материјала из речника жаргона, електронског Корпуса савременог српског језика, интернета и речника српског језика, нпр.: неосетљивост (*цејаница*), прецизност (*машина*), (не)функционалност (*шочак; сингер, авион*), физичке карактеристике којима се наглашавају димензије и/или облик (уп. *орман, мејла, чивилук; квака, шобоган*) и др. Ауторка закључује следеће: да у поимању човека као предмета кључну улогу имају деанимација људског и анимација предметног света; да су ова два супротстављена а паралелна процеса базирана на обостраној структурној и функционалној редукацији – и човека и предмета; да удаљеност и контраст између изворног и циљног домена, који се најбоље огледају у опозицијама *живо–неживо, динамично–статично*, представљају главну покретачку снагу метафтонимије; да реификацијом добијена значења никада у целисти не потиру људске атрибуте, већ се упадљива удаљеност између домена користи како би се поједина својства учинила што видљивијим, упадљивијим, карикатуралним, комичним па и иронично интонирана; да реификација допуњава човеков физички, карактеролошки и етички портрет оцртан фигуративним значењима зоолексема и фитолексема у српском језику.

У делу монографије 3.5. ауторка је у веома занимљивом истраживању показала и своје велико методичко теоријско и практично искуство, стављајући у фокус примену когнитивне анализе и интегративног приступа у унапређивању знања из језика и изградње активног вокабулара, обогаћивања језичког фонда и стицања бољег увида у узајамно прожимање језика, мисли и културе. По мишљењу ауторке овакав лингвокултуролошки приступ, подржан когнитивним теоријским оквиром, може постати добра основа не само за проширивање знања из лексикологије, већ и за грађење корелативних методичких модела којима се спајају и шире знања из различитих предмета и да је укључивање ове широке, васпитно-образовне теме у рад лингвистичке секције, али и редовне наставе, изузетно значајно под условом да се одабрани сегменти смислено и одмерено уклопе у програмске садржаје наставе српског језика и књижевности.

Бавећи се различитим лексичким темама из истог или сличног значењског круга, уз примену когнитивног и интегративног приступа, монографија Драгане Вљелковић Станковић под насловом *Како мислимо речи – њрилози њроучавању когнитивних аспектиа српске лексике* доноси значајне резултате у више области теоријске и примењене лингвистике, и то творбе речи, како у домену афиксалне тако и у домену семантичке деривације, лексикографије и лексикологије, лексич-

ке норме, методике наставе српског језика и др. Наведена закључна разматрања свакако ће заузети важно место у унапређењу теоријских аспеката обрађених тема, међу којима су неке и до сада истраживане у србистици, али козистентан когнитивно-интегративни приступ ове ауторке, чини њену монографију посебном у новијој лингвистичкој продукцији.

*Стана С. Ристић***

Институт за српски језик САНУ, Београд***

** stana.ristic@isj.sanu.ac.rs

*** Текст је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Д. Милорадов, В. Павковић, С. Пузовић, Ј. Рашајски,
*Орњиџолошки речник**

Свака појава нове појединачне термилошке систематизације за лексикографију једног језика је догађај вредан пажње. Савремене терминологије захтевају озбиљнији приступ појединачним стручним областима, а то значи, пре свега, да у њиховој изради учествују стручњаци и лексикографи подједнако, да би се задовољила оба критеријума у потпуности – стручни и језички.

Уређени термилошки системи у једном језику показатељи су бриге о језику уопште. Квалитетне стручне терминологије посебно су важне за образовни систем, како школски тако и онај академски, јер доприносе правилном усвајању стручних садржаја. С друге стране, терминологије богате и општи лексички фонд бар у оној мери која се тиче општих појмова које би требало да познају образовани људи. Уско-стручни термини, по правилу, не улазе у опште речнике – једнотомне или вишетомне.

Кад се појавио *Орњиџолошки речник* Матице српске (2016), прво чега смо се сетили било је дело Спира Брусине *Птице хрватско-српске* (Београд, 1888), уврштено у изворе грађе Речника САНУ, које је нама, који смо радили на том речнику, увек изазивало добронамерне коментаре због оног удвојеног посесивног атрибута „хрватско-српске“, знајући да птице (за разлику од дивљих животиња) прелећу и жичане ограде. Иако, неким случајем, ово дело у обимној литератури *Орњиџолошког речника* нисмо нашли (в. *Извори*, стр. 15–26), а дата су друга два Брусинина дела, у *Уводу* (стр. 7) аутори управо ово дело истичу већ на почетку као врло значајно и подстицајно: „Зоолог Спиро Брусина такође је /поред Мите Петровића/ констатовао да номенклатура домаћих назива птица не ваља, да владају шаренило и неуједначеност, те да би требало првенствено у школске уџбенике увести системску

* Нови Сад: Матица српска, 2016, 484 стр.

номенклатуру. У Приступу своје књиге *Птице хрватско-српске* он је дао најјаснији и веома детаљан осврт на ову проблематику.“

Од упозорења С. Брусине прошло је нешто више од једног века. У међувремену су се птицама на стаништима штокавског језичког простора бавили многи орнитолози трагајући за њиховим устаљеним називима до којих није било лако доћи, јер се дешава да се у истом тексту или у више текстова налазе за исту птицу различита имена. Реч је свакако о народним називима птица. Тежњу ка званичној номенклатури, како наводе аутори *Орнитолошког речника у Уводу*, у великој мери подстакла је и група од 9 аутора који су у електронском издању објавили *Српску номенклајтуру I* (Двоглед, Лига за орнитолошку акцију Србије и Црне Горе, септембар 2004, 7–19) и *Српску номенклајтуру II* (Двоглед, бр. 5–6, Лига за орнитолошку акцију Србије и Црне Горе, мај 2005, 10–18).

Имајући у виду општу шароликост у народним називима птица, аутори Матичина *Орнитолошког речника* су се подухватили нимало лаког задатка – који су успешно остварили – да направе попис народних назива птица који ће бити релевантан и с научне тачке гледишта, тј. имаће нормативну улогу. Да би тај циљ остварили на послу су се заједно нашли искусни лексикографи (Дејан Милорадов, Васа Павковић) и познати орнитолози (Слободан Пузовић, Јавор Рашајски). Значајно је истаћи да је речник успешно концепцијски урађен, у традицији неких других терминолошких речника који су се у пракси показали као одлични. Ту пре свега мислимо на *Ботанички речник Драгутина Симоновића* по узору на који је, како истичу и сами аутори, урађен и овај речник птица. Симоновићев речник је иначе познат као врло поуздан и сруктурно прилагодљив не само ботаничарима него и ширем кругу корисника. Верујемо да ће Матица српска, као установа која брине о српском језику, наставити ову праксу израде стручних терминологија по методолошким принципима који су се до сада показали као врло делотворни.

Аутори су, дакле, да би понудили што сигурнији текст – лексикографски и стручно – користили сву доступну орнитолошку литературу и објављене и необјављене изворе (укључујући часописе, енциклопедије, извештаје, збирке речи и др. – укупно 207 библиографских јединица) да би, као резултат такве свеобухватности, у обради избор птица био заокружен на 413 врста, што је највише до сада забележених (у фауни птица Србије тај број је 352 документоване врсте и 28 недовољно документованих; у Хрватској је до сада забележено 399, од чега најмање 11 врста није створило дивље популације). Тиме се Матичин *Орнитолошки речник* сврстава у најреферентније речнике у датој стручној области

јер на богато забележеном лексичком материјалу указује на актуелни нормативни статус појединих орнитонима, нарочито са лингвистичког и лексикографског становишта.

Посебно треба указати на то да су аутори водили рачуна о фреквентности као битном критеријуму, па су најфреквентнији називи (у тексту дати болдом, одн. масним словима) утврђивани на основу највећег броја потврда у ексцерпираним изворима. Нешто мање фреквентни називи дати су курзивом (италиком), а остала имена дата су обичним слогом (нормалом). Сви народни називи птица у српском језику груписани су у оквиру научних назива појединих родова и врста птица и усклађени са савременом орнитолошком номенклатуром (на енглеском језику, в. фусноту 10), али је коришћена и ревидирана класификација таксономске радне групе BirdLife Internacional (2014). Илустрације ради, нпр. род *Corvus* из фамилије *Corvidae* (са народним називима: *вран*, *врана*, *гавраница*, *галић*, *еја*, *ејуга*; уз сваки назив дат је извор) има пет врста: *C. corax*, *C. cornix*, *C. corone*, *C. frugilegus* и *C. monedula*. У оквиру сваке врсте дати су народни називи. Неке врсте имају велики број назива у којима се огледа лексичко богатство птица у српском језику. Лексиколози ће анализом моћи утврдити мотивациону базу за њихова различита именовања, а корисници речника, посебно орнитолози, уочиће коме се називу даје нормативна предност. Тако је за врсту *Corvus corax* болдиран (најфреквентнији) назив **гавран**, а курзивом је истакнуто више назива: *врана гавран*, *гарван*, *гробар*, *крумиљач*, *црни гавран*. Неке врсте птица могу имати и два или више назива означених масним словима којима се нормативно даје предност. Тако врста *Corvus cornix* има актуелан назив **врана** и **сива врана**, а као делимично фреквентне издвају се курзивно означене *врана койач* и *обична врана*. Међутим, за лингвисте који се баве лексиком ће једнако бити занимљиви и други називи (дати нормалом) из ове врсте: *беловрана*, *вран койач*, *гак*, *гакуша*, *зловјесница*, *маловрана*, *йејељасџа врана*, *йејељуша*, *рак*, *сивка*, *чаврака*, *чора* и др. Другим врстама овог рода, како прегледно показује Речник, припадају **црна врана**, **гачац** и **чавка**.

Као и друге стручне терминологије, тако и терминологија птица садржи једночлане и двочлане називе (ређе трочлане или сасвим ретко вишечлане: *косовић бијелих њрси*, *обична шарена креја*, *средоземна црноглава грмуша*; *кржа без зеленог оглегалцеџа* итд.). При прављењу терминологија иначе, један од тежих лексикографских послова је формирање одредница и прилагођавање правилима стандардног српског језика јер се често мора одступити од изворног облика. Тако су нпр. аутори у *Документационом регистру* наводили посебно

изворе у екавском а посебно у ијекавском облику и кад је реч о истој врсти. Такође су посебно давани извори у регистру за исти термин различитог редоследа придева и именице одн. именице и придева: *обичан мишар – обични мишар – мишар обични; сребрнасти галеб – галеб сребрнасти, ноћни њојрк – њојрк ноћни* и сл.. Међутим, у обради термина аутори су се опредељивали за обичнији облик (придев + именица), одступајући понекад од извора, или објашњавајући одступање напоменом као код синтагми са атрибутивом (именица + именица): *циџолар соко > соко циџолар*.

За лингвистичку географију посебно ће бити користан *Документациони регистар* на основу кога се могу одредити, додуше само делимично и оквирно, ареали распрострањености, јер су, упозоравају аутори, „информације о пунктовима у којима су забележени орнитоними непотпуне и спорадичне у изворима“.

Најтежи део посла, претпостављамо, имали су зоолошки стручњаци орнитолози приликом одређивања припадности врсти. Према подацима у *Уводу*, зоолози Слободан Пузовић и Јавор Рашајски сачинили су списак врста и ускладили га са савременом орнитолошком систематиком, те дали њихове синониме. Они су даље на основу описа у изворима идентификовали многе врсте. Неке од њих су биле непотпуно именоване ретким латинским синонимима. Осим тог, Пузовић је дао и стручне коментаре и означио статус појединих врста. Отежавајућу околност представљале су, како истичу аутори, и још неке чињенице: „Ексерпирани извори показују честу несигурност и шаренило када је у питању латинска идентификација врсте за коју се даје српски назив. Не постоје правила која би глобално обухватила све проблеме на које смо наилазили приликом одређивања припадности врсти, рецимо: одсуство идентификације или потпуно погрешна идентификација, словне грешке у латинском називу ...“ (стр. 10). У том погледу поступало се на неколико начина. Аутори су се при коначном опредељивању највише ослањали на аутентичност извора па су тако у неким случајевима и латинско име преносили у облику који даје извор „свесни ризика да је могућ нетачан податак“. Због мањка података (понекад у извору: „врста птице ...“; код Вука: „некака тица“) један део зоолошких назива (61) – обично ретких и мање познатих у орнитологији – с правом је изостављен из текста, али је ипак, што сматрамо добрим поступком, списак тих назива птица дат на крају Орнитолошког речника у *Додатку* (стр. 379 и 380). За вишетомне речнике српског језика ови називи (нпр. *гавез, горавица, жегавца, журица, зловрана, кишар, осјириш, њлавуша, њусиоловка, цуцука, шабањ* и др.) могу бити врло значајни

у спектру других значења, занимљиви творбено или морфолошки, док их орнитолози практично не могу вредновати због немогућности латинске идентификације.

Текст речника не садржи називе птица који не живе слободно на нашим просторима, иако су одавно присутни у српском језику јер се појављују „као гости“ у зоолошким вртovima, у кућама као љубимци или као украсна живина (нпр. нема *йајагаја*, *јауна*, *ноја* итд.).

За ефикасно и лакше служење овим речником од посебне важности су и два регистра: (1) *Именски регистар српских назива ијица* (133–221, израдили: Ј. Клевернић, Д. Кермеци, К. Сунајко и Д. Милорадов), у коме се дају српски термини птица са одговарајућим латинским називом врсте којој одређени назив припада и (2) *Документациони регистар* (223–378; израдили Д. Милорадов и К. Сунајко) који садржи списак скраћеница за све изворе у којима су записани поједини орнитоними. Други регистар је систематизован абecedно, слично основном тексту речника, према латинским називима родова и врста, испод којих су дати у азбучном поретку српски термилошки народни називи. Битно је истаћи да су у овом регистру сложени термини (двочлани, трочлани) дати „онако како су забележени у изворнику“, тј. у оба поретка – један који преовлађује у савременом српском језику: придев/именица + именица: *зелена зеба*, *ноћна сова*, *крсиаш орао*, а други (мало архаичнији) у поретку именица + придев/именица: *сеница дугореја белоглава*, *јасиреб кокошар*, *орао крсиаш*. Оба регистра заправо представљају допуну основном тексту Речника, јер само уз овакве регистре омогућена је његова потпуна функционалност и олакшано је кориснику сналажење при читању речничког дела из различитих полазишта интересовања.

Иако се већина назива птица (као и код других дивљих животиња у зоолошким номенклатурама: *зец*, *лисица*, *дивља свиња*, *јазавац* и др.) који живе у слободној природи односи на оба пола (*врана*, *рода*, *вбрац*, *йајика*, *сеница* и др.), аутори су на основу података у изворима забележили извештан број назива који се односе искључиво на женку птице или само на мужјака. Иза таквих назива у угластој загради означаван је род: нпр. ж. *вбраца*, *вребуља*, *гавраница*, *ждралица*, *соколица* итд. и, нешто ређе, скраћеница м. за мужјака: *голубан*, *кукавац*, *родац* итд.

За љубитеље орнитологије, поред тога што ће у овом речнику наћи називе за врсте птица које живе у слободној природи, где се стално или повремено гнезде имајући статус гостију, а потврђене су изворима „за цео српски етнојезички и историјски штокавски простор“ – посебно задовољство свакако ће представљати цртежи свих обрађених врста

птица, дати у боји на фином папиру на крају књиге. Иза сваке одреднице са речничким чланком упућује се на број слике (дат у угластој загради), што омогућава брже долажење до жељених података. Аутор свих цртежа слика је Јавор Рашајски.

Изузетно је значајно за нашу општу и специјалну лексикографију што је Матица српска у Новом Саду наставила рад на лексикографским издањима. Покретањем едиције Терминолошки речници (у којој *Орнитолошки* речник представља прву књигу) и даљем системском раду на различитим стручним терминологијама, што треба очекивати, свакако ће се осавременили прилично запостављене стручне номенклатуре и попунити многе празнине у овој области, посебно значајној за наш образовни систем уопште.

*Милица Н. Радовић Тешић***

Учитељски факултет Универзитета у Београду
Институт за српски језик САНУ, Београд***

** milica.radovic.tesic@uf.bg.ac.rs

*** Текст је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Предраг Пипер, *Прилози историји српске лингвистичке славистике, друга половина XX века**

У години одржавања XVI међународног славистичког конгреса у Београду српска славистика добила је издање којим се по први пут у форми монографског зборника сагледава развој великог дела њене сложене лингвистичке целине у другој половини XX века. Новом књигом академика Предрага Пипера настављен је подухват описа историје српске славистике, започет публикавањем славистичке биобиблиографске грађе,¹ чиме су под сводом заједничког наслова сабрани одабрани, проширени и прерађени радови, објављивани током претходне две деценије у славистичкој периодици и тематским зборницима. Чињеница да се ради о књизи која је настала као плод дугогодишњег рада на вишеслојној теми иде у прилог њеном убрајању у ред ретких остварења у српској славистичкој литератури – поникла на темељу многоликих научних интересовања проф. др П. Пипера, историографска синтеза обрађује бројна крупна питања која у својој укупности осветљавају живот српске лингвистичке славистике полазећи, претежно, од личности, процеса и догађаја, којима су обележена поједина раздобља у другој половини XX века.

Осим дванаест редигованих чланака, у састав књиге улазе још и уводне напомене, (*Предговор*, стр. 5–6) као и завршни одељак са библиографијом појединачних издања за период од 1950. до 2000. године. Библиографски опис јединица настао је заслугом др Ане Голубовић (*Грађа за библиографију српске лингвистичке славистике, посебна издања 1950–2000*, стр. 305–461). Премда међусобно прожета, у књизи се по ужем предметном одређењу издвајају три тематска круга. Први је оличен у прегледу достигнућа која је изнедрила наука о српском језику, док други у центар пажње поставља пресек стања у истраживањима српске лингвистичке русистике. На њих се надовезује и поглед на ти-

* Београд: Чигоја штампа, 2018, 466 стр.

¹ В. Предраг Пипер, *Прилози историји српске славистике, биобиблиографска грађа*, Београд: Чигоја штампа, Филолошки факултет, 2011, 735 стр.

полошка поређења трију или више словенских језика, те су трећим проблемским блоком дотакнута и подручја других наука о словенским језицима. Тематска заступљеност прилога одређена је полазиштем да је окосницу у историји српске лингвистичке славистике увек чинила наука о српском језику, при чему се на ову област испитивања једним делом наслањају и остали чланци, расветљавајући проученост српског језика из угла поређења са појединим словенским језицима.

Исцртавајући општу слику развоја српске лингвистичке славистике² увидом у монолингвална, контрастивно-типолошка и типолошка испитивања словенских језика, дело на свом почетку лингвистичка кретања из друге половине XX века уоквирује ширим временским цртама. Прва потцелина, (*Два века српске филологије кроз два века новије историје српског народа*, стр. 7–19) поред поделе на *вуковски*, *даничићевски*, *белићевски* и *ивићевски* период, у први план износи дихотомију очитовану у разликовању унутрашње и спољашње историје српске филологије. То је дало основ да се персонална филолошка периодизација, уз указивање на главне токове у науци о српском језику и употребу глтонима *српски*, *хрвајски* или *српски*, *српскохрвајски*/*хрвајскосрпски*, размотри и према спољашњим друштвено-историјским околностима везаним за делатност српских лингвиста по којима су четири раздобља понела име, при чему се најдетаљније анализирају услови у којима се одвијала српска филолошка револуција, одн. Вукова реформа српског књижевног језика.

На подлози уводног чланка пут кроз историју српске лингвистичке славистике друге половине минулог столећа полази од исцрпне синтезе изучавања српског језика, коју доноси ауторов реферат, поднет на XVI међународном славистичком конгресу у Београду (*О српској лингвистичкој славистици друге половине XX века*, стр. 21–65). Узимајући у обзир њихову синхронијску или дијахронијску оријентацију, у излагању се подробно говори о проучавањима различитих нивоа српског језика – праћењем резултата у обради фонетско-фонолошке проблематике, граматичких испитивања морфолошких и синтаксичких категорија, указивањем на постигнућа у области дериватологије, семантике, лексикологије и лексикографије, освртом на описаност српског дијалекатског комплекса, прегледом етимолошких и интердисциплинарно усмерених истраживања. Поглед уперен на прво, *белићевско*

² Овој тематској области посвећена су и поједина поглавља или њихови делови у књигама изабраних радова о словенским језицима и науци о њима, в. Предраг Пипер, *Лингвистичка славистика, студије и чланци*, Београд: Славистичко друштво Србије, 2014, 472 стр.; Предраг Пипер, *Лингвистичка русистика, студије и чланци*, Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2012, 588 стр.

раздобље, које је омеђено крајем педесетих година, сходно улози коју је Александар Белић имао, како у доношењу одлука које су пресудно утицале на даљу судбину српског књижевног језика, тако и у научном обликовању потоњих носилаца развоја српске славистике, посебно наглашава значај три догађаја – постизање Новосадског договора (1954), одржавање Београдског међународног славистичког састанка (1955) и стварање теоријски и методолошки модерне Новосадске лингвистичке школе, које је започето наставним и научноистраживачким радом Павла и Милке Ивић. Период до краја XX stoleћа осветљен је, између осталог, и запажањима о појављивању, прихватању и плодотворном ширењу различитих теоријских и методолошких лингвистичких тековина у српској лингвистичкој средини трагом одраза структуралистичких погледа, утицаја Никите Толстоја и његове етнолингвистичке школе, Московске семантичке школе и њеног представника Јурија Апрејана, теорије функционалне граматике Александра Бондарка, примене појмовно-терминолошког апарата когнитивне лингвистике, уобличавања теорије семантичких локализација Предрага Пипера, која је свој потпуни израз добила током деведесетих година. Ипак, аутор истиче да је српска славистичка историографија у целини много мање била заокупљена научним школама и теоријама, процесима у развоју славистике и институционалном делатношћу, а много више личностима, међу којима је већу истраживачку пажњу привукло филолошко дело Вука Караџића, Саве Мркаља, Ђуре Даничића и Александра Белића. На ово запажање ослања се и попис библиографија које је на својим страницама закључно са 2011. годином донео часопис *Јужнословенски филолог* у бројевима посвећеним Александру Белићу, Степану Куљбакину, Михаилу Стевановићу, Бериславу Николићу, Радосаву Бошковићу, Павлу Ивићу, Ирени Грицкат-Радуловић и Милки Ивић.

Последња деценија XX века налази се у жижи интересовања и у засебном раду, (*Српска лингвистичка славистика деведесетих година XX века*, стр. 89–133) где су деведесете године означене као године синтезе и осматрања појединачних научних опуса у српској славистици и лингвистици издавањем изабраних дела Александра Белића, штампањем томова целокупних дела Павла Ивића, објављивањем проблемски повезаних лингвистичких огледа Милке Ивић и зборника насталих у част истакнутих српских слависта. Уз то, окретање овом раздобљу пружило је прилику и да се представе историјат полемике око српских правописа, ток промена у језичкој политици и језичком планирању, рад српских слависта на пословима стандардизације српског језика, као и прилике које су претходиле оснивању Одбора за стандардизацију српског језика 1997. године. Ретроспекција српске лингвистичке славистике у година-

ма сложених друштвено-историјских околности употпуњена је богатим библиографским подацима, изложеним у одељцима о научноистраживачким пројектима, одржаним научним скуповима, постигнућима у области граматике, фонологије, прозодије, интонације, лексикологије, лексикографије, стилистике, дијалектологије, контрастивне лингвистике, типологије и језичке контактологије. Такође, чланак подсећа и на покретање бројних славистичких часописа, међу којима су *Слависти́ка* (Београд, 1996–), *Српски језик* (Београд, 1996–), *Кодови словенских култура* (Београд, 1996–), *Језик данас* (Нови Сад, 1996–) и др.

Поткрепљен дугогодишњим уредничким искуством аутора, засебан прилог о славистичким периодичним публикацијама највише простора оставља за представљање концепцијских особености и круга сарадника часописа *Јужнословенски филолог* и *Зборник Мајнице српске за славистику* (*Српска слависти́чка њериодика*, стр. 263–271).

С друге стране, кретање кроз проучавања српског језика у другом делу XX века настављено је према њиховом теоријско-методолошком усмерењу и припадности одређеном лингвистичком правцу у двама радовима. Полазећи од генезе когнитивнолингвистичке парадигме, прилог о когнитивнолингвистичким и сродно усмереним истраживањима српског језика (*О когнитивнолингвистичким њроучавањима српског језика*, стр. 171–205) бави се доприносом који је у српској лингвистичкој средини остварен применом овог теоријског кључа у монолингвалним и контрастивно-типолошким испитивањима или пак његовим одразом у даљим теоријским разматрањима и новоразвијеним комплементарним лингвистичким теоријама, те се стога подробније говори о делу Милке Ивић, Милорада Радовановића, Предрага Пипера, Весне Половине, Душке Кликовац, Рајне Драгићевић, Стане Ристић, Милане Радић-Дугоњић и др.

Прилог о подели типолошких истраживања у српској лингвистичкој славистици заснован је на разликовању типолошког поређења трију или више језика, типолошког поређења двају језика, типологије у оквиру једног језика и типологије лингвистичких истраживања. Закључни део ове области истраживања, настале на размеђу XX и XXI века, проспективне је природе и тиче се планирања стратегије научног развоја у области типолошких испитивања, одн. њиховог концентрисања на типолошко проучавање српског језика, како у светлу једнојезичке типологије, тако и у међусловенској равни (*О њијолошким испитивањима у српској лингвистичкој славистици друге њоловине XX века*, стр. 161–170).

У други тематски круг улазе два чланка о српској лингвистичкој русистици, обликована ретроспекцијом и критичком аутореклесијом. У

првом прилогу аутор оцртава главне тенденције у српској лингвистичкој русистици³ у времену које је наступило након периода обележеног радом Радована Кошутећа и окончања Другог светског рата. Упоредо са доприносом српских русиста-лингвиста у подручјима методике наставе руског језика у српској средини, наставе руске фонетике, граматичког описа руског језика, руске и српске двојезичне лексикографије, дериватолошких и лексиколошких проучавања руског језика, предочени су и теоријско-методолошки оквири истраживања у српској лингвистичкој русистици уз осврт на модификације преовлађујућег конфронтативног метода, појаву структуралистичких описа са методолошки развијеним трећим чланом поређења крајем седамдесетих година и све израженију заступљеност функционално-семантичког приступа у деведесетим годинама. Концепцијска блискост овог чланка другим ретроспективним потцелинама у књизи омогућила је да се српска лингвистичка русистика прикаже у светлу спољашње историје, што посебно илуструју чињенице о стварању њених институционалних основа у променљивим друштвено-историјским околностима (*О српској лингвистичкој русистици друге половине XX века*, стр. 67–88).

О теоријско-методолошким карактеристикама конфронтативних изучавања руског и српског језика на платну друге половине XX века детаљније се говори и у засебном раду, у којем се аутор враћа питањима одређења научне средине за терминолошке изразе *конфронтативна лингвистика* / *контрастивна лингвистика*, као и устаљивању нових терминолошких и концептуалних дистинкција у београдској славистици заслугом Богдана Терзића. Рад укључује и библиографију конфронтативних описа руског и српског језика, која хронолошку линију помера на 2008. годину (*О конфронтативним проучавањима руског и српског језика*, стр. 135–160).

Посебно место у књизи припада двама чланцима обојеним биографским и мемоаристичким сведочанствима. Први прилог, саткан од четири стваралачке биографије, отвара лингвистички и славистички портрет академика Милке Ивић, а за њим долазе одељци посвећени проф. Богдану Терзићу, *учиошељу многим поколењима слависта*, и славистичкој библиотеци Милоша Јевтића. Низ наставља жанровски особен осврт на четири деценије у лингвистици и славистици, самосведочење академика Предрага Пипера, које је пратило доделу награде *Златина књига Библи-*

³ В. и стручне библиографије: Предраг Пипер, *Библиографија југословенске лингвистичке русистике, 1945–1975*, Нови Сад: Матица српска, 1984, 247 стр.; Предраг Пипер, *Библиографија југословенске лингвистичке русистике, 1976–1985*, Нови Сад: Матица српска, 1990, 184 стр.; Предраг Пипер, Биљана Вићентић, *Библиографија српске лингвистичке русистике, 1991–2000*, Нови Сад: Матица српска, 2006, 141 стр.

ошџеке Мајшџце српске 2016. године (Славистички њорџреџи као увиди у новију истџорију славистичке, стр. 207–253). Други прилог о мемоаристици и историји српске славистике посредно доноси још један славистички портрет, преносеџи ауторово виђење унутрашње и спољашње аутобиографије у литерарним сећањима проф. др Витомира Вулетића (Мемоаристичка и истџорија славистичке, стр. 255–261).

Прешавши на хоризонт XXI века, монографски зборник заокружују два прилога која су загледана у будућност српске славистике. Први међу њима, истичуџи важност српске и словенске филологије у неговању склада и целовитости националне културе, разматра улогу САНУ у осмишљавању културне и језичке политике, а у закључку представља предлог Стратегије, оријентисане на идентитетску политику у области језика (*О значају српске и словенске филологије и националне академије у њериодима националног њосусџајања, стр. 273–287*). Други чланак бави се стратегијом научног развоја српске славистике, перспективама наставе словенских језика и књижевности у Србији и задацима који стоје пред Славистичким друштвом Србије (*Перспективе српске славистичке, стр. 289–304*).

Дело замишљено као прилог будућој, проблемски компактнијој и обухватнијој монографији о историји српске лингвистичке славистике представило је, дало вредносни суд и критички сагледало научне домете великог дела ове комплексне целине. Концепцијски оквири огледања унутрашње лингвистичке историје у спољашњим, пратећим околностима пружио су прилику аутору да јасно предочи важност образовног, васпитног и духовног аспекта словенске филологије и у времену кризе темељних вредности, што, поред осталог, показује и запажање да „У развијању и неговању (како у сваком појединцу, тако и у народу у целини) тог идентитетског осећања склада и целовитости националне културе – и у времену (са прецима и потомцима), и у простору (са савременицима), и у духовном узрастању (са највишим критеријумом лепоте и добра) српској и словенској филологији припада посебно место“ (стр. 276). У исто време књига је и драгоцен чувар славистичких, у првом реду, србистичких и русистичких библиографских података. Напред речено сведочи да је пред нама издање које би требало да буде неизоставни водич кроз свет славистике, како студентима, тако и свима онима које наставнички и истраживачки позив везује за стазе словенске филологије.

*Марија М. Оџачић***

** mayapasic@gmail.com

Хроника

Научни округли сто посвећен српском правопису

Српском правопису је крајем 2018. године придат посебан значај на Научном округлом столу „Актуелна питања српског правописа“, који је одржан у Андрићграду 13. октобра. Округли сто организован је у сарадњи Одељења за српски језик Андрићевог института, Матице српске и Одбора за стандардизацију српског језика.

Значај овога скупа огледа се у неколико чињеница. Најпре, већ две деценије¹ није одржана конференција на којој би се искључиво претресала актуелна правописна проблематика: о правописним питањима говорило се на лингвистичким скуповима који су имали шири тематски опсег. Затим, скуп су организовале установе које суверено утичу на развој српске нормативистике, а позвани учесници били су еминентни стручњаци из Републике Србије, Републике Српске и Црне Горе, лингвисти и универзитетски професори који се у свом научном раду баве ортографском нормом. Најзад, садржаји реферата осветљавају различите аспекте и мањкавости актуелне правописне норме и представљају добар путоказ за наредну допуну и поправку овог нормативног приручника.

¹ Крајем 1986. године окупили су се лингвисти из Београда, Новог Сада, Сарајева и Никшића са уверењем „да се не може даље одлагати стручни рад на доради и осавремењивању наше заједничке правописне норме“, па је тада формирана десеточлана комисија радила на изменама и поправкама правописних решења из 1960. (*Правовојис* Матице српске), након чега су објављени Прилози Правопису (*Прилози Правовојису*, Нови Сад: Матица српска, 1989: 7). После објављивања новог издања *Правовојиса* Матице српске, као и *Правовојиса* групе аутора (Р. Симића и др.) 1993. и њихових међусобних разилажења, 12. октобра 1995. године организована је Ортографска конференција у Подгорици, када је изабрана Правописна комисија са задатком да разматра важна питања наше ортографије. Резултат рада те комисије и њених поткомисија био је *Правовојисни приручник српскога књижевног језика*, објављен 1998. године (ред. Р. Симић). Међутим, *Правовојис* Матице српске одржао је свој континуитет и традицију. Године 2010. излази његово измењено и допуњено издање, а у каснијим годинама излашало је неколико репринт издања (2011, 2013–2017). Овај Научни округли сто посвећен је његовим правописним решењима.

Научни округли сто отворен је поздравним речима Милоша Ковачевића, Мате Пижуре и Срете Танасића. Свако од њих, из свог личног угла и у име институције коју представља (тј. Одељења за српски језик Андрићевог института, Матице српске и Одбора за стандардизацију српског језика), истакао је важност и значај овога скупа за српску ортографију и нормативистику уопште и свим учесницима пожелео пријатан и успешан наступајући рад. Након њихових пригодних речи, излагања учесника била су распоређена у две секције, преподневну и поподневну, а њихове теме су имале и свеобухватни, обједињујући приступ, али и партикуларни – већина реферата односила се на појединачне правописне области и недостатке, одн. недоследности њихових решења, критеријума, али и проблема који се односе на писање нових речи, незабележених у овом приручнику.

У преподневној секцији реферате су поднели Мато Пижурица, Срето Танасић, Милош Ковачевић (који су председавали овом секцијом), затим и Милорад Дешић, Вељко Брборић, Миланка Бабић и Рајна Драгићевић. У реферату *Фино њодешавање њравоѡисне норме и усавршавање ѡриручника* М. Пижурица, наводећи проблеме са којима су се аутори Правописа у деценијама за нама суочавали, истакао је неопходност дораде овог приручника, без простора „за суревњивост и сујету“. Тако је једини живи од тројице аутора Правописа остао отворен за критике, савете и будуће допуне овог капиталног дела. С. Танасић је у излагању насловљеном *Одбор за сѡандардизацију срѡског језика и ѡравоѡис* предочио значај овога одбора у разрешавању правописних питања и дорадама ортографске норме, издвајајући посебно важност рада његове Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике (Комисија број 5), пред којом у наредном периоду стоји кључни задатак да усагласи актуелна правописна решења у нашим нормативним приручницима. Аналитички утемељен осврт на неуједначеност критеријума у области спојеног и одвојеног писања речи М. Ковачевић образложио је, индуктивно, на примерима *нажалосѡѡ* и *на срећу*, закључујући да је у овој области нужно укрштање и семантичког, прагматичког и акценатског плана, који се непосредно рефлектују на правописна решења, а М. Дешић је показао на који начин семантички и прозодијски (акценатски и интонацијски) елементи омогућавају разумевање правописних правила и с тим у вези поставио неколика питања о акцентовању речи у правописном речнику. *Однос основног ѡравоѡиса срѡског језика и различѡѡѡѡѡ ѡравоѡисних дериватѡѡ* био је наслов реферата В. Брборића, у коме је аутор, полазећи од закључка Новосадског договора да „заједнички језик треба да има заједнички

правопис“, истакао да је неопходно постојање и правописних деривата за различите намене (за ученике, новинаре, тј. за најширу употребу) и своје излагање илустровао већ постојећим правописним приручницима различитог обима и квалитета. У закључку излагања Брборић је указао на потребу школског издања Правописа Матице српске, као нужног деривата постојећег лингвистичког приручника. О напоредности и појединим недоследностима семантичких и граматичких критеријума нормирања у актуелном Матичином правопису темељито је образлагала Миланка Бабић, а ова секција заокружена је рефератом Рајне Драгићевић о правописним решењима нових речи из српских штампаних медија чију дводелну структуру карактерише непроменљиви детерминатор: *бикини судија*, *ѿојоѿа мафија*, *мегафон диѿломаѿија* и др. У овом раду показана је двојака тенденција писања аналитичких придева у словенским језицима – једна која иде ка аналитизму, па се ове речи пишу одвојено (као синтагме), а друга која иде ка полисинтетизму, па се оне сматрају саставним деловима сложеница. Ауторка закључује да се системска решења овога питања крију на дубинском плану (синтаксичком, семантичком и творбеном), што директно утиче и на њихов правописни лик.

Низ минуциозних анализа и конструктивних закључака о српском правопису представљени су и у раду поподневне секције, којом су председавали Милорад Дешић и Миланка Бабић. На овој секцији реферате су поднели: Јелица Стојановић, Сања Ђуровић, Александра Лончар Раичевић, Ана Јањушевић Оливери, Михаило Шћепановић, Валентина Илић, Градимир Аничић, Милан Тасић и Душанка Вујовић. У излагању Ј. Стојановић насловљеном *Нека колебања и недоследности у ѿравоѿисним рјешењима у вези са ѿисањем великог и малог слова* ауторка је прегледно и систематично представила проблеме у овој правописној области, односно конкретне примере који изазивају честе недоумице и захтевају хитну дораду, прецизирање објашњења и унификацију. С. Ђуровић се у свом раду бавила одвојеним, полусложеничким и сложеничким могућностима писања твореница са префиксоидима, за које су у нашем правопису критеријуми недовољно јасно дефинисани, а на том трагу била је и А. Лончар Раичевић са рефератом *О усклађености ѿравоѿисних ѿриручника у ѿисању и изговору сложених именица у срѿском језику*, у коме ауторка илуструје правописна начела „којима се нормира састављено и растављено писање речи“, утврђује њихове подударности и региструје размимоилажења. Принципе и недоследности у вези са ијекавским рефлексом *јѿѿѿа* у нашем књижевном језику осветлила је А. Јањушевић Оливери у реферату *Акценаѿска ѿарадигма*

и рефлекс -ије/-је у ијекавском изговору савременог српског језика, а М. Шћепановић је на илустративним примерима демонстрирао статус онима у српским правописним приручницима. Излагање В. Илић било је посвећено статусу дублета у Речнику уз Правопис Матице српске. Ауторка је након пописа свих дублетних решења дошла до тачног броја дублетних лема у Речнику и, полазећи од постојеће класификације у науци, представила нешто прецизнију класификацију дублета у српском језику која произилази из њеног пописа и анализе. О рецепцији и примени правописних правила међу новинарима наших дневних листова говорио је Г. Аничих, док је М. Тасић изложио теоријске основе планирања не само правописне већ и књижевнојезичке норме у целости и дао предлоге за њену даљу разраду. На крају ове секције, у реферату Д. Вујовић *Орфографски стањус двочланих назива са позиционо индеклинабилном именицом у функцији дејтерминатора* још једном је осветљена проблематика писања нових речи (*Пасуљ фесѿ, Бир фесѿ, Башѿа фесѿ, Тамбурица фесѿ* и др.), нерегистрованих у актуелним правописним приручницима.

Научни округли сто окончан је дискусијом у афирмативном духу, у којој су учесници исказали задовољство овим вишеструко значајним заседањем, а један од организатора скупа, М. Ковачевић, потцртао је да сва излагања представљају изразит допринос српској орфографској норми. Продуктивна дискусија наставила се и на заједничкој вечери свих учесника скупа, који су јутром напустили Андрићев град.

Осврт на тематику и садржај поднетих реферата указује да се, поред прегледних и шире узетих тема које указују на историјат, статус и правце развоја наше правописне норме, највећи број радова о конкретним проблемима односи на област састављеног и растављеног писања речи, одн. недовољно јасно дефинисаних критеријума који доводе до колебања и практично несавладивости правописних регула на овом пољу. Као проблематична јавља се и област писања великог слова, ијекавска замена *јаѿа*, те и даље обилато присутна дублетност на свакој страници правописног речника. Све представљене анализе скренуле су пажњу на слабости орфографских решења и објашњења и сигурно ће, заједно са будућим истраживањима, бити драгоцен потпора наредном, измењеном и допуњеном издању *Правописа српскога језика* Матице српске.

*Валентијина М. Илић***

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

* vlil@ymail.com